

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 1 від 27.01.2021).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Brui O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ihaneaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Neshitov V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Republic of Belarus
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Teremko V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shemaieva H. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 1 from 27.01.2021).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

УДК 015:061.1](477)(051)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295)

З М І С Т

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

- СЕНЧЕНКО М.* Книготорговельна бібліографія Німеччини..... 3
ОНИЩУК М., ТАТАРИНОВА Л. 2019: найуспішніший рік для книговидання перед пандемією COVID-19 10

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

- КАПРАЛЮК О.* Реферативні бази даних із питань сільського господарства як засіб наукової комунікації..... 15

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

- ДЮЖЕВА К.* Соціальна інформація в розрізі глобального COVID-карантину в рецепції житомирських медіа: специфіка, форми репрезентації..... 19

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

- ДОЯР Л.* Методична рада Книжкової палати України: сторінки історії та особливості діяльності (1946—1964) 25
БОГДАНОВ Г. Основні етапи еволюції бібліотек релігійних установ у німецькомовному просторі в VI—XX століттях 30
МЕЛЬНИК-ХОХА Г., БЕРЕЗА О. Видання Луції Барбари Раутенстраухової у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника як зразки сентиментальної літератури XIX століття 35
КОПИТОВА О. Приватна книжкова колекція Т. Балабушевич 40

ЗА РУБЕЖЕМ

- ГАЛИЦЬКА С., ОРСШИНА Н., УСТИНОВА Т.* Колекції Бібліотеки та архівів Канади як джерельна база наукових досліджень історії України..... 45

C O N T E N T

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

- SENCHENKO M.* Book trade bibliography of Germany 3
ONYSHCHUK M., TATARINOVA L. 2019: the most successful year for book publishing before the COVID-19 pandemic 10

LIBRARIANSHIP

- KAPRALYUK O.* Abstract databases on agriculture as a means of scientific communication..... 15

JOURNALISM AND MEDIA

- DYUZHEVA K.* Social information in the context of global COVID-quarantine in the reception of Zhytomyr media: specifics, forms of presentation..... 19

HISTORICAL INTELLIGENCE

- DOIAR L.* Methodological council of the Book Chamber of Ukraine: pages of history and features of activity (1946—1964) 25
BOGDANOV G. The main stages of development of the libraries by the religious institutions in the German-speaking area from the 6th to the 20th century 30
MELNYK-KHOKHA H., BEREZA O. Publications of Lucja Barbara Rautenstrauchowa in the V. Stefanyk NSL of Ukraine in Lviv fund, as a sample of sentimental literature of the XIX century..... 35
KOPYTOVA O. Personal book collection of T. Balabushevych 40

ABROAD

- HALYTSKA S., ORIESHYNA N., USTINOVA T.* Collections of the Library and Archives of Canada as a source base for scientific research on the history of Ukraine) 45

УДК 017.4+018.4+019.4](430)(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).3-10

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Книготорговельна бібліографія Німеччини

У статті розглянуто окремі аспекти розвитку книжкової індустрії Німеччини, зокрема книгорозповсюдження й становлення книготорговельної бібліографії. Аналіз джерельної бази свідчить, що, попри значний досвід книговидавців і книгорозповсюджувачів Німеччини, в українському дослідницькому полі замало уваги приділено історії та сучасності книготорговельної бібліографії цієї країни.

Проаналізовано історію формування каталогів, розпочинаючи від оголошень мандрівних книгопродавців, ярмаркових каталогів XVI ст., зокрема франкфуртського та лейпцизького; бібліографічних каталогів, що відбивали пропозиції аукціонів і антикварних крамниць XVII ст., перших спеціалізованих книготорговельних періодичних видань XVIII ст., "каталогів гуртового асортименту" та "складських каталогів" середини XIX ст. до сучасних покажчиків у різноманітних форматах.

Висвітлено діяльність Біржового союзу німецьких книгопродавців, заснованого 1824 р. у Лейпцизі, що посідає особливе місце в історії книготорговельної бібліографії Німеччини, а також Німецької бібліотеки в Лейпцизі, діяльність якої ознаменувала початок важливого етапу в розвитку національної бібліографії, основним результатом якого стало створення єдиної системи бібліографічних покажчиків.

Ключові слова: книготорговельна бібліографія; видавничі бібліографія; теорія бібліографії; історія книготорговельної бібліографії; каталоги книг; зарубіжна бібліографія

Об'єкт дослідження — книготорговельна бібліографія Німеччини.

Предмет дослідження — історичні етапи становлення книготорговельної бібліографії Німеччини та специфіка її подальшого розвитку в умовах автоматизації інформаційно-бібліографічних процесів.

Мета дослідження — аналіз тенденцій розвитку книготорговельної видавничої бібліографії в Німеччині.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. Ярмаркові оголошення та каталоги. Як свідчить історія, Німеччина є батьківщиною книготорговельної бібліографії, що своєю появою зобов'язана виникненню книгодрукування в цій країні. Першими зразками вважають оголошення (у формі плаката чи афіші) мандрівних книгопродавців. Рекламні повідомлення наклеювали на найпомітніших місцях, текст зазвичай був друкованим, а назви книг й адресу книгопродавця вписував від руки. Перелік пропонованих видань не перевищував 20 назв.

У XVI ст. історія книготорговельної бібліографії Німеччини позначена появою так званих ярмаркових каталогів, що виходили з певною періодичністю та навіть мали вагоме міжнародне значення. Уперше вони з'явилися на Франкфуртському ярмарку, що тоді виконував роль світового центру книжкової торгівлі. Ініціатива видання таких покажчиків належала аугсбурзькому книгопродавцеві Г. Віллеру. Каталоги Віллера і його спадкоємців виходили друком щорічно від 1564 р. до 1627 р. Укладачі систематизували книги передусім за мовами, а в межах мов — за науками. Слід зауважити, що бібліографічні описи були недосконалими: після заголовка в родовому відмінку зазначали прізвище автора, а місце видання й видавництво часто не вказували [1].

У той період виходили друком і покажчики інших фірм — конкурентів Віллера. Від 1577 р. аугсбурзькі фірми І. Ербена й Т. Лутса також розпочали випускати ярмаркові каталоги, методика підготовки яких (систематизація та опис) цілком збігалася з виданнями Віллера.

Унаслідок запеклої боротьби, що точилася між радою Франкфурта-на-Майні та імператорською книжковою торгівлею, котра намагалася всіляко обмежити продаж на ярмарку антикатолицької літератури, адміністрація міста від 1598 р. взялася самостійно видавати регулярні офіційні ярмаркові каталоги. В порівнянні з віллерівськими описи книг був досконалішим і певним чином уніфікованим, адже упорядники майже завжди зазначали місце видання й видавництво. Книги класифікували спочатку за науками, а всередині них — за мовами.

Тридцятилітня війна послабила позиції та значення Франкфуртського ярмарку, натомість пріоритетне місце посів Лейпцизький. Місцеві книгопродавці, зокрема Г. Гроссе та його спадкоємці, мусили укладати власні каталоги, що тривалий час і в описі, і в систематизації наслідували принципи франкфуртських. "Щодо бібліографічної оцінки ярмаркових каталогів, — вважає німецький історик бібліографії Г. Відманн, — насамперед вони були спрямовані на рекламу та продаж і аж ніяк не на повноту".

Лейпцизький ярмарок мав свій "Каталог нових книг, виставлених для продажу на осінньому ярмарку у Франкфурті-на-Майні та Лейпцизі" (Catalogus novus librorum, qui nundinis autumnalibus Francofurti ad Moenum et Lipsiae anno celebratis noviter impressi venales expositi fuerunt). Уперше покажчик видав Г. Гроссе ще 1594 р., а після його смерті справу продовжили сини й інші книгопродавці аж до 1860 р.

Спочатку лейпцизький каталог був звичайним передруком франкфуртського. Докладніша систематизація та часткові зміни в описі книг мали певним чином приховати плагіат, тому від 1598 р. було започатковано самостійний розділ, що охоплював відомості про книги, репрезентовані на Лейпцизькому ярмаркові й відсутні на Франкфуртському, а від 1694 р. у покажчик вносили видання обох ярмарків [2].

Віддзеркалення і облік книг у каталогах Лейпцизького та Франкфуртського ярмарків були неповними й неточними. Чимало видань, нерозпроданих на попередніх ярмарках, із комерційних міркувань вносили в каталог наступного заходу, але вже під іншим заголовком. Однак, попри ці недоліки, ярмаркові каталоги поклали початок багатьом традиціям німецької книготорговельної бібліографії. По-перше, ці видання вважають первинними списками книжкових новинок, що періодично виходили друком упродовж понад двох століть. По-друге, у процесі їх підготовки та видання усталювалася методика бібліографування, багато принципів і елементів якої зберігаються в німецькій бібліографії й донині. По-третє, в ярмаркових каталогах XVI ст. уперше публікували перспективну бібліографічну інформацію. І нарешті, ці покажчики стали основою для створення найбільших репертуарів німецької книги XX ст.

2. Період диференціації книготорговельної діяльності. У XVII ст. у Німеччині з'явилися перші видавці (Verleger), які спеціалізувалися на пошуку й відборі творів, їх перекладах і редагуванні, а також підготовці до друку. У той період книготорговельна діяльність диференціювалася, поступово знизилася роль мінової книжкової торгівлі (Tauschhandel). Разом із роздрібними книгопродавцями діяли так звані комісіонери (Kommissionsgeschäft), які виконували посередницькі функції між видавцями та книгопродавцями. Так було створено передумови для подальшого розвитку, посередницької (Zwischenbuchhandel), а згодом і гуртової книжкової торгівлі (Barsortiment).

У процесі формування роздрібної книжкової торгівлі виокремилася антикварна (Antiquariat), що передбачала скуповування й продаж уживаних книг і спеціалізувалася на певній галузі знання. Однією з форм антикварної книжкової торгівлі стали аукціони (Versteigerung), де пропонували дорогі та рідкісні книги чи цілі бібліотеки й колекції. Розвиток аукціонної й антикварної книжкової торгівлі був неможливим без створення бібліографічних каталогів, що відбивали пропозиції аукціонів і антикварних книгарень. Історично доведено, що франкфуртський бургмістр Конрад фон Уффенбах став першим, хто продав власну велику бібліотеку за допомогою антикварного каталогу, виданого 1729 р. у чотирьох томах із зазначенням точних цін.

У 1795 р. вийшов друком перший антикварний каталог лейпцизького книгопродавця І. Г. Брайткопфа (Bibliothecae Johann Gottloba Immanuel Breitkopf) у двох томах, що охоплював 19 511 назв. Матеріал у

каталозі було систематизовано традиційно — за науками. Бібліографічні описи докладно копіювали титульний аркуш пропонованих книг й містили вказівку на їхні ціни [3].

Дослідник Б. Вендт, який ґрунтовно вивчав німецькі аукціонні й антикварні каталоги крізь призму історичного розвитку, окрім об'єктивної потреби, пов'язує їх появу "з наявною практикою бібліографічної діяльності в книжковій торгівлі". Як характерну ознаку антикварних каталогів науковець вирізняє обов'язкове зазначення ціни кожної книги, тоді як прибуток від аукціонів, за його твердженням, залишався справою випадку.

3. Біржовий союз німецьких книгопродавців. В останню чверть XVIII ст. було засновано перші спеціалізовані книготорговельні періодичні видання: журнали та газети. Перші оголошення про книги стали публікувати в газетах приблизно від середини XVII ст., у журналах — дещо пізніше, від 1690 р. У той період багато видавців з цією метою використовували останні сторінки чи обкладинки своїх періодичних видань, і ця практика була доволі поширеною.

Розвиток книготорговельної бібліографії в Німеччині наприкінці XVIII — у XIX ст. тісно пов'язаний з іменами лейпцизьких книгопродавців В. Хейнзіуса і Й. Хінрікса. Перший започаткував укладання ретроспективних бібліографічних покажчиків, другий — систему взаємодоповнювальних і взаємозв'язаних поточних бібліографічних видань, що виходили з певною періодичністю.

Бібліографічні праці В. Хейнзіуса та Й. Хінрікса, а також Х. Г. Кайзера й Д. Георга значно вплинули на специфіку і традиції не лише книготорговельної, а й національної бібліографії.

Особливе місце в історії книготорговельної бібліографії Німеччини належить Біржовому союзу німецьких книгопродавців (БСНК) (Börsenverein der Deutschen Buchhändler), заснованому 1824 р. у Лейпцизі. БСНК об'єднав видавців і книгопродавців німецьких держав, а також представників книжкової торгівлі Австрії та німецьких кантонів Швейцарії. Від початку діяльності Біржовий союз став потужною професійною організацією, що суттєво впливала на розвиток німецької книготоргівлі й видавничої справи, вела активну боротьбу проти незаконного передруку та цензури, брала участь у формуванні законодавчого поля авторського й видавничого права. Проте найвагомим аспектом діяльності організації стало видання від січня 1834 р. "Біржового листка німецької книжкової торгівлі" (БЛНКТ) (Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel).

У журнали публікували різноманітну інформацію про події у сфері книговидавництва та книжкової торгівлі країни. Відділ оголошень друкував повідомлення від видавництва про заплановані й наявні у продажу книги, інформацію від антикварів щодо книжкових раритетів чи розшукуваних видань, а також попередження про зміну роздрібних цін. Окрім цього, "Листок" подавав відомості про книготорговельні й книговидавничі фірми, висвітлював реформи у книжковій галузі. Ця

інформація служила основою для укладання "Адресної книги німецької книжкової торгівлі", котру Біржовий союз випускав від 1888 р.

У циркулярі книгопродавця Г. Ф. Хеера з міста Тіссена від 31 грудня 1822 р. зазначено: "Хоча ми вже вирішили мати загальний книготорговельний "Біржовий листок", чому ми так довго зволікаємо з його випуском, в якому відчувається наполеглива потреба". Видання "Біржового листка" обговорювали на загальних зборах членів БСНК 1826 р., але через різні причини його випуск постійно відкладали. У 1833 р. ініціативу видання "Листка" перебрав у свої руки голова Союзу книгопродавців Лейпцига Ф. Флейшер, що підтримав плани та програму О. А. Шульца, відповідального редактора у видавництві Ф. А. Брокгауза. 1 грудня О. А. Шульца призначили головним редактором "Листка", а 12 грудня було надруковано пробний примірник.

Перший номер нового журналу побачив світ 3 січня 1834 р. і налічував вісім сторінок. "Листок" містив статтю О. А. Шульца з викладом програми видання, а також анонімний матеріал "Значення німецької книжкової торгівлі, особливо в новітній час" [3]. Окрім того, на двох сторінках було надруковано оголошення про книги, інформацію щодо книгообміну та розшукуваних видань, а також пропозиції книжкових аукціонів.

У 1835 р. "Біржовий листок" перейшов у власність Біржового союзу німецьких книгопродавців, але контроль за опублікованими матеріалами й управління, як і раніше, здійснювали члени Союзу книгопродавців Лейпцига. Прибуток від видання розподіляли на три рівні частини: Біржовому союзу, в касу біржового будівництва і Союзу лейпцизьких книгопродавців. Від 1835 до 1844 р. на титульному аркуші було зазначено: "Офіційний листок Біржового союзу".

Наприкінці 1844 р. Біржовий союз розірвав угоду із лейпцизькими депутатами, і в першому номері за 1845 р. в "Офіційній частині" було надруковано звернення його правління, в якому повідомлялося, що віднині "Біржовий листок" виходить "під винятковою відповідальністю його редактора". Спочатку БЛНКТ друкували раз на місяць, згодом — щоквартально, 1837 р. — двічі на тиждень. Від 1838 р. у період проведення ярмарків (два тижні) "Листок" виходив щодня, крім неділі. Від липня 1852 р. покажчик друкували тричі на тиждень, а від 1867 р. — в усі робочі дні.

БЛНКТ мав стати органом видавничої та книготорговельної справи. Передбачалося, що на сторінках журналу друкуватимуть інформацію про найважливіші події в галузі книговидання й книжкової торгівлі Німеччини та інших країн. Після публікації "Пропозицій про майбутнє розташування та устрій «Біржового листка»" 1844 р. його структура складалася з офіційної частини (оголошення офіційного характеру) та неофіційної ("новини іноземної літератури" й оголошення). Від п'ятого випуску постійним розділом став "Покажчик новинок, що з'явилися в німецькій книжковій торгівлі" (Verzeichnis im Deutschen Buchhandel Erschienen Neuigkeiten) з відомостями про нові видання, котрі можна було придбати у книгопродавців Лейпцига [2].

Як зауважує К. Симон, "розташування матеріалів в "Покажчику новинок" було пристосовано винятково до потреб книжкової торгівлі й здійснювалося за абеткою видавничих підприємств, що максимально спрощувало інформацію про продукцію", котра насамперед цікавила книгопродавців. Матеріали "Покажчика" слугували основою для нових бібліографічних видань Й. Хінрікса — тижневика "Загальна бібліографія Німеччини" та "Квартального каталогу всіх новин у галузі літератури в Німеччині", де бібліографічні записи було розташовано в алфавітному та систематичному (за науками) порядку.

Виняткове значення для розвитку німецької книжкової торгівлі й книготорговельної бібліографії мали так звані каталоги гуртового асортименту, що з'явилися в середині XIX ст., або складські каталоги, котрі друкували з метою інформування роздрібних книгопродавців про готівковий асортимент для можливого замовлення книг.

Перші складські каталоги було укладено двома найбільшими гуртовими фірмами: "Гуртова торгівля Ф. Вольмара" (Лейпциг і Берлін; у Штутгарті спільно з фірмою "А. Кох і К^о") і "Гуртова торгівля К. Ф. Коелера" (Лейпциг; у Штутгарті спільно з фірмою "Нефф і Коелер"). У першому виданні покажчика Ф. Вольмара (1850) відбито лише 90 назв, але він став настільки популярним, що фірма випускала його щорічно, постійно розширюючи пропонований асортимент. Каталог 1880 р. охоплював уже 9 тис. назв, 1900 р. — 25 тис., 1910 — 80 тис. Бібліографічні описи мали всі необхідні елементи (автор, назва, вихідні дані, обсяг, формат і ціна) та були розміщені у двох великих розділах: "Покажчик назв" і "Покажчик предметних рубрик". Уперше вийшов допоміжний "Покажчик серійних видань" (Sammlungen або Bibliotheken) [2].

Складський каталог Ф. Вольмара став "найважливішим бібліографічним інструментом німецької книжкової торгівлі", необхідним кожному книгареви та видавцеві в повсякденній роботі. Окрім суто бібліографічної функції, як наголошував Г. Пфайфер — автор одного з підручників з організації книжкової торгівлі, "складські каталоги були важливим засобом реклами й підтримки читацьких інтересів". Видання складських каталогів заклало основи одного з найважливіших напрямів книготорговельної бібліографії — підготовки та випуску каталогів Books in Print [4].

Для забезпечення потреб покупців в інформації про книги, що продаються, "Гуртова торгівля Ф. Вольмара" випустила спеціальний "Німецький літературний каталог" (Deutscher Literatur Katalog), за структурою та змістом повністю схожий із попереднім, за винятком вказівки цін на видання. У покажчику наводили лише роздрібні ціни. У 1877 р. фірма оприлюднила перший "Різдвяний каталог" (Weinnachtskatalog). Паралельно з універсальними "асортиментними" каталогами в німецькій книжковій торгівлі з'являлися й так звані спеціальні, або тематичні (Fachkatalog), адресовані покупцям, що містили бібліографічні відомості про книги певної тематики, здебільшого про літературно-художні твори.

4. Створення єдиної системи бібліографічних покажчиків. Заснування 1912 р. Німецької бібліотеки в Лейпцизі (Deutsche Bücherei) ознаменувало початок наступного етапу розвитку німецької бібліографії, головним досягненням якого стало створення єдиної системи бібліографічних покажчиків. Сконцентрувавши у своїх руках випуск видань поточної національної бібліографії (ПНБ), 1931 р. бібліотека ініціювала випуск нової серії "Німецької національної бібліографії", реєструючи видання, що не надходили на книжковий ринок. Покажчик поклав початок принципово новому бібліографічному обліку національної друкованої продукції [4].

"Біржовий листок німецької книжкової торгівлі", як і раніше, залишався важливим друкованим органом Біржового союзу. Значну увагу в журналі приділяли організаційним питанням: оперативно подавали відомості про книготорговельні й книговидавничі фірми, реорганізацію наявних і створення нових підприємств, фіксували зміни у книжковій індустрії. Ця інформація, як зазначалося вище, стала основою для укладання "Адресної книги німецької книжкової торгівлі", що виходила друком від 1888 р. (раніше видання належало фірмі О. А. Шульца в Лейпцизі). У спеціальній постанові Біржового союзу було визначено правила прийому в "Біржовий листок" і "Адресну книгу": фірма повинна була відкрити в Лейпцизі книготорговельне представництво, взяти на себе зобов'язання з дотримання торговельних правил, мати книгарню тощо. Окремо було розроблено правила прийому для видавців і книгопродавців.

У 1928 р. Біржовий союз переглянув статут і вніс певні зміни. Основними напрямками діяльності стали: налагодження ділових відносин на пільгових умовах, визначення загальноприйнятих норм взаємодії, підготовка й випуск спеціальних посібників для книгопродавців, організація їх навчання і підвищення кваліфікації. Восени того самого року Біржовий союз відкрив Німецьку книготорговельну школу.

Ще напередодні Другої світової війни БЛНКТ припинив публікувати списки новинок книжкового ринку, що пояснювалося, по-перше, ефективною організацією поточного бібліографічного обліку, а по-друге, ускладненням умов роботи Біржового союзу через режим фашистської диктатури в Німеччині. Замість демократичних правил, що діяли в організації, було введено так звані керівні принципи. Закон Імперської палати словесності від 22 вересня 1933 р. примусово закріпив на державному рівні об'єднання всіх книгопродавців під її орудою. Біржовий союз продовжував функціонувати лише завдяки високому міжнародному авторитетові.

Після падіння фашистської диктатури територію Німеччини було розділено на чотири зони окупації: радянську, американську, англійську та французьку. Внаслідок об'єднання трьох останніх у вересні 1949 р. утворено Федеративну Республіку Німеччину (ФРН), а в жовтні — Німецьку Демократичну Республіку (НДР). Відтоді книготорговельна бібліографія, як і книжкова справа загалом, в обох німецьких державах

розвивалася самостійно, відбиваючи політичні й соціально-економічні умови та водночас спираючись на традиції у сфері бібліографічного обліку.

Провідною бібліотечно-бібліографічною установою НДР залишилася Німецька бібліотека в Лейпцизі. У Західній Німеччині у вересні 1947 р. було засновано Німецьку бібліотеку у Франкфурті-на-Майні.

У Східній Німеччині Біржовий союз було ліквідовано, а його видавництво 1946 р. націоналізовано й перейменовано на "Видавництво з книго- та бібліотекознавства" (ВКБ) (Verlag für Buch- und Bibliothekskunde). Водночас "Біржовий листок" продовжував виходити. І лише за кілька десятків років, у червні 1971 р., діяльність Біржового союзу в НДР було відновлено [1].

У ФРН утворенню загальнодержавного Біржового союзу передувала організація регіональних товариств, члени яких 1948 р. об'єдналися в Біржовий союз німецьких товариств видавців і книгопродавців у Франкфурті-на-Майні. У 1955 р. його було перейменовано на Біржовий союз німецької книжкової торгівлі та внесено в "Покажчик союзів міста".

Ще в серпні 1945 р. американська адміністрація видала ліцензію на випуск БЛНКТ у Вісбадені. Згодом редакція журналу переїхала у Франкфурт-на-Майні. Спочатку покажчик виходив щомісячно, від березня 1946 р. — раз на два тижні, від серпня 1948 р. — щотижня, від лютого 1949 р. — двічі на тиждень.

Питання видавничої справи й книжкової торгівлі у Східній Німеччині перебували в компетенції Головного управління у справах видавництва Міністерства культури. А у ФРН проблемами книговидання з боку Федерального уряду опікувалося Міністерство економіки.

Оминаючи подробиці розвитку бібліографії в книжковій торгівлі, її характерні особливості в НДР і ФРН, зауважимо лише про те, що у Східній Німеччині книготорговельна бібліографія мала всі ознаки централізованої державної системи. У ФРН формування бібліографічної моделі відбувалося в цілковито інших політико-економічних умовах. Попри панування приватного підприємництва у сфері книжкового бізнесу в Західній Німеччині, було сформовано централізовану систему інформаційно-бібліографічного забезпечення. Важливо зрозуміти, що об'єднання німецьких держав означало приєднання Східної Німеччини до Західної, а отже перебудові підлягала й видавничі і книготорговельна галузь НДР та її адаптація до нових економічних умов.

На відміну від Великої Британії та США, в Німеччині усталилася інша практика видавничої та книготорговельної бібліографічної діяльності, що не є прерогативою однієї фірми, а здійснюється громадською, професійною організацією. Іншою важливою особливістю є й те, що значне місце в системі видавничої та книготорговельної бібліографії Німеччини посідають національні бібліографічні покажчики, тобто видавці й книгопродавці активно використовують матеріали національного поточного бібліографічного обліку у професійній діяльності.

Основним виданням, що інформує про новинки, котрі вийшли у світ, є бюлетень "Німецька національна бібліографія" (ННБ) (Deutsche National Bibliographie), що виходить раз на тиждень зусиллями Об'єднання книгопродавців (Buchhändler-Vereinigung GmbH). ННБ готують фахівці Німецької бібліотеки, що об'єднала обидві національні бібліотеки (у Лейпцизі та Франкфурті-на-Майні) і Німецької музичної бібліотеки (Deutsches Musikal Archiv).

З одинадцяти серій ННБ особливе значення для фахівців книжкового ринку має "Серія А", в якій реєструють видання, котрі надходять у книжкову торгівлю (Reihe A. Monographien und Periodika des Verlagsbuchhandels). Власне, у назві серії, як і раніше (від 1931 р.), зберігається вказівка на умови поширення — "книжкова торгівля". У "Серії В" реєструють видавничу продукцію, що не надходить у книжкову торгівлю (Reihe B. Monographien und Periodika außerhalb des Verlagsbuchhandels). Періодичність випуску серій — щотижнева.

Значну частину зазначених покажчиків ННБ книгопродавці Німеччини використовують у повсякденній роботі. В усіх довідниках і підручниках з книжкової торгівлі їх перелік наведено в першому і обов'язковому розділі довідкової (службової) бібліотеки під назвою "Найважливіший засіб орієнтації для книгопродавця в океані книг".

Основним завданням формування всіх серій є облік видань, що виходять. Виняток становить лише "Серія N", що містить бібліографічну інформацію про видання, заплановані до випуску німецькими видавництвами на майбутні чотири тижні. Матеріали цієї серії служба "Каталогізація у виданні" (Cataloging in Publication, CIP) Німецької бібліотеки готує спільно з редакцією ВКБ Об'єднання книгопродавців [1].

Формування серії відбувається на основі інформації, що надходить від видавництв Німеччини, Австрії й частково Швейцарії. У серію не вносять відомості про нотні та музичні видання, шкільні підручники й карти, котрі наводять у відповідних серіях ННБ.

На основі угоди між бібліотекою та редакцією ВКБ для оформлення видавничого повідомлення про заплановані до випуску книги розроблено спеціальну форму бланка (Titelmeldung), котру також використовують і для оформлення бібліографічних відомостей покажчика ВКБ.

Заповнені відповідно до вимог повноти бібліографічних відомостей, ці бланки видавці надсилають у Німецьку бібліотеку, а звітти — у редакцію ВКБ. Назви запланованих видань, що анонсуються, можуть вносити в "Покажчик книг", що є в наявності, лише за умови відповідної заявки видавництва.

Бібліографічні описи "Серії N" охоплюють такі елементи: прізвища авторів і всіх осіб, залучених до підготовки видання (редактори, перекладачі, укладачі, ілюстратори й фотографи); повний заголовок книги з усіма підзаголовними даними; місце видання та видавництво; формат; назва серії й номер випуску в серії; ISBN і ISSN видання. Місце для вказівки кількісної характеристики та ціни залишається вільним, але обов'язково зазначають місяць і рік видання.

Служба CIP привласнює кожному виданню номер, що складається з абрєвіатури CIP і оголошеного року випуску, номера випуску "Серії N" і порядкового номера опису книги в цьому випуску. Крім того, опис обов'язково доповнюють ідентифікаційним номером Німецької бібліотеки, назвою предметної рубрики і ключовим словом. Систематизують бібліографічні описи за класифікаційною схемою бібліотеки, що становить основу національних Правил алфавітної каталогізації (Regeln für die alphabetische Katalogisierung, RAK).

Випуски "Серії N" використовують не для оформлення замовлення, а як джерело відомостей про заплановані видання, необхідні для формування книготорговельного асортименту. Отже, серія виконує функцію зведених тематичних планів випуску, спроби видання яких є і у вітчизняній практиці книжкової справи.

Бібліографічна інформація сигнального характеру, котру створюють для обліку продукції, що виходить, та її бібліографічної реєстрації, є, як зазначалося, змістом більшості серій "Німецької національної бібліографії". У книжковій справі Німеччини вони є найавторитетнішими і єдиними джерелами відповідної інформації для всіх категорій споживачів — видавців, бібліотекарів, книгопродавців, читачів і покупців. У цьому полягає основна специфіка німецької книготорговельної бібліографії.

ННБ має піврічні, річні й п'ятирічні кумуляції, що забезпечує потреби читачів і книгопродавців, котрі використовують національний бібліографічний покажчик як авторитетне джерело інформації про видання, що виходять. Наявність спеціальної серії ННБ пояснює відсутність відповідного розділу в "Біржовому листку", який основну увагу приділяє професійним проблемам книжкового бізнесу. На його шпальтах публікується велика кількість статей із вузлових напрямів розвитку галузі, з найактуальніших питань книговидавання і книжкової торгівлі як в Німеччині, так і за кордоном, статистичні дані щодо книгодрукування й споживання тощо. Журнал, як і раніше, є друкованим органом Біржового союзу — Національної асоціації книгопродавців Німеччини. Серед її членів налічується понад 2000 видавництв, 4202 книгарні, понад 80 гуртових і посередницьких фірм, 250 торговельних представників видавництв. Видавців заохочує до співпраці рекламна знижка в журналі, що для членів союзу становить 50%, а книгопродавці отримують знижки під час замовлення видань.

Бібліографічну інформацію в журналі репрезентовано здебільшого рекламними оголошеннями видавничих і книготорговельних фірм, що зумовлено відсутністю уніфікації бібліографічних даних, але обов'язково наведено прізвища авторів, заголовки, кількість сторінок і ISBN.

Кілька разів на рік виходять спеціальні номери журналу, конволюти видавничих каталогів, в яких відбито заплановані до випуску видання й ті, що є в наявності. Ці випуски обов'язково готують до Міжнародного книжкового ярмарку у Франкфурті-на-Майні, до Різдва й щосені. Традиції видання спе-

ціальних номерів дотримувалися і в редакції східного "Біржового листка", на базі якого 1991 р. засновано журнал "Книжковий тиждень" (Buchwoche), орієнтований на актуальні проблеми національного та закордонних книжкових ринків, особливо у країнах Східної Європи. Структура та оформлення нового журналу повністю повторюють колишній "Біржовий листок".

Особливе місце в системі бібліографічних посібників німецької книжкової торгівлі посідають покажчики, що інформують про книготорговельний готівковий асортимент. Першу позицію за повнотою охоплення посідає "Покажчик книг", що є в наявності (Verzeichnis Lieferbarer Bücher, VLB), котрий від 1971 р. випускало мюнхенське Видавництво з документації, а згодом — Об'єднання книгопродавців у Франкфурті-на-Майні. Перше видання VLB складалося з двох томів. Упродовж наступних десятиліть не лише збільшувався обсяг каталогу, а й трансформувалася його структура, відповідно до розвитку новітніх технологій. Зокрема, 29-те видання каталогу (2000) охоплювало такі покажчики: "Автори. Назви. Ключові слова" (Autoren. Titel. Stichwörter) у 8-ми т.; "Предметних рубрик" (Schlagwort-Verzeichnis) у 7-ми т.; "ISBN Index"; "Весняне доповнення" (Ergänzungsband Frühjahr); "ISBN Index" до "Весняного доповнення" [3].

Загальний обсяг покажчика VLB становить 17 томів, в яких зібрано бібліографічні описи 830 тис. назв різних видів видань понад 15,5 тис. видавничих компаній, фірм і організацій.

Бібліографічні записи в першому покажчику, що розташовані за єдиною абеткою прізвищ авторів, заголовків і ключових слів, містять повний набір бібліографічних відомостей: прізвища авторів; заголовки з відомостями, що належать до них; кількість сторінок та ілюстрацій; формат; назва серії; видавництво; ціна й ISBN. Описи містять вказівку на вагу видання (у грамах), а також координати тих гуртових фірм і розповсюджувачів із Німеччини, Австрії й Швейцарії, у яких можна придбати книгу. Довідник також має покажчики серій, видавництва та ISBN.

Наступним кроком у розвитку VLB став випуск 1987 р. першого "Покажчика підручників", що є в наявності (Verzeichnis Lieferbarer Schulbücher, VLS), який містить усі зазначені в VLB підручники німецьких видавництв.

У 1988 р. одночасно з книжковим виданням користувачам було запропоновано електронний варіант на CD-ROM — "Актуальний покажчик книг", що є в наявності (VLB-Aktuell), котрий мав низку переваг: швидкий і ефективний бібліографічний пошук, різноманітність і багатоаспектність пошукових ознак, можливість подальшого опрацювання знайдених даних і багатократність їх використання. У 1990 р. було випущено п'ять випусків на CD-ROM, 1994 р. — дев'ять, згодом вони виходили щомісячно.

Від 1996 р. на електронних носіях випускають: "Покажчик наявних музичних видань" (Verzeichnis Lieferbarer Musikalien CD-ROM, VLM), "Покажчик видань східноєвропейських країн" (Verzeichnis Osteuropäischer Publikationen, VOP), "Покажчик розпроданих видань" (Verzeichnis Vergriffener Bücher CD-ROM, VVB), "По-

кажчик наявних електронних видань" (Verzeichnis Lieferbarer Elektronischer Medien CD-ROM, VLE), "Покажчик журналів", що є в наявності (Verzeichnis Lieferbarer Zeitschriften, VLZ), покажчик "CD Biblio", адресований покупцям книжкових магазинів [4].

Завершальним довідковим виданням у низці покажчиків на CD-ROM є "Адресна книга німецькомовної книжкової торгівлі" (Adressbuch für den deutschsprachigen Buchhandel CD-ROM), що випускається від 1952 р. Довідник містить майже 30 тис. адрес видавництв і книжкових магазинів Німеччини, Австрії та Швейцарії, а також закордонних книготорговельних підприємств, що торгують німецькомовною продукцією. В окремий розділ винесено книжкові магазини, що спеціалізуються на продажу нотних і музичних видань. Пошукові критерії — код видавництва, назва, власник, місцезнаходження (країна, місто), адреса.

Підготовка наведених видань на CD-ROM відбувається на основі електронної бази даних (VLBDAT1.DBF), що складається з шести основних розділів меню, кожен з яких розв'язує власні завдання. Основною позицією меню є розділ "Картотека" (KARTE1.DBF), що кумулює бібліографічні описи всіх книг, що є в наявності. Дані регулярно оновлюються. В описах розпроданих чи невиданих книг обов'язково роблять відповідні позначки.

Бібліографічні дані про розпродані видання кумулюють у розділі "Архів" (Archiv), що слугує основою для впорядкування електронного "Покажчика розпроданих книг". Описи розпроданих, але знову випущених як перевидання книг переносять із розділу в "Картотеку". Відомості про видання, що зазнали певних змін і коригування, становлять зміст розділу "Актуалізовані".

Уніфікації відомостей досягають завдяки використанню стандартної форми бланка. Розподіл елементів бібліографічного запису здійснюється в наведеній вище послідовності категорій, що відповідають областям бібліографічного опису.

Подальший розвиток системи книготорговельної бібліографічної інформації Німеччини пов'язаний із введенням в дію сервера "buch+medien Online" в мережі інтернет (<http://www.buchhandel.de>) з можливістю інтерактивного використання електронної бази даних, що складається з таких розділів: "Покажчик книг", "Покажчик музичних видань", "Покажчик журналів", "Покажчик електронних видань", що є в наявності. На сервері розміщено БД "Адресна база даних: книжкова торгівля, торгівля нотними та музичними виданнями, антикваріат і видавництва" [3].

Формування електронної бази даних також здійснюється на основі методики, розробленої для підготовки друкованих й електронних покажчиків системи ННВ. До інформації, що надходить від видавництв і книготорговельних підприємств, висувають ті самі вимоги оперативності, достовірності, повноти й уніфікації подання бібліографічних даних. Видавничі й книготорговельні фірми мають право вносити інформацію в кожний із перелічених покажчиків і одночасно створити власну сторінку на сервері, офіційно заявивши про це.

Якщо ННБ містить бібліографічну інформацію про видання, що є наявності в усій книжковій торгівлі Німеччини, то зазначені покажчики відбивають відомості про готівковий асортимент окремих гуртових книготорговельних компаній. Найвідомішим серед них є каталог KNOe найбільшої гуртової фірми Koch, Neff Oetinger Co. GmbH, заснованої понад 150 років тому, якій нині належить понад 55% гуртового книжкового ринку ФРН. Фірма має кілька філій, кожна з яких обслуговує власний регіон.

У щорічному каталозі компанії подають відомості про наявність книг в усіх філіях станом на початок липня поточного року. Видання 1999—2000 рр. складалося з чотирьох томів "Каталогу авторів", трьох томів "Покажчика предметних рубрик" і двох томів "Покажчика ключових слів і заголовків". У березні виходять доповнення до "Каталогу авторів" і "Покажчика предметних рубрик".

П'ять разів на рік виходить "Каталог коротких заголовків" із даними про терміни випуску видань і змінами цін на книги, що є в наявності. Спеціальний щорічник присвячено книгам кишенькового формату (Taschenbuch-Katalog), у першому томі якого вміщено покажчики авторів, заголовків і ключових слів, а у другому — покажчики серій і порядкових номерів томів із допоміжним покажчиком предметних рубрик. У березні та вересні виходять доповнення, що містять перелік новинок і запланованих на майбутнє півріччя видань. Фірма випускає тематичні каталоги: "Музика", "Книги до Великодня", "Книги для школи на складі", "Календарі та щорічники", "Діти й молодь", "Великодній літературний каталог" тощо.

Інша велика посередницька фірма — Georg Lingenbrink — від початку 1960-х рр. випускає каталог Libri, що також містить відомості про готівковий асортимент фірми. Основне видання — "Асортиментно-складський каталог" (Barsortiments-Lagerkatalog) — складається з "Каталогу авторів", "Каталогу заголовків" і "Покажчика предметних рубрик". На додаток до нього щовесни фірма випускає каталог "Новинки". Традиційним стало видання довідника "Книги кишенькового формату та серійні видання", у двох томах якого подано "Покажчик авторів", "Покажчик заголовків і ключових слів", "Покажчик предметних рубрик" і "Покажчик серій". Бібліографічні записи містять мінімальний набір даних: прізвища авторів, заголовок і відомості, що належать до нього, назва і номер серії, ідентифікаційний номер фірми (Libri-number) і ціна. Для майбутніх новинок зазначають місяць і рік випуску, а в круглих дужках позначають літеру "N".

Для замовлення видань за каталогами фірма розробила для покупців спеціальну форму-листівку на одну назву. Каталог разом із комплектом таких листівок книгопродавці купують безпосередньо у

фірми. Компанії KNO і Libri каталогізують власну продукцію вже впродовж кількох десятиліть і нині мають у розпорядженні якнайповніші банки даних.

Фірма KNO також ініціювала розроблення спеціальної книготорговельної класифікації "Систематизація товарних груп у книжковій торгівлі" (Warengruppen-Systematik für den Buchhandel) для організації й тематичної структуризації електронних баз даних. Відповідно до класифікації всі види видавничої продукції групують у дев'ять розділів (останній — "Вільна область"), що, зі свого боку, поглиблюють тематичні характеристики ще двома рівнями розподілу. Організований у такий спосіб тризначний тематичний шифр доповнюють однозначним кодом, що позначає матеріально-конструктивну форму видання.

Перший варіант класифікації затверджено 1994 р., другий, виправлений, — 1997 р. Тематичне угруповання "товарних груп" є обов'язковим для всіх суб'єктів німецького книжкового ринку, що сприяє уніфікації обміну бібліографічними даними у друкованому та електронному форматах.

Провідною гуртовою організацією у Східних землях Німеччини, як і раніше, залишається Лейпцизька комісійна та гуртова книжкова торгівля (Leipziger Kommissions- und Großbuchhandels, LKG), що змінила юридичний статус і стала товариством з обмеженою відповідальністю. Вагоме значення наразі має і "Складський каталог ЛКГ" (Lagerkatalog, LKG), що виходить щорічно у двох томах і містить інформацію про наявність книг у товаристві станом на початок березня поточного року. Каталог охоплює покажчики авторів, заголовків, збірок і серій, ключових слів і предметних рубрик. Бібліографічні описи містять повний набір бібліографічних елементів і доповнені номерами замовлення LKG Ltd. Майбутні новинки позначено зірочкою, а в описах вказують запланований квартал випуску [5].

Висновки. Пройшовши тривалий і важкий шлях становлення й розвитку, книготорговельна бібліографія Німеччини зобов'язана своєю появою Г. Віллеру, який втілював у життя ідею видання каталогів, що поклали початок національній бібліографії, а також В. Хейнзіусу і Й. Хінріксу, завдяки яким побачили світ одні з перших бібліографічних покажчиків, а також було сформовано систему поточних бібліографічних видань.

Одна з визначальних тенденцій сучасної бібліографічної діяльності полягає у створенні загальнонаціональних бібліографічних баз даних, що відбивають сукупний видавничий репертуар (завдання національного поточного бібліографічного обліку) й книготорговельний асортимент в усіх формах його руху. Отже, книготорговельна бібліографія Німеччини продовжує вдосконалюватися.

Список використаної літератури

1. *Книговедение*. Энциклопедический словарь / Ред. коллегия: Н. М. Сикорский (гл. ред.) и др. — Москва : Советская энциклопедия, 1982. — 664 с.
2. *Грузинова Л. Б.* Иностранная библиография : конспект лекций / Л. Б. Грузинова. — Москва : Мир книги, 1995. — 64 с.
3. *Грузинова Л. Б.* Библиография в зарубежных странах : конспект лекций / Л. Б. Грузинова, Н. Г. Каменская. — Москва : Изд-во МПИ, 1988. — 60 с.

4. *Афонін О. В.* Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. — Київ : Кн. палата України імені Івана Федорова, 2009. — 277 с.
5. *Лисицина Н. А.* Деятельность Библиографической секции ИФЛА в области международного профессионального сотрудничества / Н. А. Лисицина, И. Г. Хомякова // Культура и образование. — 2014. — № 10, окт. — Режим доступа: <http://vestnik-rzi.ru> (дата обращения: 01.03.2015). — Загл. с экрана.

Mykola Senchenko
Book trade bibliography of Germany

The article considers some aspects of the development of the German book industry, in particular the book distribution and the formation of the book trade bibliography. Analysis of the source base shows that despite the significant experience of publishers and booksellers in Germany, in the Ukrainian research field little attention is paid to the history and modernity of the book trade bibliography of this country.

The history of the formation of catalogs is analyzed, starting from the announcements of itinerant booksellers, fair catalogs of the 16th century, in particular the Frankfurt and Leipzig catalogs; bibliographic catalogs, reflecting the proposals of auctions and antique shops of the 17th century, the first specialized book trade periodicals of the 18th century to modern indexes.

The activities of the Exchange Union of German Booksellers, founded in 1824 in Leipzig, which occupies a special place in the history of book trade bibliography in Germany, and the German Library in Leipzig, the founding of which in 1912 marked the beginning of the next stage in the development of national bibliography, a single system of bibliographic indexes produced by the library.

Keywords: book trade bibliography; publishing bibliography; bibliography theory; history of book trade bibliography; book catalogs; foreign bibliography

References

1. Sikorskij N. M. (gl. red.). (1982). *Knigovedenie. Enciklopedicheskij slovar'*. Moskva: Sovetskaya enciklopediya.
2. Gruzina L. B. (1995). *Inostrannaya bibliografiya : konspekt lekcij*. Moskva: Mir knigi.
3. Gruzina L. B. and Kamenskaya N. G. (1998). *Bibliografiya v zarubezhnyh stranah : konspekt lekcij*. Moskva: Izd-vo MPI.
4. Afonin O. V. and Senchenko M. I. (2009). *Ukrayinska kniga v konteksti svitovogo knigovidannya*. Kyiv: Kn. palata Ukraini imeni Ivana Fedorova.
5. Lisicyna N. A. and Homyakova I. G. (2014). *Deyatelnost Bibliograficheskoy sekcii IFLA v oblasti mezhdunarodnogo professionalnogo sotrudnichestva. Kultura i obrazovanie*, № 10, okt., [online]. Available at: <http://vestnik-rzi.ru> [Accessed: 01.03.2015].

Надійшла до редакції 23 лютого 2021 року

УДК 655.4/.5(100"2019"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).10-15

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Лариса Татарінова,

старший науковий співробітник
відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України
e-mail: larysa@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

2019: найуспішніший рік для книговидання перед пандемією COVID-19

Пандемія COVID-19 внесла суттєві корективи в діяльність кожного із секторів креативної індустрії. Однією з найуразливіших стала галузь книговидання. Криза триває й нині, а отже зарано узагальнювати збитки та втрати у цій сфері.

У статті досліджено тенденції розвитку світового книговидання 2019 р. перед пандемією COVID-19, розглянуто основні показники видавничої галузі у провідних країнах світу. На основі аналізу звітів національних асоціацій видавців висвітлено особливості розвитку видавничої справи, співвідношення друкованої й електронної книг, роль і місце аудіокниги в сучасних умовах.

Доведено, що нині самвидав становить потужну конкуренцію традиційному книговиданню й розповсюдженню, а в умовах технологічного прогресу може стати загрозою для усталених моделей публікації.

Ключові слова: видавнича галузь; видавництва; друкована книга; електронна книга; аудіокнига; самвидав; книжковий ринок; асоціація видавців

Постановка проблеми. Упродовж 2019 р. у книжковій індустрії була виразною тенденція до зростання обсягів книговидання, появи його нових форм і способів в умовах викликів цифрової епохи. Пандемія COVID-19 негативно вплинула на всі сфери економіч-

ного, суспільно-політичного та соціального життя провідних країн світу. Дослідження аспектів розвитку книжкової індустрії 2019 р. дає змогу здійснити порівняльний аналіз її динаміки напередодні пандемії COVID-19, що й зумовлює **актуальність** статті. Здо-

буті результати слугуватимуть підставою для висновків, як видавнича галузь пережила кризу, скільки років їй знадобиться, щоб досягнути рівня 2019 р. і чи залишиться він найуспішнішим в історії книговидавництва.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Вивченню особливостей і тенденцій розвитку книговидавничої справи присвячено багато наукових розвідок і праць. Зокрема, національні видавничі галузі досліджували Е. Коптуг (Німеччина), J. Johnson (Китай), С. Dinenage (Велика Британія), А. Watson (США) та інші, чий журналістські матеріали використано під час підготовки аналітичних звітів німецької дослідницької компанії Statista (спеціалізується на аналітиці ринкових і споживчих даних) [1; 4; 7; 13].

Водночас наукових публікацій, присвячених виданням книг і динаміці розвитку галузі 2019 р., на наш погляд, замало. Аналіз здобутків книжкової індустрії напередодні пандемії COVID-19 дасть змогу визначити особливості перспективного розвитку галузі, враховуючи економічні наслідки від епідемії, а також з'ясувати можливості поступового переходу від друкованої до електронної публікації.

Мета статті — узагальнити основні показники й тенденції розвитку індустрії книговидавництва у провідних країнах світу за 2019 р. із метою отримання даних для порівняння стану і перспектив функціонування галузі в умовах пандемії COVID-19 і викликів цифрової доби в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду 2021 р. зрозуміло, що світова пандемія вплинула на всі сфери нашого буття, зокрема й на видавничий бізнес. Як працювали видавництва на початку й під час боротьби з COVID-19 ще доведеться ґрунтовно проаналізувати. У звіті Німецької асоціації видавців та книгорозповсюджувачів (Deutscher Verband der Verlage und Buchhändler) зазначено, що продажі книг 2020 р. у порівнянні з 2019-м знизилися на 65,7%. Унаслідок закриття через локдаун книгарні зазнали значних збитків, як, власне, й видавці. У порівнянні з позаминулим роком, 2020 р. їхні фінансові втрати становили 14,5%. Випуск багатьох видань перенесено на 2022 р., а окремі книги через кризу взагалі не побачили світ [1].

За даними дослідницької компанії Research and Markets, з'ясовано, що обсяги світового ринку книговидавців скоротилися з 92,8 млрд дол. 2019 р. до 85,9 млрд дол. 2020 р. Зниження загалом пов'язано з уповільненням економічного зростання в різних країнах через спалах COVID-19 та заходи з його стримування. Згодом ринок має відновитися й від 2021 р. зрости в середньому на 2%, а вже 2023 р. досягти показника 91,4 млрд дол. [2].

А от найкращим за усіма параметрами для видавництва перед пандемією був 2019 р. Далі докладно проаналізуємо стан видавничої галузі за окреслений період в різних країнах світу, оскільки у відкритий доступ ці дані надійшли в листопаді—грудні 2020 р., коли було опубліковано звіти національних асоціацій видавців.

Велика Британія

Рік 2019-й був найуспішнішим для видавничої справи у Великій Британії. Генеральний директор

Британської асоціації видавців С. Лотінга в передмові до звіту за 2019 р. зазначив: "До пандемії коронавірусу видавнича індустрія Великої Британії процвітала, і 2019 р. був найуспішнішим роком в історії видавничої справи. Дані віддзеркалюють постійну потребу людей у книгах та їхнє бажання читати. Британська видавнича індустрія повинна була зрости до 10 мільярдів фунтів стерлінгів до 2030 р., але завадила пандемія, це зростання відновиться, якщо уряд належним чином підтримає нас. Це означає забезпечення справедливого ринку для книг, зокрема підтримку книгарень і надання життєво необхідного фінансування школам та університетам, щоб вони могли купувати освітні ресурси, необхідні учням для дистанційного навчання.

Дані звіту за 2019 р. демонструють історію успіху до COVID-19, але вони не відображають серйозних проблем, з якими видавці зіткнулися під час цієї пандемії. Попри труднощі, ми знаємо, що багато людей продовжують шукати у книгах розраду, просвіту та розвагу" [3].

Обсяги продажу книг, журналів і прав у Великій Британії зросли до 6,3 млрд фунтів стерлінгів 2019 р., що на 4% вище, ніж 2018 р. і на 20% — ніж 2015 р.

Дані Британської асоціації видавців свідчать про зростання доходів від реалізації як друкованої, так і цифрової продукції. Експорт залишився вирішальним чинником успіху галузі й становив 59% загального доходу від продажів.

Наведемо основні статистичні дані зі щорічного звіту Британської асоціації видавців за 2019 р.:

- дохід від продажу друкованої продукції зріс на 3% — до 3,5 млрд фунтів стерлінгів;
- дохід від продажу цифрових видань зріс на 4% — до 2,8 млрд фунтів стерлінгів;
- дохід від продажу споживчих аудіокниг зріс на 39% — до 97 млн фунтів стерлінгів;
- дохід від продажу документальної та довідкової літератури зріс до 6% — до 1 млрд фунтів стерлінгів;
- дохід від продажу художньої літератури знизився на 1,1% — до 582 млн фунтів стерлінгів, що є світовою тенденцією.

Для Великої Британії Європа є найбільшим експортним регіоном постачання друкованих книг, і 2019 р. на цей сегмент припадало 36% усієї вартості експорту. Австралія також є одним із найбільших експортних ринків. Суттєво зростали окремі показники експорту, зокрема художньої літератури до Китаю (на 26,4%), наукових видань — до Польщі (на 71,2%) і Нідерландів (на 38,2%), книг для дітей — до Канади, чий експортний ринок у цьому сегменті зростав найшвидше (на 52,3%). ОАЕ — найбільший експортний ринок для шкільних підручників, водночас найістотніше ці показники зростали в Кувейті (на 92,7%), за яким слідують Оман (на 89,1%) і Туреччина (на 60,3%). Іспанія є найбільшим експортним ринком для підручників і посібників із викладання англійської мови, тоді як найшвидше зростають обсяги експорту до Росії (на 110,9%) і Перу (на 58,9%). США становлять найбільший експортний ринок для академічних

та професійних книг. Доходи від реалізації літератури із суспільних і гуманітарних наук до Сінгапуру зросли на 19,9%, водночас найстрімкіше зростав ринок експорту наукових, технічних і медичних книжок Канади (на 51,2%). Найбільшим регіоном експорту наукових журналів є Північна Америка, а найшвидше зростали ринки країн Африки на південь від Сахари (на 9,6%).

Сполучені Штати Америки

Для видавничої галузі США 2019 р. був також доволі вдалим: побачили світ понад 1,68 млн друкованих та електронних книг, з яких 1,55 млн друкованих і 130 тис. електронних.

Згідно з підрахунками 2019 р., у США було реалізовано майже 675 млн друкованих видань і приблизно 335,7 млн електронних [4]. Продажі електронних книг важко відстежувати через брак доступних статистичних даних, котрі не надто охоче надають і великі роздрібні торговці, як-от Amazon, і дрібніші, що не публікують показників обсягів реалізації.

Наразі Amazon контролює 64% продажу друкованих книг в інтернеті, до того ж темпи онлайн-торгівлі новими виданнями зростають доволі швидко.

Порівняно з інтернет-книгарнями, традиційні крамниці все ще лідирують за показниками реалізації друкованої літератури; хоча й повільно, у них зростають і обсяги продажу електронних книг.

Коли електронні книги вперше з'явилися на ринку, багато споживачів вірили, що прогресивні технології витіснять традиційну літературу. Попри ці прогнози, новітні формати, що, безумовно, скорегували розвиток галузі, не призвели до загибелі друкованих книг, і на відміну від багатьох інших сфер, книжкова індустрія не була переповнена цифровими продуктами. Люди все ще відчувають зв'язок із фізичною формою паперових видань, попри очевидні переваги електронних. Утім, книжковий ринок США має достатній потенціал, аби випускати широкий спектр різноформатної книжкової продукції для забезпечення потреб різних категорій читачів. Усупереч побоюванням, що споживачі втрачають інтерес до читання у цифрову добу, американці щорічно витрачають на придбання літератури в середньому 110 дол., зокрема 2019 р. майже 74% дорослого населення США прочитали принаймні одну книгу.

Частка аудіокниг 2019 р. у США становила 8,1% загального обсягу ринку, продемонструвавши значне зростання порівняно з 2018-м. З'ясовано, що позаминулого року споживачі аудіоконтенту надавали перевагу аудіокнигам, оскільки вони розважають, наприклад, 51% респондентів слухали їх, щоб відпочити. Однією з суттєвих переваг цього виду видань є мобільність, адже користувачі можуть насолоджуватися твором під час руху, без потреби зосереджуватися на читанні у традиційний спосіб. Упродовж кількох останніх років популярність аудіокниг поміж дорослого американського населення різного віку значно зросла. У 2019 р. показник обсягів реалізації на ринку аудіокниг у США сягав 1,2 млрд дол. Слід також зазначити, що впродовж восьми років виразна тенденція двозначного збільшення доходів від реалізації аудіокниг.

Книгам у м'якій обкладинці належить найбільша частка на ринку — 36,2% загального доходу галузі; сегмент видань у палітурці охоплював 34,3%.

У Сполучених Штатах електронні книги популярніші за аудіокниги серед дорослих у всіх вікових категоріях, однак найбільший попит має друкований формат, що лідирує з великим відривом.

Китай

Дані Statista свідчать про те, що на Китай та США припадає майже половина книг, котрі щорічно видаються у світі [5].

У 2019 р., повідомляє дослідницька компанія OpenBook, китайський книжковий ринок зріс на 14,4%, у порівнянні з 2018 р., і сягав 102,27 млрд юанів (14,9 млрд дол.) [6].

Прикметно, що обсяги онлайн-продажів вдвічі перевищували показники традиційних книгарень. Як і на багатьох книжкових ринках світу, перехід до інтернет-торгівлі тривав кілька років, а 2019 р. значно пришвидшився.

За даними OpenBook, позаминулого року доходи від мережевих книгарень становили майже 24,9% загального обсягу реалізації, а показник зростання, в порівнянні з 2018 р., залишався не надто значним, сягнувши 71,51 млрд юанів (10,4 млрд дол.). На відміну від цієї статистики, свідчить дослідження, обсяги продажу у традиційних книгарнях скоротилися на 4,24% і сягали позначки 30,76 млрд юанів (4,5 млрд дол.).

У 2019 р. головними тенденціями розвитку книжкової галузі в Китаї стали зменшення найменувань виданих книг та зростання цін на літературу. Поміж основних причин аналітики OpenBook виокремлюють скорочення кількості нових видань, випущених 2019 р. Загальний обсяг продукції позаминулого року становив 194 тис. найменувань, що на 6,7% менше від 2018 р.

Про які тенденції китайського книжкового ринку свідчать ці показники? Видавці пояснюють, що надають перевагу випуску меншої кількості книг, проте вищої якості. Ця концепція, схоже, здобула прихильників і в окремих частинах західних ринків, особливо через те, що продаж прав на книги стає дедалі прибутковішим, аніж пряма реалізація друкованої продукції споживачам.

Упродовж аналізованого періоду ціни на книги в Китаї продовжували зростати, зокрема середня ціна збільшилася з 40 юанів 2018 р. (5,83 дол.) до 45 юанів 2019 р. (6,56 дол.). Водночас зростання цін на книги в Китаї певною мірою компенсують знижки, котрі пропонують інтернет-книгарні, зокрема впродовж 2019 р. вони коливалися в межах 38—41%. Для порівняння: знижки, що їх пропонують у традиційних книжкових крамницях, загалом становлять лише 11%. Наприклад, довідники для самодопомоги, що вельми популярні серед китайських споживачів, пропонують чи не з найбільшою знижкою на ринку — до 60% роздрібною ціною; ціну на книги для дітей та академічні видання зазвичай знижують від 40 до 50%; на книги з природознавства, медицини, а також на навчальні посібники, біографії та бізнес-літературу надається знижка від 30 до 40%, а на видання в галузі інженерії

та технологій, враховуючи комп'ютерні посібники, зазвичай пропонують менші знижки — приблизно 30%.

Франція

Для видавничої галузі Франції 2019 р. теж був вдалим. Усупереч поширеній думці про зниження популярності читання, французи не зраджують цьому виду дозвілля й у середньому за рік читають 17 книг у паперовому форматі та 4 — у цифровому, і цей показник залишається стабільним упродовж тривалого періоду.

Згідно зі щорічним дослідженням інституту GfK (Gesellschaft für Konsumforschung, Товариство споживчих досліджень), кількість книг, проданих у Франції 2019 р., становила 366 млн назв на суму 3,97 млрд євро. Частка паперової літератури, як і раніше, залишається більшою. У 2019 р. кількість нових видань у Франції сягала 68 тис., а дохід від продажу цифрових книг становив приблизно 213 млн євро. Частка електронних публікацій зросла на 9%. Позаминулого року покупці витрачали в середньому 116 євро на придбання паперових чи цифрових книг [7].

Однак яким виданням надають перевагу французи? Журнал Livres Hebdo опублікував звіт про найвищі річні продажі книг позаминулого року.

Бестселером 2019 р. став графічний роман "Астерікс. Дочка Версінгеторікса" від Жана-Іва Феррі й Дідьє Конрада. Продано понад півтора мільйона примірників коміксу, і він піднявся на верхню сходинку п'єдесталу пошани.

+2% — така динаміка зростання сегмента коміксів і графічних романів 2019 р., згідно з останніми даними Livres Hebdo; +4,5% — індекс зростання книжкового ринку загалом.

Німеччина

За даними Німецької асоціації видавців та книго-розповсюджувачів, 2019 р. у країні було опубліковано приблизно 70,4 тис. нових назв книг [8]. Для порівняння: 2017 р. випущено 82 636 найменувань, 10 років тому ця цифра становила майже 95 000. Крутий спад. Проте це загальносвітова тенденція зі скорочення випуску нових назв книг.

Згідно зі звітом Біржової асоціації німецьких книготорговців (Börsenverein des Deutschen Buchhandels) за 2019 р., загальний обсяг продажу становив 9,1 млрд євро (10,4 млрд дол.), що свідчить про високу прибутковість галузі [9]. Для порівняння: показники реалізації в музичній індустрії сягають 1,6 млрд євро, у сфері комп'ютерних та відеоігор — 2,4 млрд євро, а в кіноіндустрії — 2,9 млрд євро.

У 2019 р. доходи німецьких видавців від продажу документальної літератури зросли на 4,9%.

Російська Федерація

Згідно з офіційними даними, 2019 р. російські видавництва випустили 115 171 назву книг і брошур сукупним накладом 435,1 млн пр. Нові видання становили 89% загального масиву літератури, а перекладні — 16% [10].

У порівнянні з 2018 р. число назв зменшилося на 1,5%, водночас сукупний наклад видань виявився на 0,6% вищим, ніж роком раніше.

Утім, якщо розглядати дванадцятирічний цикл (2008—2019), то, звісно, жодних проривів (хіба що вниз) не спостерігаємо. За окреслений хронологічний

проміжок кількість випущених найменувань книг і брошур у країні знизилася на 6,6%, а їх сукупний наклад — на 42,8%.

У 2019 р. зріс і середній наклад одного видання, у порівнянні з 2018 р. — на 2,2%, і становив 3778 пр., хоча від 2008 до 2019 р. цей показник зменшився майже на 40%.

Індекс кількості випущених друкованих примірників книг і брошур у розрахунку на душу населення за підсумками 2019 р. сягав 2,97 і в порівнянні з 2018-м збільшився на 0,7%.

У 2019 р. найбільшими накладами в сегменті художньої літератури вперше вийшли книги не російського письменника, а американського "короля жахів" С. Кінга. Загальний тираж 163 випущених назв його книг становив 1,103 млн пр. Багаторічний лідер цього рейтингу Д. Донцова опинилася лише на другому місці, до того ж із суттєвим відривом. Загальний тираж 68 назв її книг, випущених 2019 р., становив 776 тис. пр.

Позаминулого року найпопулярнішим автором видань для дітей увосьме поспіль став К. Чуковський, загальний тираж творів якого становив 1380,5 тис. пр.

У 2019 р., за даними Російської книжкової палати (РКП), у країні діяли 4953 видавництва. Цей показник охоплює всі видавничі організації, що впродовж року надіслали в палату принаймні один примірник випущеної книги. За рік кількість видавничих організацій, чия діяльність із випуску друкованої продукції зафіксовано РКП, несподівано різко скоротилася: від 5794 до 4953, тобто на 841 суб'єкта, або на 14,5%.

За кількістю випущених назв рейтинг російських видавництв очолює "Ексмо" (ІГ "Ексмо-АСТ"), де 2019 р. вийшло 9313 назв книг і брошур (+0,7% до 2018 р. і -10,8% до 2008-го). Друге місце посідає видавництво "АСТ", що позаминулого року надрукувало 8467 назв книг і брошур (+ 8,6% до 2018 р. і -14,3% до 2008-го). На третій позиції — видавництво "Промсвещение", що 2019 р. випустило 4532 назви (+33,3% до 2018 р. і +320,4% до 2008-го) [11].

Російське книговидання сконцентровано в Москві, де функціонують понад половину всіх видавництв країни, що випускають 88% сукупного тиражу.

Загалом, аналізуючи основні показники російського книговидання за 2019 р., зауважимо, що в галузі не зафіксовано різких стрибків вгору чи вниз щодо даних кількох останніх років. Кількість випущених книг і брошур, їх тираж та інші окремі характеристики, починаючи від 2015—2016 рр. залишаються практично стабільними. Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на цю ситуацію 2020 р., як це відбулося і в інших країнах світу.

Польща

У 2019 р. польські видавництва встановили своєрідний рекорд, випускаючи 99 книг на день (усього понад 36 тис. друк. од.). Цей показник більший, аніж 2018-го, й не набагато менший, ніж у результативному 2017 р., згідно з інформацією, опублікованою Національною бібліотекою Польщі (НБП). Зокрема, 2019 р. до НБП надійшло 36 138 назв книжкових видань, 2018 р. — 33 919 (зростання на 2219 назв, або 6,5%), а 2017 р. — 36 260 назв [12].

Які книги видавали? На частку художньої літератури припадає 28%, наукові книги становлять

30%, науково-популярні та професійні видання — по 7%, релігійні та езотеричні, а також документальні й нариси — по 6%, путівники й підручники — по 5%, художні альбоми — 3%, графічні — 2%, довідкова література — 1%.

У звіті зазначено, що у планах випуску художньої літератури 2019 р. особливу увагу було приділено збільшенню кількості томів романів і новел, насамперед творів сучасних польських письменників. Автори дослідження припускають, що це може бути "ефект Токарчук": Нобелівська премія, що її здобула відома польська літераторка О. Токарчук, здатна виправдати сподівання видавців на сплеск інтересу читачів не лише до її творчості, а й до сучасної польської прози загалом.

У 2019 р. колекція видань для дітей і підлітків, як зазначено у звіті НБП, зросла в порівнянні з 2018-м. Вона збагатилася книгами, призначеними для наймолодшої аудиторії (1—5 років) і підлітків (для них найбільше було надруковано літератури у жанрі фентезі).

Фонди польських бібліотек поповнюються, але, як повідомляє дослідницька компанія Statista, кількість публічних бібліотек у країні повільно зменшується. У 2019 р. налічувалася 7881 публічна бібліотека, що на 44 установи менше порівняно з 2018 р. [13] На жаль, це загальносвітова тенденція, що 2019 р. лише поглибилася.

Іспанія

Для іспанських видавців 2019 р. був, мабуть, найуспішнішим за останні кілька років. Згідно з даними, зібраними Statista, кількість випущених книг становила 90 073 пр., що на 10,9% більше в порівнянні з 2018 р. та на 0,1% — із 2017 р. Це література різних жанрів, оприлюднена на традиційному чи будь-якому іншому носії, зокрема 72,5% загальної кількості видань, тобто 65 303 пр., — друковані книги, а решта 24 770 пр., або 27,5%, — електронні та аудіокниги, опубліковані в інтернеті.

У 2019 р. обсяг перших видань сягав 87 600 назв, а перевидань — 2477, що становить відповідно 97,3 і 2,7% загальної кількості випущеної літератури.

Найбільшу частку книг, що побачили світ 2019 р., присвячено суспільним і гуманітарним наукам (36,3%), далі — художня література (24,3%), науково-технічні видання (11,7%), книги для дітей і підлітків (11,2%), література для дозвілля (7,9%) [14].

Statista враховувала тільки книги, що 2019 р. були надруковані зареєстрованими видавцями й отримали ISBN. Самовидані книги до звіту не потрапили.

Самвидав: випробувальний майданчик для традиційної моделі книговидавництва

За даними американського видавництва Bowker, обсяги самовиданої літератури 2019 р. зросли майже

на 30% у порівнянні з 2018 р.; Amazon фіксує зростання майже на 40% [15]. З появою таких потужних мережевих платформ дедалі більше людей відмовляються від традиційної моделі публікації та зазвичай самостійно випускають і розповсюджують книги, здебільшого через інтернет.

Самостійна публікація може становити довгострокову загрозу усталеним алгоритмам книговидавництва, оскільки соціальні мережі дають користувачам змогу спілкуватися (і продавати) один одному літературу в значних обсягах. Водночас цей тренд також здатний стимулювати подальший розвиток галузі.

Хоча 2019 р. вийшло чимало творів, підготовлених і опублікованих авторами самостійно, немає чітких даних, що вони були помітними на ринку й успішно продавалися; більшість самовиданих книг мали наклад не більш як 50 примірників. Водночас самостійна публікація може відкривати нові ринки й розширювати аудиторію.

Які можливості надає цей сегмент книговидавцям? Малоімовірно, що традиційні видавці зможуть підтримати випуск мільйонів назв творів, котрі автори публікуватимуть самостійно впродовж кількох наступних років, але матимуть змогу побачити, почитати та оцінити ці книги. Самостійна публікація може запобігти певним фінансовим ризикам із накладом, оскільки автори тестують нові книги й нові ринки. Отже, самвидав здатний суттєво допомогти видавцям, адже надає можливість відбирати для друку твори, спираючись на показники їхньої популярності й визнання, на відміну від стандартної моделі, що передбачає ризиковані інвестиції. Самостійна публікація, покликана обійти гальмівні формальності традиційної видавничої індустрії, наразі стала випробувальним майданчиком для цієї усталеної системи.

Висновки. Аналіз книговидавництва у розвинених країнах світу дає змогу окреслити певні тенденції, притаманні книговидавництву 2019 р., зокрема: зменшення кількості книгарень і бібліотек; зростання обсягів реалізації книг різних форматів в інтернеті; поступове зниження інтересу до електронних книг, й посилення — до друкованих; зростання популярності аудіокниг; збільшення обсягів самвидаву, зменшення кількості назв книг, виданих зареєстрованими видавцями; скорочення накладів; зростання цін на літературу.

Розвиток інформаційних технологій сприяє поширенню самостійних публікацій. З появою платформ на кшталт Amazon дедалі більше людей відмовляються від традиційної моделі публікації, випускають і розповсюджують книги самостійно, здебільшого через інтернет.

Список використаних джерел

1. *Statista*. — Mode of access: <https://www.statista.com/statistics/411305/book-production-new-publications-in-germany/#:~:text=In%202019%2C%20roughly%2070.4%20thousand,German%20Publishers%20and%20Booksellers%20Association.> — Title from the screen.
2. *Review of the global book publisher market 2020—30: Impact of COVID-19 and recovery* DUBLIN, May 27, 2020 // PRNewswire. — Mode of access: <https://www.researchandmarkets.com.> — Title from the screen.
3. *Publishers Association*. — Mode of access: [https://www.publishers.org.uk/publications/yearbook2019/.](https://www.publishers.org.uk/publications/yearbook2019/) — Title from the screen.
4. *Statista*. — Mode of access: [https://www.statista.com/statistics/.](https://www.statista.com/statistics/) — Title from the screen.
5. *Worldometers*. — Mode of access: [https://www.worldometers.info/books/.](https://www.worldometers.info/books/) — Title from the screen.
6. *OpenBook Publishers*. — Mode of access: [https://www.openbookpublishers.com/.](https://www.openbookpublishers.com/) — Title from the screen.

7. *Statista*. — Mode of access: <https://www.statista.com/statistics/415289/print-format-and-digital-books-reading-consumption-france/>. — Title from the screen.
8. *Deutscher Verband der Verlage und Buchhändler*. — Mode of access: <https://www.boersenverein.de/boersenverein/>. — Title from the screen.
9. *Börsenverein des Deutschen Buchhandels*. — Mode of access: <https://www.boersenverein.de/>. — Title from the screen.
10. *Библиотечно-информационный комплекс*. — Режим доступа: <http://library.fa.ru/page.asp?id=1282>. — Загл. с экрана.
11. *Российское книгоиздание в 2019 году: удержать равновесие*. — Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/bookrinok/knigniy-rinok/10444-rossijskoe-knigoizdanie-v-2019-uderzhat-ravnovesie.html>. — Загл. с экрана.
12. *Opowiesc*. — Mode of access: <https://zupelnieinnaopowiesc.com/2020/07/27/ponad-36-tys-ksiazek-wydanych-w-2019-roku-raport-biblioteki-narodowej/#:~:text=To%20wi%C4%99cej%2C%20ni%C5%BC%20rok%20wz%C5%9Bniej,informacji%20opublikowanych%20przez%20Bibliotek%C4%99%20Narodow%C4%85.&text=W%202019%20roku%20Biblioteka%20Narodowa,2017%20roku%2036%20260%20tytu%C5%82%C3%B3w>. — Title from the screen.
13. *Statista*. — Mode of access: <https://www.statista.com/statistics/948143/poland-number-of-public-libraries-and-branches/>. — Title from the screen.
14. *Publish news*. — Mode of access: <https://www.publishnews.es/materias/2020/06/12/el-725-de-los-libros-publicados-en-2019-se-hizo-en-papel>. — Title from the screen.
15. *Publishers weekly*. — Mode of access: <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publisher-news/article/81473-number-of-self-published-titles-jumped-40-in-2018.html>. — Title from the screen.

Mykhaylo Onyshchuk, Larysa Tatarinova

2019: the most successful year for book publishing before the COVID-19 pandemic

The COVID-19 pandemic has made significant adjustments to the life of each sector of the creative industry. One of those that has been hit hard by today's crisis is the book publishing industry. The crisis continues today, and it is too early to summarize the losses and losses in this area.

The article examines some trends in the development of world book publishing in 2019 before the pandemic COVID-19, summarizes the main indicators of the publishing industry in the leading countries. Based on the analysis of reports of the National Publishers' Associations, the peculiarities of publishing development, the ratio of printed and electronic books, the role and place of audiobooks in modern conditions are highlighted.

It is proved that self-publishing today creates a strong competition to traditional book publishing and distribution, and in the conditions of technological progress it can become a threat to traditional models of publication.

Keywords: publishing industry; publishing houses; printed book; eBook; audiobook; self-published; book market; publishers' association

Надійшла до редакції 8 лютого 2021 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 019.941-028.27:[026:63](477:100)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).15-19

Оксана Капралюк,

кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач відділу науково-методичної роботи та наукового реферування
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН,
e-mail: oksanakapr@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2034-8958>

Реферативні бази даних із питань сільського господарства як засіб наукової комунікації

Розглянуто міжнародні галузеві бази даних (БД), а саме "Agricola", "Agris", "Agora", та низку статистичних БД, надано їх коротку характеристику, проаналізовано наповнення, обсяг, а також проблеми, що постають під час використання цих ресурсів. Схарактеризовано систему реферування національних видань із питань сільського господарства, що є важливою частиною інформаційного забезпечення наукових досліджень, технічних розробок, навчального процесу, оскільки реферативна база даних (РБД) наукових видань є не тільки найефективнішим інструментом інформаційного пошуку, а й узагальненою картиною поточного стану науки у країні.

Висвітлено роль Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (ННСГБ НААН) — провідного науково-інформаційного центру аграрної галузі України — у формуванні галузевого інформаційно-реферативного ресурсу, а саме реферативного журналу "Агропромисловий комплекс України", що виходить чотири рази на рік від другого півріччя 1999 р. обсягом 400 рефератів. Вони охоплюють понад 31 тис. наукових публікацій за різними напрямками аграрної науки, котрі відображають науково-теоретичний, прикладний і комбінований спектр досліджень для подальшого нароцтвування ефективності агропромисловості на засадах ресурсозаощадження, екологічності, конкурентоспроможності. Проаналізовано основні заходи підготовчого етапу створення галузевого реферативно-інформаційного ресурсу. Висвітлено теоретичні, організаційні та методологічні засади реферування, шляхи розвитку вторинних інформаційних матеріалів. Наведено відомості щодо видання тематичних випусків реферативного журналу (РЖ) "Агропромисловий комплекс України" взагалі

та за попередній рік зокрема. Проведено аналіз наведених у реферативному журналі видань за останні кілька років; розглянуто видання, що найповніше відображено в цьому інформаційному ресурсі; досліджено тематичне наповнення рубрик. З'ясовано способи поширення сільськогосподарської інформації — зібрання, конференції, сайт ННСГБ НААН. Простежено специфіку трансформацій журналу впродовж періоду його виходу у світ, спричинених вимогами часу, та проблеми, що постають у процесі створення вторинного інформаційного ресурсу.

Ключові слова: мережа сільськогосподарських бібліотек; інформаційний ресурс; реферативний журнал "Агропромисловий комплекс України"; аграрний сектор; бази даних; реферування; публікації; вчені

Постановка проблеми. У наш час вагомим значення набуває інформаційне забезпечення діяльності, пов'язаної зі створенням інноваційної економіки, нових технологічних процесів і продуктів в аграрному секторі, реалізацією критичних технологій і пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки, що дають змогу підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва та інвестиційну привабливість галузі. Основне завдання держави щодо інформаційної політики полягає в забезпеченні розвитку інформаційної системи на основі комунікаційних технологій, оновленні інформаційних фондів, наданні товаровиробникам вільного доступу до інформаційних ресурсів у сфері освіти, науки й технологій.

Результативність модернізації сільськогосподарської галузі значною мірою залежить від інформаційного складника, що передбачає своєчасне надання особам, які ухвалюють рішення щодо організації, управління й технологічного забезпечення аграрного виробництва, об'єктивної, актуальної, вичерпної та достовірної інформації про стан керованих об'єктів, зовнішнього середовища й технологій у різних напрямках агросектору; засоби механізації та автоматизації технологічних процесів; засоби захисту рослин і тварин; технології перероблення аграрної продукції тощо. Крім того, вкрай важливі відомості про ринки аграрної продукції, добрив, сільськогосподарської техніки, палива, мастильних матеріалів тощо.

Отже, якщо в розв'язанні завдань нарощування аграрного потенціалу пріоритетне місце посідає інноваційна політика, то основою механізмів їх реалізації становить система інформаційного забезпечення [1].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання актуальності заснування електронного реферативного науково-технічного журналу, що слугує засобом упорядкування та зосередження відомостей про наукові публікації Інституту електромеханіки, енергозбереження і систем управління, порушено в дослідженнях С. Романенко та О. Чорного [2].

У публікаціях Т. Букшиної з'ясовано шляхи активізації формування реферативних ресурсів, зокрема з питань педагогіки, психології, освіти, через інтеграцію й налагодження кооперативної взаємодії та координації процесів їх створення [3].

У посібнику В. Лутовинової проаналізовано сутність аналітико-синтетичного опрацювання інформації, основні загальнонаукові методи, котрі використовують під час макро- й мікроаналітичного згортання інформації, визначення та класифікацію реферативних документів, теорію, методику й практику реферування [4].

Н. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул розглядають історію становлення Українського реферативного журналу "Джерело" за двадцятирічний період [5].

Науковці також приділяли увагу методологічним і практичним засадам формування й використання реферативних журналів, їхньому наповненню та дослідженню сучасного стану. Водночас проблема подання інформації з питань сільського господарства в міжнародних і вітчизняних реферативних БД, зокрема в реферативному журналі "Агропромисловий комплекс України", котрий видає Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, потребують ґрунтовнішого розгляду.

Мета статті — дослідити основні міжнародні реферативні бази з питань сільського господарства, а також особливості формування й тематичного наповнення РЖ "Агропромисловий комплекс України" ННСГБ НААН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реферативні бази даних і реферативні журнали якнайповніше інформують різноманітні категорії користувачів про наукові здобутки, містять найсуттєвіший фактографічний матеріал, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, висвітлюють досягнення в суміжних галузях знань. Ці ресурси відіграють важливу роль в організації дослідницької діяльності вченого, орієнтуючи його в безмежжі інформації, розкривають зміст книжкових видань, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій, статей із періодичних та продовжуваних видань тощо. Для економії часу під час пошуку потрібних відомостей, науковці дедалі частіше звертаються не до першоджерел, а до баз даних, що дає змогу діставати доступ одночасно до різних найменувань наукових видань широкого хронологічного спектра.

Нині у світі сформовано низку міжнародних РБД, окремі з яких є галузевими. Далі ґрунтовніше розглянемо найвідоміші БД із питань сільського господарства:

1. *AGRICOLA* (<https://agricola.nal.usda.gov/>) Національної сільськогосподарської бібліотеки (США) являє собою бібліографічну БД із питань сільського господарства та суміжних дисциплін. Ретроспектива пошуку сягає 1970 р. Містить понад 5 млн записів на книги, розділи з книг, статті з періодичних видань, дисертації, аудіовізуальні документи, звіти, патенти. Пошук здійснюється за допомогою розвиненого інтерфейсу. Крім стандартного набору полів (автор, заголовок, рік видання тощо), можна застосовувати пошук за кодами тематичних категорій (Subject Category Codes) [6].

2. *AGRIS* (<http://agris.fao.org/>) Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Міжнародна інформаційна система з питань сільського господарства й суміжних із ним галузей, створена 1974 р., є бібліографічною службою, що об'єднує 240 на-

ціональних і міжнародних центрів опрацювання й введення документів до БД. Ресурс містить інформацію з книг, монографій, статей із періодичних і продовжуваних видань, збірників, а також із таких питань, як біотехнологія, захист рослин, ветеринарія, сільськогосподарське обладнання й техніка, токсикологія, лісове та водне господарство, аквакультура й рибне господарство, технологія виробництва харчових продуктів, природні ресурси, навчання, право тощо. Особливе місце посідають науково-технічні проекти, звіти, дисертації, матеріали конференцій, що не друкуються в ЗМІ. Завдяки застосуванню нових технологій та внесенню до БД AGRIS інформації з інших ресурсів швидкість її наповнення значно зросла. Наприклад, у вересні 2013 р. кількість бібліографічних записів англійською мовою сягала 7 млн, а станом на травень 2020 р. — понад 11 млн. Більш як 40% документів супроводжують реферати, майже 20% — наведено в повнотекстовому форматі, і їхня частка стрімко зростає [7].

3. *AGORA* (<http://www.fao.org/adora/en/>) — БД із питань сільського господарства, біологічних, екологічних і соціальних наук, започаткована 2003 р. Ресурс надає доступ до 15,5 тис. журналів та 48 тис. книг, котрі видають понад 3400 установ із 115 країн світу. Завданням БД AGORA є підвищення якості та ефективності досліджень у галузі сільського господарства й освіти у країнах із низьким рівнем доходів і, відповідно, поліпшення рівня продовольчої безпеки [8].

Важливим інформаційним ресурсом ФАО є низка статистичних БД, зокрема *AQUASTAT* (водні ресурси), *FISHSTAT* (рибна промисловість), *FORRIS* (лісове господарство), *TERRASTAT* (землекористування). Основними статистичними публікаціями ФАО є "Статистичний щорічник", "Бюлетень статистики", а також тематичні випуски з окремих галузей сільського господарства.

Наведені ресурси здобули світове визнання, ними активно послуговується міжнародна спільнота. Проте доступ до зазначених баз даних здійснюється англійською мовою, що певним чином перешкоджає їх використанню серед широкого загалу науковців, освітян і товаровиробників нашої країни.

У нашій країні РБД із питань сільського господарства формує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, котра щоквартально видає РЖ "Джерело" в кількох серіях: Сер. 1 Природничі науки (виходить від 1999 р.); Сер. 2 Техніка. Промисловість. Сільське господарство (виходить від 1999 р.); Сер. 3 Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво (від 1999 р.); Сер. 4 Медицина. Медичні науки (від 2004 р.), — та ННСГБ НААН, що впродовж 20 років випускає РЖ "Агропромисловий комплекс України", орієнтований на реферування наукової періодики з аграрної тематики та суміжних галузей знань. Завдяки РЖ значну частину різноманітних первинних документів (наукові статті, монографії, навчальні посібники тощо) сконцентровано в одному джерелі та наведено у зручній формі.

У попередні роки видання розповсюджували переважно серед бібліотек закладів вищої освіти та науково-дослідних установ НААН на урочистих засі-

даннях, конференціях, семінарах, що сприяло підтриманню процесу кумулювання наукової інформації та формуванню галузевого інформаційного ресурсу. Нині РЖ "АПК України" є найповнішою базою даних, що містить праці вітчизняних науковців із питань сільського господарства. Від часу заснування побачили світ 83 номери журналу, в яких відображено понад 31 тис. наукових публікацій за 30-ма напрямками аграрної науки, що становить якісну основу для проведення наукометричних досліджень і підготовки тематичних випусків РЖ "АПК України", котрих наразі налічується 23. Так, лише 2020 р. було підготовлено 3 спецвипуски: "Садівництво України-2020", "Механізація та електрифікація сільського господарства" й "Меліорація та водне господарство". Метою підготовки та видання спеціальних тематичних випусків є якнайповніше забезпечення вітчизняних учених і фахівців у галузі сільського господарства інформацією щодо науково-дослідних робіт профільних установ і ЗВО. Крім того, випуски мають вагоме наукове й практичне значення, оскільки узагальнення інформації про сучасний стан і розвиток певних напрямів галузі дасть змогу ґрунтовніше проаналізувати наявні проблеми та віднайти ефективні шляхи їх розв'язання. Зазначимо, що установи-замовники спеціальних випусків РЖ під час підготовки видання намагаються якнайповніше відобразити в ньому результати своїх досліджень для ознайомлення з ними науковою та виробничою спільнотою, популяризації досягнень науки й поширення знань.

Наразі у журналі реферується майже 50 періодичних (за назвою) та 29 продовжуваних видань (за назвою). Періодичність випуску РЖ "АПК України" — чотири рази на рік, загальний обсяг кожного номера — 16,57 обл.-вид. аркушів.

Під час створення РЖ важливим є відбір джерел до реферування. Науковці та співробітники керуються не лише принципами цінності інформації, актуальності проблематики, а й зацікавленістю індивідуальних і колективних авторів у внесенні результатів їхніх розвідок і розробок у національний інформаційний ресурс із питань сільського господарства.

Реферуванню в РЖ "Агропромисловий комплекс України" підлягають:

- першоджерела, що за тематикою відповідають переліку агропромислових галузей знань;
- періодичні та продовжувані видання (журнали, бюлетені, збірники наукових праць);
- книги та брошури (збірники матеріалів конференцій, нарад, симпозіумів, монографії, підручники, посібники тощо).

Враховуючи, що всі автореферати докторських і кандидатських дисертацій агропромислового напрямку відображаються в РЖ "Джерело", дослідження та їх результати у вузькоспеціальних наукових напрямах у галузях науки, техніки тощо (депоновані наукові праці) — у РЖ "Депоновані наукові роботи", що видає Державна науково-технічна бібліотека України, то ці першоджерела, для уникнення дублювання, референти РЖ "Агропромисловий комплекс України" не опрацьовують.

Зазначимо, що РБД "Агропромисловий комплекс України" — це не лише галузевий, а й поточний бібліографічний показник, що віддзеркалює нові надходження до ННСГБ НААН.

Завдяки аналізу РЖ за останні роки виявлено, що більшість прореферованих документів становлять монографії, періодичні та продовжувані видання установ НААН — 52—58%, закладів вищої освіти — 25—27%, інших установ — 17—21%. Звісно, нині не йдеться про повноту реферування документів аграрного профілю через те, що комплектування фондів ННСГБ НААН зазнає труднощів. Найповніше в РЖ репрезентовано такі видання: Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, Таврійський науковий збірник, Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, Вісник Львівського національного аграрного університету, міжвідомчий тематичний науковий збірник "Агрохімія і ґрунтознавство" та інші.

Характеризуючи видовий розподіл записів у РЖ, слід зазначити, що частка наукових видань, прореферованих у журналі останніми роками, становила 18—28%, основний відсоток припадає на статті з періодичних та продовжуваних видань — 56—60%. Таку закономірність зумовлено кризовою економічною ситуацією в Україні, відмовою видавців надавати обов'язковий примірник видань бібліотекам, оскільки значна їх частина виходить у комерційних структурах спонсорським чи авторським коштом.

Інформаційний матеріал у РЖ "Агропромисловий комплекс України" систематизовано згідно з Універсальною десятковою класифікацією розділу "Сільське господарство". Аналіз рефератів, розміщених за галузями знань, свідчить, що їхня частка від загальної вибірки становила від 0,13% (шовківництво) до 5,5% (економіка сільського господарства, організація та управління сільськогосподарським виробництвом).

Найбільший відсоток у розділі "Тваринництво" становлять реферати в рубриках скотарство (17,1%) і свинарство (15,9%), найменший — загальне тваринництво (2,4%) та конярство (6,7%). У розділі "Рослинництво" найбільший відсоток рефератів припадає на рубрики: технічні культури (18,6%), садівництво, плодівництво (17,4%); найменший — декоративні культури, квітництво (5,8%).

РЖ зазнавав певних трансформацій, спричинених, зокрема, поглибленням процесів диференціації та

інтеграції наукових знань. Так, упродовж двадцятиліття виходу журналу до нього додалися три рубрики: "Історія аграрної науки" (№ 2, 2001), "Харчова і переробна промисловість" (№ 3, 2003) та "Біотехнологія" (№ 4, 2011).

Одним з основних критеріїв оцінювання реферативного ресурсу є достовірність інформації, її значущість з наукового погляду та практична цінність. Відповідно, на початку створення РЖ було сформовано групу рецензентів, серед яких нині 11 академіків, 7 членів-кореспондентів, 4 професори, які є висококваліфікованими фахівцями з певних напрямів сільського господарства.

Загальновідомо, що наразі найоперативнішим є доступ до реферативної БД через глобальні комп'ютерні мережі, оскільки електронний ресурс дає змогу отримувати найновіші дані (інформація в РБД поновлюється щоквартально й стає доступною інтернет-користувачам ще до виходу РЖ із друку). Крім того, зменшення фінансування ННСГБ НААН пришвидшило процес розміщення РЖ на сайті установи. Зокрема, від № 1 2016 р. журнал репрезентовано в каталозі "Українолітература" у вільному доступі. Електронна копія є структурованим видавничим файлом у форматі PDF, що відтворює традиційну паперову сторінку та повністю зберігає текстове оформлення. Нині реферативна РБД "Агропромисловий комплекс України" та її паперовий варіант є невіддільним складником національного інформаційного ресурсу, що віддзеркалює українські наукові публікації з питань сільського господарства.

Висновки. Формування реферативного інформаційного ресурсу з питань сільського господарства є важливим напрямом діяльності ННСГБ НААН, що дає змогу забезпечувати наукову та виробничу спільноту оперативною інформацією про основні напрями, тенденції й перспективи розвитку АПК. Проте реферування наукової літератури з аграрної тематики зазнає певних труднощів, оскільки комплектування головної книгозбірні агропромислового комплексу країни здійснюється несистематично, порушено цикл доставлення обов'язкового безоплатного примірника документів, у фондах бракує значної кількості публікацій, надрукованих навіть науково-дослідними установами НААН, виділяється недостатньо асигнувань для підтримання необхідного репертуару передплати всіх наукових видань, що виходять на теренах України тощо.

Список використаних літератури та джерел

1. Пугач А. М. Пріоритетні напрями забезпечення розповсюдження науково-технологічної інформації в аграрному секторі України / А. М. Пугач // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 17. — С. 95—98.
2. Романенко С. С. Використання реферативного журналу як засобу інтенсифікації наукової роботи у вищих навчальних закладах / С. С. Романенко, О. П. Чорний // Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах. — 2014. — № 3. — С. 8—17.
3. Букишина Т. Відображення галузевої науково-реферативної інформації в УРЖ "Джерело": кооперативна взаємодія освітянських бібліотек / Тамара Букишина // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 12. — С. 1—5.
4. Лутвинова В. І. Реферування як процес мікроаналітичного згорання інформації : практич. посіб. / наук. ред. Г. М. Швецова-Водка ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. — Київ, 2007. — С. 73 (Сер. "На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек").
5. Зайченко Н. Український реферативний журнал "Джерело": 20 років служіння науці / Н. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул // Бібліотечний вісник. — 2015. — № 5. — С. 34—38.

6. NAL Online Catalog — AGRICOLA. AGROVOC: многоязычный тезаурус сельскохозяйственной терминологии в новом формате представления. — Режим доступа: <https://agricola.nal.usda.gov/>. — Загл. с экрана (дата обращения 24.07.2020).
7. AGRIS. — Mode of access: <https://agris.fao.org/agris-search/index.do>. — Title from the screen (accessed 24.07.2020).
8. AGORA. — Mode of access: <http://www.fao.org/agora/en/>. — Title from the screen (accessed 24.07.2020).

Oksana Kapralyuk

Abstract databases on agriculture as a means of scientific communication

The international branch databases, such as "Agricola", "Agris", "Agora" and a number of statistical ones, are presented, their brief description, filling, volume, and also the problems which arise at their use are given. The system of abstracting national publications on agriculture is described, which is an important part of information support of research, technical development, educational process, as the abstract database of scientific publications is not only the most effective tool for information retrieval, but also a generalized picture of the current state of science in the country. The article highlights the role of the National Scientific Agricultural Library of NAAS — the leading scientific and information center of the agricultural sector of Ukraine — in the formation of sectoral information and abstract resource, namely the abstract journal "Agroindustrial Complex of Ukraine", which is published four times a year since the second half of 1999 400 abstracts which reflect more than 31 thousand scientific publications in various fields of agricultural science, which reflect the scientific-theoretical, applied and combined range of diverse research to further increase the efficiency of agricultural production on the basis of resource conservation, environmental friendliness, competitiveness. The main measures of the preparatory stage of creating a branch abstract and information resource are analyzed. Theoretical, organizational and methodological principles of abstracting, ways of further development of secondary information materials are covered. The information on the issue of thematic issues of the abstract magazine "Agroindustrial Complex of Ukraine" in general and in particular for the last year is given. The analysis of the editions presented in the abstract magazine for the last some years is presented, the editions which are most fully reflected in the given information resource are resulted. The thematic content is analyzed. The methods of dissemination of agricultural information are given — meetings, conferences, website of NSAL NAAS. The transformation of the journal during the whole period of its existence caused by the requirements of time, the problems that arise when creating a secondary information resource are considered.

Keywords: network of agricultural libraries; information resource; abstract journal "Agroindustrial Complex of Ukraine"; agricultural sector; databases; abstracts; publications; scientists

References

1. Pugach A. M. (2015). Prioritetni napryami zabezpechennya rozpovsyudzhennya naukovo-tehnologichnoyi informaciyi v agrarnomu sektori Ukraini. *Investyciyi: praktyka ta dosvid*, 17, pp. 95—98.
2. Romanenko S. S. and Chornij O. P. (2014). Viktorystannya referativnogo zhurnalu yak zasobu intensyfikaciyi naukovoyi roboty u vishih navchalnih zakladah. *Inzhenerni ta osvityni tehnologiyi v elektrotehnichnih i kompyuternih sistemah*, 3, pp. 8—17.
3. Bukshina T. (2012). Vidobrazhennya galuzevoyi naukovo-referativnoyi informaciyi v URZh "Dzherelo": kooperativna vzayemodiya osvityanskih bibliotek. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 12, pp. 1—5.
4. Lutovinova V. I. (2007). *Referuvannya yak proces mikroanalitichnogo zhortannya informaciyi : prakt. posib*. Kyiv.
5. Zajchenko N., Ejsmont Yu. and O. Sandul. (2015). Ukrayinskij referativnij zhurnul "Dzherelo": 20 rokiv sluzhynnya nauci. *Biblioteknij visnik*, 5, pp. 34—38.
6. NAL Online Catalog — AGRICOLA. AGROVOC: mnogoyazychnyj tezaurus selskohozyajstvennoj terminologii v novom formate predstavleniya. (2020), [online]. Available at: <https://agricola.nal.usda.gov/> [Accessed 24.07.2020].
7. AGRIS. (2020), [online]. Available at: <https://agris.fao.org/agris-search/index.do> [Accessed 24.07.2020].
8. AGORA. (2020), [online]. Available at: <http://www.fao.org/agora/en/> [Accessed 24.07.2020].

Надійшла до редакції 12 січня 2020 року

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

УДК 077:070.16]:616-036.21COVID-19](477.42-25)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).19-24

Катерина Дюжева,

кандидат філологічних наук, старший викладач

Житомирського державного університету імені Івана Франка,

e-mail: r.b.ekaterina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1357-8720>

Соціальна інформація в розрізі глобального COVID-карантину в реценції житомирських медіа: специфіка, форми репрезентації

У статті розглянуто особливості висвітлення пандемії COVID-19 у житомирських регіональних онлайн-ЗМІ у період серпень—грудень 2020 р. За допомогою методів, що використовуються в журналістикознавстві, проаналізовано та порівняно характерні риси публікацій зазначеного періоду, з'ясовано недоліки й переваги кожного із розглянутих матеріалів, а також зроблено спробу встановити баланс між стандартами журналістики та маніпулюванням свідомістю реципієнта у медіа Житомирщини. Конент-аналізу піддано статті авторів сайтів "Житомир.info", "20 хвилин", "Житомир.Life", "Житомир.today", "Житомир OnLine", "Журнал Житомира", "TIMES.ZT", "1.ZT.UA",

"News.DKS". Приділено увагу семантичному полю заголовків, інформаційному насиченню публікацій, їхній тенденційності та оригінальності. Наведено поради Міністерства охорони здоров'я щодо роботи журналістів над матеріалами на тему коронавірусу, проаналізовано дотримання настанов житомирськими медійниками. У статті також зроблено акцент на регіональних матеріалах в аспекті дослідження Комісії з журналістської етики щодо висвітлення теми пандемії в українських ЗМІ. Відображено практичне спостереження статистичного центрування тематики зображуваних подій, тобто відсторонене сприйняття журналістом описуваної події, часто у форматі звіту чи пресрелізу.

У статті також йдеться про баланс думок, повноту, точність, оперативність, про надання / ненадання права голосу всім особам, причетним до певної події, відокремлення фактів від власної думки та емоцій журналіста. Зауважено про поширеність невичитаних матеріалів, що подеколи призводить до постачання реципієнту "сирого" інформаційного повідомлення, над яким варто було б ще попрацювати як авторів, так і редактору видання.

Проаналізувавши на прикладах із різних житомирських медіа особливості подання соціальної інформації в розрізі глобального COVID-карантину, доходимо висновку, що регіональні засоби масової інформації є дієвим інструментом поширення важливих новин, що можуть бути як корисними, так і навпаки, шкідливими та деморалізаційними.

Ключові слова: рецепція; регіональні медіа; журналіст; стандарти журналістики; маніпуляція; точність; оперативність; моніторинг; пандемія; карантин

Постановка проблеми. Журналіст, з огляду на особливості професійної поведінки та постійне вимушене соціальне занурення, завжди підходить упритул до гучних подій, що відбуваються у світі. Рік 2020-й розпочався зі спалаху раніше невідомого вірусу COVID-19, унаслідок чого активність журналістів у світі певним чином уповільнилася, проте карантин не став перешкодою для поширення соціальної інформації в медіа.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям, що містить докладний аналіз досліджень і публікацій з означеної проблематики, обрано матеріали Т. Куцай [1] "Пандемія показала: Україні потрібна науково-популярна журналістика" й О. Лівінської "Перевірка науковим методом. Як не повірити фейкам про коронавірус" [2], що започаткували розв'язання порушеного питання на українському ґрунті, та інших дослідників [3].

У статті використано матеріали житомирських регіональних онлайн-видань, а саме: "Житомир.info", "20 хвилин", "Житомир.Life", "Житомир.today", "Житомир OnLine", "Журнал Житомира", "TIMES.ZT", "1.ZT.UA", "News.DKS".

Методологічною основою дослідження слугували контент-аналіз, моніторинг, описовий, порівняльний, семантичний, семіотичний, мовностилістичний методи [4].

Мета статті — моніторинг висвітлення в житомирських регіональних онлайн-виданнях найактуальнішого для людства питання поширення коронавірусу та його подолання.

Завдання статті полягає в аналізі та узагальненні опублікованих упродовж серпня—грудня 2020 р. матеріалів, а саме тенденцій, особливостей повідомлення новин, дотримання в них принципів журналістики.

Практична мета дослідження — встановити баланс між чесними та об'єктивними публікаціями, з одного боку, й інформаційними повідомленнями, котрим притаманні маніпулятивні риси, — з іншого, що сприятиме кращому усвідомленню реципієнтами реальної картини COVID-19 задля власної безпеки та неупередженого ставлення до дотичних подій і явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На інформаційному порталі "Детектор медіа" ще на початку карантину в Україні, у березні 2020 р., було наведено поради Міністерства охорони здоров'я щодо роботи журналістів над матеріалами на тему

коронавірусу: "У МОЗ говорять, що журналістам варто називати вірус повною назвою — COVID-2019. Натомість не використовувати словосполучення "китайський вірус" або "вірус з Уханю". Інфікованих коронавірусом радять називати "хворими на COVID-2019" замість — "жертви", "постраждали" й "випадки захворювання COVID-2019".

Журналістам також рекомендували "підкреслювати необхідність запобіжних заходів та своєчасного лікування, фокусуватися на позитиві, підкреслювати ефективність раннього тестування за наявності симптомів захворювання". Водночас у МОЗ просять медіа "не наголошувати на загрозах та негативних наслідках у деталях" [7].

За дослідженням Комісії з журналістської етики, "пандемії COVID-19 сьогодні присвячено значну частину матеріалів в українських медіа. Суспільство потребує точної, оперативної, об'єктивної та повної інформації про ситуацію як у цілому, так і в окремих сферах життя. Разом із тим Комісія з журналістської етики відзначає: одна з головних проблем висвітлення пандемії — штучне звуження кола тем, людей і соціальних груп, представлених в українських медіа" [6].

Зокрема, під час проведення моніторингу з'ясовано, що в публікації "За добу в Україні коронавірус діагностували у 1172 людей, в Житомирській області — 46 нових випадків" на сайті "Житомир.info" від 1 серпня 2020 р. автор ретельно дотримується професійних стандартів, інакше кажучи, стаття радше нагадує статистичний звіт, аніж журналістський матеріал. Жодних коментарів, натомість наведено посилання на повідомлення пресслужби Міністерства охорони здоров'я України, що надає інформації цілковитої достовірності, повноти фактів, точності та оперативності. І такі типові матеріали виходять у зазначеному ЗМІ щодня. Власне, окреслена тенденція притаманна не тільки "Житомир.info", це специфіка висвітлення тематики пандемії всієї регіональної журналістики, навіть більше — українських і світових медіа загалом.

У рубриці "Огляд преси" на порталі "Рупор Житомира" оприлюднено статтю від 3 серпня 2020 р. "Палац спорту в Нью-Житомирі", підписану іменем В. Шпака з посиланням на "Урядовий кур'єр". Це доволі поверхова та емоційна, хоча й різноаспектна аналітика соціально-економічної ситуації, що склалася в Житомирі "в нинішні непрості часи". Автор, який,

вочевидь, не є житомирянином (про що передусім свідчить слово "житомирці"), береться висловити власне розуміння "суто житомирської хвороби незрозумілого витрачання грошей платників податків" (а хіба це не притаманно іншим містам України?) у "провінційному" Житомирі. Скидається на те, що В. Шпак мимохідь складає своє враження та черпає інформацію про життя в місті під час "побіжної прогулянки Житомиром. Улітку на його вулицях переважно пенсіонери, військові та бюджетники, до яких із вересня додаються студенти. Більшість житомирців, що працюють, уже давно або на заробітках у Києві, до якого рукою подати, або за кордоном, де навіть за некваліфіковану роботу платять на порядок більше, ніж на ще дивом уцілілих житомирських заводах і фабриках" [9]. Отже, статті бракує балансу думок, натомість наявні доволі суб'єктивні категоричні судження, що свідчить про порушення стандартів журналістики.

На ресурсі "20 хвилин" 15 вересня 2020 р. опубліковано матеріал під назвою "Чи готові житомир'яни до посиленого карантину у разі його введення. ОПИТУВАННЯ". Проаналізувавши текст, доходимо висновку, що автор використав ненадійні джерела інформації. Слова випадкових перехожих навряд чи можуть віддзеркалювати об'єктивну картину настроїв суспільства, як і п'ять наведених реплік — думки більшої частини мешканців Житомира. Про некомпетентність і поверховість журналістського підходу в цій статті свідчить і таке речення: "Нещодавно почали ширитися чутки про те, що після місцевих виборів області повернуться до посиленних карантинних обмежень, як це було навесні..." [17]. Чутки в журналістиці — не аргумент і не факт.

В опублікованому на порталі "Житомир.Life" медіаматеріалі "У Житомирі перевірили кав'ярню та перукарню на дотримання вимог карантину та виявили кілька недоліків" від 9 жовтня 2020 р. порушено правила добору заголовку. Назва повністю розкриває зміст і сутність статті, тому читати її реципієнту вже немає потреби [13].

Емоційно забарвленою є публікація І. Коберник на сайті "Житомир OnLine" "Знуцання над хворими з КОВІД у Житомирській районній лікарні" від 23 жовтня 2020 р. [15]. Такі формулювання та особисті акценти журналіста спричиняють паніку серед читачів, не відокремлюють факти від думок автора. Це виявляється, зокрема, в необ'єктивному викладі. Наприклад, медпрацівників звинувачують у неналежному виконанні обов'язків, проте водночас не надають їм можливості висловитися чи прокоментувати ситуацію. Однак більшість реципієнтів сприймає матеріал як цілковиту правду, сподіваючись, що журналіст, який взявся за висвітлення певного питання, має досконало його вивчити та ґрунтовно розібратися в усіх нюансах. Крім того, в око впадає недоречне формулювання "КОВІД", що порушує рекомендації ВОЗ.

"Протест батьків у Бердичеві: відкрийте у червоній зоні карантину садочки і школи!" [10] — стаття Ю. Сінельнікової з відеосюжетом від 29 жовтня 2020 р. в онлайн-вому ЗМІ "TIMES.ZT" — надає чітку авто-

ризацію кожної поданої думки чи погляду героя. Принципів оперативності та достовірності дотримано, баланс думок також наявний, адже авторка не тільки уважно фіксує обурення батьків, а й наводить офіційне пояснення провладного інформатора в особі заступниці міського голови. В її коментарі виразне позитивне ставлення до рішення державної та обласної комісії із надзвичайних ситуацій.

"Виконком погодив передачу в оренду корпусу дитячої лікарні для збільшення ліжкового фонду та госпіталізації хворих на COVID-19" — таку назву має матеріал О. Андрійчук від 4 листопада 2020 р. на сторінці "Житомир.today" [16]. Новину подано чітко, оперативно, точно. Дотримано принципу повноти та достовірності фактів, про які йдеться. Журналістка ретельно збалансовує думки героїв статті з означеного інформаційного приводу. Щоправда, не обійшлося й без недоліків, серед яких виокремимо наявність низки граматичних і пунктуаційних помилок, а також нагромадження обтяжливих слів у заголовку.

Д. Самаріна у статті з відеосюжетом "У Житомирі в поліклініці № 2 вагітним виділили окремий поверх, щоб убезпечити їх від COVID" [8] на сайті "News.DKS" від 8 листопада 2020 р. виносить на головну позицію факт, що на момент опублікування не був новиною. Третій поверх поліклініки й раніше належав жіночій консультації. Чи авторка мала на увазі щось інше? У цьому разі бракує інформаційного приводу чи оперативності в повідомленні новини.

Тримає читачів у невігластві та "сюсюкає" з ними автор опитування "Що думають житомир'яни про карантин вихідного дня" на сайті "Житомир.info". Відбувається нагнітання атмосфери паніки та відчаю через вживання лексичних одиниць на кшталт "жах", "повний відстій", риторичних запитань "навіщо?" [11]. Така гра на емоціях у специфічній ситуації аж ніяк не заспокоює читача й не додає оптимізму. На жаль, окремі автори пропонують інформацію за принципом "той, хто першим публікує певну новину, отримує більшу кількість переглядів, більшу кількість лайків, і тому часто якість залишається на другому місці. Ба більше, у багатьох редакціях немає наукових експертів, або можливості (бажання) звернутися до науковця, щоб той/та вчитали та перевірили. Відповідно, у гонитві за переглядами і хайпом достовірність часто губиться" [1].

"У першу чергу вакцинуватися від COVID-19 будуть медпрацівники та військові" — такий заголовок має повідомлення на сайті "1.ZT.UA". У чотирьох стислих абзацах йдеться про ті самі відомості з незначною деталізацією інформації вустами директора департаменту охорони здоров'я в Житомирській ОДА М. Суслика. До того ж ані редактор, ані коректор, ані автор матеріал, вочевидь, не вчитували, адже важко зрозуміти, звідки в тексті взялася помилка через неправильне налаштування мовної розкладки під час набору. Також пропущено проміжок між словами й суттєво порушено логічну побудову матеріалу. Внаслідок цього стаття від 28 грудня 2020 р. доступна для перегляду читачам із незрозумілим "з хворими на

СЦМШВ-19їх в області 2725" (*мову оригіналу збережено*) [12]. Висновок напрошується лише один: матеріал опублікували, не читаючи.

На порталі "Житомир OnLine" 14 листопада 2020 р. уміщено статтю "Підприємці Овруча перекидали міжнародну трасу. ФОТО" без підпису автора, ідентифікувати його можна лише за прізвиськом — фото О. Кравчука. У статті йдеться про те, що причиною протесту "...стало введення українським урядом так званого карантину вихідного дня". Матеріал є однобоким з погляду висвітлення проблеми, інформацію подано не повністю. Автор педальє питання "хто за кого голосував", навіть не приховуючи власних переконань. Текст радше скидається на емоційно-суб'єктивний допис місцевого жителя в соцмережі, аніж на ґрунтовну роботу журналіста. Різкого пропагандистського забарвлення власна думка автора набуває у словах: "Але мене радує те, що люди які на виборах голосували за президента Зеленського та його уряд (напевне, що голосували і ті, що торгують на Овруцькому базарі а сьогодні перекирили дорогу) вже почали усвідомлювати свої помилки". Отже, матеріал є суто маніпулятивним. Привертають увагу й неправильна синтаксична побудова та відсутність розділових знаків у тексті.

На думку голови Комісії з журналістської етики А. Куликова, медійники мають "ставити за головне інтереси аудиторії, дбати про її безпеку та життя. Коли ми дбаємо про це, то робимо внесок в безпеку цілого суспільства... Докладати зусиль безпосередньо до примирення — не є нашим прямим обов'язком, радше нам треба створити таке середовище, таке тло, на якому примирення можливе. Але... поки буде примирення, потрібне розуміння. От цього ми більше стосуємося" [5].

Під час дослідження з'ясовано, що більшість інформаційних повідомлень в інтернет-мережі на тему пандемії мають суто статистичний характер: кількість хворих, осіб, які одужали, та летальних випадків за добу в Житомирі та області. Такі новинні зведення оприлюднюють у ЗМІ щодня, наприклад: "За добу COVID-19 підтвердили в 555 жителів Житомирської області, двоє людей померли від ускладнень", "В Житомирській області зареєстрували ще 492 нові випадки COVID-19, померли двоє людей", "В Україні за минулу добу зафіксовано 12978 нових випадків захворювання на COVID-19", "На Житомирщині зареєстровано 7 летальних випадки (*мову оригіналу збережено*) від коронавірусної інфекції", "COVID-19 на Житомирщині: вже зареєстровано 476 летальних випадків, 9 з яких — за минулу добу", "Житомир, Малин, Коростень, Бердичів, Новоград-Волинський та два райони області — за добу 8 нових смертей від коронавірусу", "Житомирщина б'є черговий антирекорд: 707 нових хворих на Covid за добу та 8 смертей", "Який реальний стан захворюваності на COVID-19 в школах та садочках Житомира". Як бачимо, наведені заголовки не відрізняються позитивною тональністю. Як слушно зазначає Т. Куцай, "ситуація з пандемією COVID-19 оголила в Україні ще одну проблему — відсутність

науково-популярної журналістики. А отже, відсутність критичного мислення, тверезих думок, ще більше скочування у світ емоцій та нагнітання паніки й страху в інформаційному просторі" [1]. На нашу думку, велика кількість таких матеріалів зумовлена тим, що реципієнтові легше сприйняти й проаналізувати статистику, ніж тексти оповідного характеру. І в умовах, що нині склалися у світі, вважаємо цей крок доволі виправданим з огляду на специфіку роботи журналіста. Зазначена особливість викладу мінімізує емоційні реакції читача на сприйнятті інформацію, а отже й маніпулятивний вплив ЗМІ — на свідомість аудиторії, проте вкрай важко визнати це професійною журналістикою.

За висновком Комісії з журналістської етики, "журналісти здебільшого зосереджуються на обмеженому переліку тем: наприклад, брак кисню й медикаментів у лікарнях чи вплив карантину на бізнес. Ці теми хоча й важливі для висвітлення, проте не складають широкої картини і звужують обсяг інформації, яка надходить до аудиторії. Журналісти надають перевагу новинам, створеним на основі пресрелізів, заяв посадовців чи лідерів думки. Позиції та історії звичайних людей, на яких вплинула пандемія, подаються в непропорційно меншому обсязі, а деякі соціальні групи взагалі не представлені в матеріалах... Думки експертів, у тому числі місцевих медиків чи науковців, зустрічаються зрідка, так само як і розповіді про тих, хто працює над подоланням COVID-19 або продовжує свою роботу в умовах пандемії... Заголовки та тональність матеріалів відзначаються сенсаційністю, а емоційна складова часто заміняє цифри й аргументи. Значна частина матеріалів являє собою копіювання дописів у соціальних мережах, при цьому відсутня бодай мінімальна перевірка викладених фактів. Журналісти займаються залякуванням аудиторії, а не інформуванням; переважають матеріали з негативною тональністю, які не містять пропозицій вирішення ситуації" [6]. На жаль, ці слова повною мірою стосуються й специфіки висвітлення пандемії журналістами житомирського регіону.

Медійники також часто подають повідомлення високопосадовців чи фахівців медичної галузі без коментарів і додаткового розгляду інших аспектів порушеного у статті питання. Зокрема, в матеріалі "У Житомирській області спостерігається позитивна динаміка щодо захворюваності на COVID-19, але на локдаун це не вплине" ("Житомир.info", 28 грудня 2020 р.) наведено лише слова-цитати, а також вільний виклад автором слів начальника департаменту охорони здоров'я Житомирської облдержадміністрації М. Суслика та першого заступника голови ОДА Н. Остапченка. За таким зразком побудовано й матеріал "Коронавірус зникне так несподівано, як і з'явився — лікар" ("20 хвилин", 22 грудня 2020 р.), в якому використано допис із Facebook-сторінки львівського лікаря Т. Жиравецького. Викликає подив той факт, що, по-перше, цитують не житомирського медика, а невідому в регіоні людину, по-друге, наводять її власний пост із прикінцевим посиланням на ТСН.

Висновки. Регіональні засоби масової інформації є вагомим інструментом поширення потрібних суспільству новин, що можуть бути як корисними, так і шкідливими та деморалізаційними. Для фахівців у галузі журналістики надзвичайно важливо ретельно добирати контент і кут його викладу, аналізувати доцільність опублікування певного матеріалу, а для реципієнтів — не стати жертвою маніпулювання, дезінформації, вміти вирізнити фальшиве повідомлення чи хибну новину. На жаль, популяризація неперевічених фактів та недостатньо вивченого автором матеріалу створюють загрозу передусім психічному здоров'ю читачів, що було характерно у перше півріччя карантину та під час самоізоляції населення. У процесі проведення моніторингу та дослідження також виявилось, що цілісної картини реалій світу й

регіону в умовах пандемії ЗМІ не формують, натомість журналісти зосереджують увагу на безвихідності ситуації та приреченості людства. Проте слід зауважити й про користь матеріалів на тему коронавірусу, розміщених у житомирських онлайн-вих ЗМІ. По-перше, вони свідчать, що регіональні інтернет-медіа не залишаються осторонь суспільно значущих проблем, а по-друге, читачі, які захворіли, мають змогу дізнатися про перебіг пандемії у світі та регіоні, особливості стану свого здоров'я, як допомогти собі чи близьким тощо. І ці матеріали були б набагато інформативнішими та якіснішими за умови, що автори дотримувалися б стандартів професійної діяльності, а також порад Комісії з журналістської етики щодо висвітлення коронавірусної тематики.

Список використаних літератури та джерел

1. *Куцай Т.* Пандемія показала: Україні потрібна науково-популярна журналістика. 14.05.2020 р. / Тамара Куцай // MediaSapiens : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/24678/2020-05-14-pandemiya-pokazala-ukraini-potribna-naukovo-populyarna-zhurnalistika/>. — Назва з екрана.
2. *Лівінська О.* Перевірка науковим методом. Як не повірити фейкам про коронавірус. 11 вересня 2020 р. / Олена Лівінська // Новое время : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://uainfo.org/blogosphere/obshestvo/1599827354-perevirka-naukovim-metodom-yak-ne-poviriti-feyam-pro.html>. — Назва з екрана.
3. *Писаренко Л.* Висвітлення теми пандемії коронавірусу COVID-19 в одеських ЗМІ / Л. Писаренко // Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. — Одеса : Гельветика, 2020. — Т. 1. — С. 442—445.
4. *Різун В.* Специфічні методи дослідження в журналісткознавстві / В. Різун, М. Хилько, Т. Скотникова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журналістика. — 2013. — Випуск 20. — С. 18—22.
5. *Ситнік О.* Ми не усвідомлюємо, що працюємо для аудиторії: інтерв'ю Андрія Куликова про журналістику в Україні від 20 жовтня 2020 р. / О. Ситнік, Д. Ларін // Українська правда. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/10/21/242743/>. — Назва з екрана.
6. *Про розширення спектра тем і представлення різних соціальних груп під час висвітлення пандемії COVID-19 : рекомендації Комісії з журналістської етики // Комісія з журналістської етики : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/ua/news/pro-rozshyrennya-spektru-tem-i-predstavleniya-riznyh-socialnyh-grup-pid-chas-vysvitleniya>. — Назва з екрана.*
7. *Як журналістам писати про коронавірус — поради МОЗ // Детектор медіа : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/175701/2020-03-20-yak-zhurnalistam-pisati-pro-koronavirus-poradi-moz/>. — Назва з екрана.*
8. *Самаріна Д.* У Житомирі в поліклініці № 2 вагітним виділили окремих поверх, щоб убезпечити їх від COVID / Д. Самаріна // News DKS : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <http://www.news.dks.ua/index.php/news/zhitomir/61408>. — Назва з екрана.
9. *Шпак В.* Палац спорту в Нью-Житомирі / Віктор Шпак // Рупор Житомира : офіційний вебсайт. — Режим доступу: https://ruporzt.com.ua/oglyad_presi/130335-palac-sportu-v-nyu-zhitomir.html. — Назва з екрана.
10. *Сінельнікова Ю.* Протест батьків у Бердичеві: відкрийте у червоній зоні карантину садочки і школи! (відео) / Юлія Сінельнікова // TIMES.ZT: інформаційно-аналітичне видання : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://times.zt.ua/protest-batkiv-u-berdychevi-vidkryte-u-chervoniy-zoni-karantynu-sadochky-i-shkoly-video/>. — Назва з екрана.
11. *Що думають житомиряни про "карантин вихідного дня" // Житомир.info : офіційний вебсайт. — Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_196231.html. — Назва з екрана.*
12. *У першу чергу вакцинуватися від COVID-19 будуть медпрацівники та військові // 1.ZT.UA : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://www.1.zt.ua/news/misto/u-pershu-chergu-vaktsinuvatisya-vid-covid-19-budut-medpratsivniki-ta-viyskovi.html>. — Назва з екрана.*
13. *У Житомирі перевірили кав'ярню та перукарню на дотримання вимог карантину та виявили кілька недоліків // Житомир.Life : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://zhitomir.life/20548-u-zhitomiri-perevirili-kav-yarnyu-ta-perukarnyu-na-dotrimannya-vimog-karantinu-ta-viyavili-kilka-nedolikiv.html>. — Назва з екрана.*
14. *Підприємці Овруча перекривали міжнародну трасу. ФОТО // Житомир Online : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://zhitomir-online.com/2020/11/14/pidpryemci-ovrucha-perekryvaly-mizhnarodnu-trasu-foto.html>. — Назва з екрана.*
15. *Знущання над хворими з КОВІД у Житомирській районній лікарні // Житомир Online : офіційний вебсайт. — Режим доступу: https://zhitomir-online.com/top_news/107552-znuschannya-nad-khvorymy-z-kovid-u-zhytomyrskiy-rayonniy-likarni.html. — Назва з екрана.*
16. *Андрійчук О.* Виконком погодив передачу в оренду корпусу дитячої лікарні для збільшення ліжкового фонду та госпіталізації хворих на COVID-19 / Олена Андрійчук // Житомир.today : офіційний вебсайт. — Режим доступу: http://zhitomir.today/news/society/vikonkom_pogodiv_peredachu_v_orendu_korpusu_dityachoyi_likarni_dlya_zbilshennya_lizhkovogo_fondu_ta_gospita-id40564.html. — Назва з екрана.
17. *Чи готові житомиряни до посиленого карантину у разі його введення. ОПИТУВАННЯ // ZT.20minut.ua : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://zt.20minut.ua/Podii/chi-gotovi-zhitomiryani-do-posilenogo-karantinu-u-razi-yogo-vvedennya--1132158.html>. — Назва з екрана.*

Kateryna Dyuzheva

Social information in the context of global COVID-quarantine in the reception of Zhytomyr media: specifics, forms of presentation

The article deals with the peculiarities of the coverage of the COVID-19 pandemic in the Zhytomyr regional online media in the period august—december 2020. Using the journalism methods, the characteristics of publications of this period are analyzed and compared, the pros and cons of each of the materials are described. There is an attempt to establish a balance between journalism standards and manipulation of the recipient's consciousness in Zhytomyr media. The paper shows that articles by the authors of the sites "Zhytomyr.info", "20 minutes", "Zhytomyr.Life", "Zhytomyr.today", "Zhytomyr OnLine", "Zhytomyr Magazine", "TIMES.ZT", "I.ZT.UA", "News.DKS" are subjects to content analysis. Attention is paid to the semantic field of titles, information saturation of publications, their bias and originality. The Ministry of Health provides advice on the work of journalists on materials on the subject of coronavirus, attention is paid to the observance of these advice by Zhytomyr media. The study also focuses on regional materials in the aspect of the study of the Commission on Journalistic Ethics on the coverage of the pandemic in the Ukrainian media. The practical observation of the statistical centering of the subject of the depicted events is reflected, the perception of it has been described by the journalist is removed, often in the form of a report or press release. The article also talks about the balance of opinions, completeness, accuracy, efficiency, the granting / non-granting of the right to vote to all those involved in a particular event, the separation of facts from the journalist's own opinion and emotions. It has been found that unreadability of materials is widespread. Sometimes it leads to the supply of the recipient of a "raw" information message, which should be worked on by both the author and the editor of the publication. Analyzing the examples from various Zhytomyr media features of the presentation of social information in the context of global COVID-quarantine, we conclude that the regional media is an important tool for disseminating the necessary news to society, which can be both useful and, conversely, harmful and demoralizing. This paper has clearly shown that a journalist is able to prioritize the interests of the audience.

Keywords: reception; regional media; journalist; journalism standards; manipulation; accuracy; efficiency; monitoring; pandemic; quarantine

References

1. Kucaj T. (2020). *Pandemiya pokazala: Ukrayini potribna naukovu-populyarna zhurnalistika*. MediaSapiens, [online]. Available at: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/24678/2020-05-14-pandemiya-pokazala-ukraini-potribna-naukovo-populyarna-zhurnalistika/>.
2. Livinska O. (2020). *Perevirka naukovim metodom. Yak ne poviriti fejkam pro koronavirus. Nove vremya*, [online]. Available at: <https://uainfo.org/blogosphere/obshestvo/1599827354-perevirka-naukovim-metodom-yak-ne-poviriti-feykam-pro.html>.
3. Pisarenko L. (2020). *Visvitlennya temi pandemiyi koronavirusu COVID-19 v odeskih ZMI. Pravove zhittya suchasnoyi Ukrayini: u 3 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 15 trav. 2020 r.)*. Odesa: Gelvetika, T. 1, pp. 442—445.
4. Rizun V., Hilko M. and T. Skotnikova. (2013). *Specifichni metody doslidzhennya v zhurnalistikoznavstvi. Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Zhurnalistika*, 20, pp. 18—22.
5. Sitnik O. and Larin D. (2020). *Mi ne usvidomlyuyemo, sho pracuyemo dlya auditoriyi: interv'y u Andriya Kulikova pro zhurnalistiku v Ukrayini. Ukrayinska pravda*, [online]. Available at: <https://life.prawda.com.ua/society/2020/10/21/242743/>.
6. *Pro rozshyrennya spektra tem i predstavleniya riznih socialnih grup pid chas visvitlennya pandemiyi COVID-19 : rekomendaciyi Komisiyi z zhurnalistskoyi etiki* (2020). Komisiya z zhurnalistskoyi etiki, [online]. Available at: <http://www.cje.org.ua/ua/news/pro-rozshyrennya-spektru-tem-i-predstavleniya-riznyh-socialnyh-grup-pid-chas-vysvitlennya>.
7. *Yak zhurnalistam pisati pro koronavirus — poradi MOZ*. (2020). Detektor media, [online]. Available at: <https://detector.media/infospace/article/175701/2020-03-20-yak-zhurnalistam-pisati-pro-koronavirus-poradi-moz/>.
8. Samarina D. (2020). *U Zhitomiri v poliklinici № 2 vaginim vidlili okremij poverh, shob ubezpechiti yih vid COVID*. News DKS, [online]. Available at: <http://www.news.dks.ua/index.php/news/zhitomir/61408>.
9. Shpak. V. (2020). *Palac sportu v Nyu-Zhitomiri*. Rupor Zhitomira, [online]. Available at: https://ruporz.com.ua/oglyad_presi/130335-palac-sportu-v-nyu-zhitomir.html.
10. Sinyelnikova Yu. (2020). *Protest batkiv u Berdichevi: vidkrijte u chervonij zoni karantinu sadochki i shkoli! (video)*. TIMES.ZT: informacijno-analitichne vidannya, [online]. Available at: <https://times.zt.ua/protest-batkiv-u-berdychevi-vidkryte-u-chervonij-zoni-karantynu-sadochky-i-shkoly-video/>.
11. *Sho dumayut zhitomiryani pro "karantin vihidnogo dnia"*. (2020). Zhitomir.info, [online]. Available at: https://www.zhitomir.info/news_196231.html.
12. *U pershu chergu vakcinuvatisya vid COVID-19 budut medpracivniki ta vijskovi*. (2020). 1.ZT.ua, [online]. Available at: <https://www.1.zt.ua/news/misto/u-pershu-chergu-vakcinuvatisya-vid-covid-19-budut-medpracivniki-ta-vijskovi.html>.
13. *U Zhitomiri perevirili kav'yarnyu ta perukarnyu na dotrimannya vimog karantinu ta viyavili kilka nedolikiv*. (2020). Zhitomir.Life, [online]. Available at: <https://zhitomir.life/20548-u-zhitomiri-perevirili-kav-yarnyu-ta-perukarnyu-na-dotrimannya-vimog-karantinu-ta-viyavili-kilka-nedolikiv.html>.
14. *Pidpriyemci Ovrucha perekivali mizhnarodnu trasu. FOTO*. (2020). Zhitomir Online, [online]. Available at: <https://zhitomir-online.com/2020/11/14/pidpriyemci-ovrucha-perekivali-mizhnarodnu-trasu-foto.html>.
15. *Znushannya nad hvorimi z KOVID u Zhitomirskij rajonnij likarni*. (2020). Zhitomir Online, [online]. Available at: https://zhitomir-online.com/top_news/107552-znushannya-nad-khvorymy-z-kovid-u-zhytomyrskiy-rayonnyy-likarni.html.
16. *Andrijchuk O. (2020). Vikonkom pogodiv peredachu v orendu korpusu dityachoyi likarni dlya zbilshennya lizhkovogo fondu ta gospatializaciyi hvorih na COVID-19*. (2020). Zhitomir.today, [online]. Available at: http://zhitomir.today/news/society/vikonkom_pogodiv_peredachu_v_orendu_korpusu_dityachoyi_likarni_dlya_zbilshennya_lizhkovogo_fondu_ta_gospitalizaciyi_hvorih_na_covid-19.
17. *Chi gotovi zhitomiryani do posilenogo karantinu u razi jogo vvedennya. OPITUVANNYA*. (2020). ZT.20minut.ua, [online]. Available at: <https://zt.20minut.ua/Podii/chi-gotovi-zhitomiryani-do-posilenogo-karantinu-u-razi-yogo-vvedennya--1132158.html>.

Надійшла до редакції 4 січня 2021 року

УДК 001.32(477)(09)"1946/1964"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).25-30

Лариса Дояр,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Методична рада Книжкової палати України: сторінки історії та особливості діяльності (1946—1964)

Статтю присвячено історії унікальної наукової державної установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова". Авторка розглянула особливості її діяльності, зокрема проаналізувала роботу методичних рад (груп) упродовж 1946—1964 рр. Дослідження проведено за матеріалами внутрішнього відомчого архіву Книжкової палати України (КПУ), а саме першого опису його документного фонду. Авторка опрацювала архівні справи, що містять протоколи засідань методичних нарад установи. Оскільки ці документи залишилися маловживаними (листок запитів залучених справ фактично порожній), їх контент, вочевидь, уводиться у науковий обіг вперше, а отже, становить наукову новизну. Зі свого боку, зміст зазначених архівних матеріалів містить актуальну й затребувану в контексті сучасної роботи Книжкової палати інформацію щодо всього спектра діяльності установи з опрацювання друкованої продукції. У статті відображено специфіку цього історичного періоду та проаналізовано його вплив на організацію методичної діяльності Книжкової палати України. На підставі архівних джерел визначено персональний склад методичних рад (груп), імена їхніх голів, секретарів, учасників засідань; проаналізовано основний контент денних черг нарад; з'ясовано напрями розвитку вітчизняної бібліографії у 1946—1964 рр. Загалом, проведене дослідження дає змогу впевнено стверджувати, що основи сучасних підходів у проходженні обов'язкових бібліографічних етапів в опрацюванні друкованої продукції, як-от: сегментація, класифікація, реєстрація, систематизація, каталогізація тощо — було закладено саме в перше повоєнне двадцятиліття.

Ключові слова: архів Книжкової палати України; методичні ради (групи) Книжкової палати УРСР; систематичний каталог; картковий репертуар; бібліографія української книги

Постановка проблеми. Від початку заснування Книжкової палати України відбувся пошук оптимального формату її діяльності. Процес був настільки актуальним, що тривав перманентно. Реалізація головної функції — збереження примірників усіх видань на теренах України друків — потребувала попередніх фахових дій, а саме: сегментації, класифікації, реєстрації та систематизації. До того ж остання дія була завершальною і через те — кульмінаційною в загальному процесі опрацювання друкованих видань, адже унормувати надходження, що в геометричній прогресії нагромаджуються з року в рік, надзвичайно важко. Оскільки людство весь час ускладнює візію свого життя, породжує нові формати її висвітлення, демонструє новаторство в її вивченні, створює актуальні параметри друкованої матеріалізації духовних цінностей, то методика обробки надходжень Книжкової палати України потребує ретельного вивчення, зокрема і в історичному контексті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблему методичної діяльності Книжкової палати України попередньо досліджували її багатолітні очільники. Так, питання формування бібліографічної інформації та забезпечення нею бібліотек через розповсюдження карток централізованої каталогізації докладно вивчала заступниця директора КПУ Н. Петрова [3, с. 3—9]. Діяльність методичної ради установи в історичних монографіях регулярно висвітлює директор Книжкової палати України М. Сенченко [4; 5]. Водно-

час порушену тему вирізняє значна кількість аспектів, що потребують додаткових наукових розвідок.

Метою статті є дослідження специфіки методичної діяльності Книжкової палати УРСР упродовж 1946—1964 рр. на основі вивчення маловідомих архівних матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У справі системного опрацювання друків Книжкова палата УРСР насамперед керувалася вказівками Все-союзної книжкової палати (світовий досвід у галузі книгознавства, з ідеологічних і технічних причин, фактично не використовувався), водночас чимало підходів і принципів діяльності у цьому напрямі розробили працівники української республіканської установи.

Аналіз процесу опрацювання друкованої продукції здійснювала методична рада Книжкової палати. Вивчаючи методичну діяльність колективу Книжкової палати УРСР, авторка спиралася на первинні джерела, зокрема матеріали документного фонду відомчого архіву КПУ.

Варто наголосити, що в науковому описі зазначеного архівного фонду зберігається кілька справ щодо методичної діяльності Книжкової палати України, зокрема досліджуваного періоду торкаються справи № 5 "Протоколи методичних нарад Книжкової палати УРСР (1939, 1946—1959)" [1] та № 6 "Протоколи засідань методичної групи Книжкової палати УРСР (1961—1964)" [2]. Остання також

містить один протокол, датований 1958 р. [2, арк. 1] та три протоколи від 1959 р. [2, арк. 2—4].

Загальна оглядова оцінка джерельної бази доволі висока, адже всі проаналізовані в пропонованому дослідженні документи чітко (без жодних винятків) датовано, докладно персоналізовано (з обов'язковим переліком прізвищ голів, секретарів та учасників методичних нарад; прізвищ доповідачів і опонуючих сторін; значну частину документів завізовано директором установи) й систематизовано у хронологічній послідовності. Переважну частину використаних документів виконано машинописним способом, і вони цілком читабельні. Слід також зауважити про високу якість паперу та чорнил, що застосовували під час складання протоколів "від руки" — папір відтоді не зіпсувався, а чорнила, незважаючи на десятки років, не вицвіли.

Стосовно контентної оцінки джерельної бази розвідки варто зазначити, що вона априорі не може бути вичерпною, водночас є унікальною та фактично неоприлюдненою (останній і єдиний запит справи № 5 був датований 1983 р. і використовувався для написання дипломної роботи з питання становлення державної бібліографії УРСР). На наш погляд, перевагою джерел із внутрішнього відомчого архіву є відсутність зайвого офіціозу, спрощений підхід у викладенні думок і висловлюваннях, наявність різноманітних подробиць із життя установи, з'ясування виробничих стосунків у колективі та демонстрація фахових міжособистісних суперечок між його членами. Авторка сподівається, що мала вживаність зазначених документів забезпечить пропонованій розвідці наукову новизну, актуальність і затребуваність із питань розвитку українського друкознавства другої половини 1940-х — першої половини 1960-х рр., його класифікації та систематизації як у межах Книжкової палати України, так і тогочасної вітчизняної бібліотечної мережі.

Перший зі збережених повоєнних протоколів, датований 12 січня 1946 р., містить 13 прізвищ осіб, що брали участь у засіданні [1, арк. 13]. На чолі методичної ради Книжкової палати УРСР упродовж 1946—1947 рр. стояв тогочасний директор установи О. Макаревич, секретарями засідань були Старченко і Соркіна [1, арк. 5—39]. Тривалий період (1947—1953) на методнарадах головував директор Книжкової палати УРСР М. Фельдштейн, окремі протоколи укладали Старченко, Грінберг і Комісаренко, однак незмінним секретарем залишалася Л. Богатова [1, арк. 33—184]. Наприкінці каденції М. Фельдштейна секретарем методнарад Книжкової палати УРСР стала Р. Карузіна [1, арк. 185], яка надалі співпрацювала з призначеною у грудні 1953 р. директоркою Г. Кравченко [1, арк. 220]. Варто наголосити, що за її очільництва, вочевидь, відбулося розмежування функцій керівного складу установи, адже, судячи з наявних документів, на засіданнях методичної ради (групи) головували заступники директора Книжкової палати УРСР О. Макаревич (у грудні 1953 р.) [1, арк. 224—227] та М. Багрич (від липня 1958 р. до грудня 1964 р.) [1, арк. 412; 2,

арк. 1—69]. Секретарями останнього були Малий, Гречко, Старченко, Зобіна, Обуховська, Майборода [1, арк. 413; 2, арк. 1—69]. Ситуацію з підпорядкуванням методичної роботи не змінив і В. Скачков, призначений на посаду директора Книжкової палати УРСР у вересні 1960 р. [3, с. 64, 68].

Мусимо визнати, що персональний склад методичної ради (групи) Книжкової палати УРСР, яка діяла впродовж 1946—1964 рр., встановити важко. Збереглися лише протоколи, датовані 1961 р., в яких зазначено 7—9 постійних членів методичної групи, а саме: Багрич, Войтенко, Зобіна, Козлова, Кондратенко, Майборода, Медведєв, Обуховська, Топілко [2, арк. 7, 12, 25]. На більшості ж засідань зазвичай були присутніми від 7-ми до 27-ми осіб, до того ж прізвища учасників час від часу змінювалися, тож можемо говорити лише про причетних до методичної роботи працівників палати, як-от (за абеткою): Бабак, Багрич, Баша, Біberman, Богатова, Боса, Брезгунова, Буссель, Варибрус, Винокур, Власова, Войтенко, Гречко, Грінберг, Гуревич, Данилевська, Дехтяр, Дімітріу, Загальська, Земелевич, Зобіна, Йодловський, Калмикова, Карузіна, Кашникова, Клещев, Ковальова, Козленко, Козлова, Колодяжна, Кольцова, Комісаренко, Кондратенко, Коршунова, Кравченко, Красиловський, Крушинська, Кузьменко, Лабскір, Лещинська, Мазус, Майборода, Майстренко, Макаревич, Макєєва, Малигіна, Малий, Марченко, Маршак, Матвєєва, Мєєв, Медведєв, Медовник, Мєшєрєєва, Мірошніченко, Мітельман, Мостова, Насєдкіна, Обуховська, Полях, Потапова, Радченко, Рачинська, Родкін, Рубан, Румберг, Самохвалова, Сасіна, Сенік, Скачков, Славуцька, Соловійова, Соркіна, Старченко, Тараманов, Топілко, Фельдштейн, Фільчуков, Фіщенко, Цвиркуненко, Целінський, Черєпаха, Шумячер, Щєрбак [1, арк. 13, 15, 16, 19, 27, 32, 33, 40, 46, 51, 167, 169, 214, 228, 293, 344, 355, 379, 410, 412; 2, арк. 25, 43].

Слід зазначити, що в роботі методичних нарад Книжкової палати УРСР брали участь представники республіканської влади та інших державних установ. Так, 26 квітня 1952 р. на засідання прибули директор Науково-методичного кабінету бібліотекознавства Комітету у справах культпросвітзакладів при Раді Міністрів УРСР Я. Кєрекез і завідувачка Наукової бібліотеки Інституту експериментальної ендокринології М. Федорова [1, арк. 171]. Учасники розв'язували питання про централізовану каталогізацію книг, журнальних статей і рецензій, а також пролунала висока оцінка роботи Книжкової палати УРСР у цьому напрямі. Зокрема, було констатовано, що установа першою серед подібних закладів СРСР розпочала видавати картки на рецензії, ще з довоєнних часів порушувала питання про широке застосування друкованих карток централізованої каталогізації у практиці роботи бібліотек та наполягала на виданні друкованих карток на статті й рецензії в періодиці. Крім того, зазначено, що Книжкова палата УРСР вже понад чверть століття видає картки централізованої каталогізації на книжки, а в останні чотири роки ще й випускає ановані друковані картки [1, арк. 171].

Методична рада Книжкової палати УРСР підтримувала тісні фахові зв'язки з Всесоюзнаю книжковою палатою. Наприклад, на засіданні від 18 лютого 1948 р. директор М. Фельдштейн ознайомив колектив із листом-пропозицією від цієї установи щодо участі в написанні статей до всесоюзного журналу "Советская библиография" [1, арк. 34]. 11 травня 1959 р. про відрядження до Всесоюзної книжкової палати звітували співробітники: Сасіна (опановувала методику опису й класифікації в літописах), Целінський (вивчав питання побудови каталогів та організації довідниково-бібліографічної роботи) та Варибрус (з'ясувала особливості індексації літератури та застосування різних визначників) [1, арк. 418]. На розширених засіданнях методради від 3 та 7 грудня 1949 р. було порушено питання про участь Книжкової палати УРСР у нараді директорів книжкових палат Радянського Союзу під головуванням Всесоюзної книжкової палати [1, арк. 51—52]. Готуючи проект доповіді директора, працівники тогочасної Книжкової палати порушували вкрай важливі проблеми, серед яких були навіть ідеологічні. Зокрема, за висловом Красиловського, Всесоюзна палата, випускаючи картки на всю книжкову продукцію СРСР, обмежувала республіканські книжкові палати у випуску літописів. Відповідаючи на цей випадок, Фельдштейн зауважив, що функція республіканських палат полягає у випуску карток мовами оригіналу й що їх картковий репертуар мусить віддзеркалювати друковану продукцію кожної республіки [1, арк. 51 зв.]. На засіданні йшлося про такі проблеми: через брак спільного бюджету для усіх установ Всесоюзна палата не забезпечує республіканських колег необхідною методичною літературою; в боротьбі за надходження обов'язкового примірника варто утворити штат інспекторів для систематичного контролю друкарень; слід турбуватися про сховища для збереження обов'язкових екземплярів і визначити мінімум площ для системи каталогів; через друк анованих карток попит на бібліографічні картки впаде, кількість передплатників зменшиться, тож їх видання стане нерентабельним; Всесоюзна палата не надає чітких інструкцій щодо відбору й класифікації літератури, внаслідок чого наявні розходження в даних Всесоюзної та республіканських книжкових палат [1, арк. 51 зв., 52]. Окрім того, директор Книжкової палати УРСР М. Фельдштейн висунув пропозицію щодо організації на бібліографічному факультеті Московського бібліотечного інституту відділення, що мало цілеспрямовано готувати працівників для книжкових палат. Студенти мали змогу проходити виробничу практику безпосередньо на майбутньому робочому місці. Цю ініціативу підтримав і О. Макаревич, який наголосив, що при палатах потрібно запровадити традицію учнівства, а для наявних працівників започаткувати курси підвищення кваліфікації [1, арк. 51 зв.].

На тлі цих прогресивних думок і висловлювань цілковито неприйнятними, особливо в контексті сьогодення, є наведені нижче оціночні судження учасників методичної наради Книжкової палати УРСР.

Зокрема, обговорюючи методичний огляд науково-методичного відділу Всесоюзної книжкової палати на засіданні від 18 лютого 1950 р., методнарада Книжкової палати УРСР стала на бік Москви в питанні її "непорозуміння" з Книжковою палатою Білорусії. Проблема виникла через "невдалу рубрику у літописах Білоруської Книжкової палати" [1, арк. 61]. Йшлося про те, що білоруські колеги "помилково" вжили рубрику VI,5 "Історія БРСР". Оцінюючи ситуацію, працівники Книжкової палати УРСР дійшли висновку (вустами доповідача Дехтяр), що "намір Білоруської Книжкової палати виокремити Історію Білорусії є цілком зрозумілим. Однак, це варто зробити у підпорядкуванні рубриці «Історія народів СРСР»". Більше того, передбачаючи можливі непорозуміння з наявною в Книжковій палаті УРСР рубрикою "Українська література", її працівники заздалегідь "потурбувалися" про те, щоб підпорядкувати останню рубриці "Література інших народів СРСР" [1, арк. 61]. Звичайно, пристосуванство не є нашою національною вигадкою, адже в тоталітарних умовах будь-хто намагається вижити й робить це у різний спосіб, але в цьому разі не виключаємо, що учасники тогочасної наради могли бути цілком щирими у своїй, так відверто висловленій, проімперській позиції. До такого висновку спонукає загальний тон обговорення подібних питань.

Серед важливих проблем, що їх розв'язували на методичних нарадах Книжкової палати УРСР, виокремимо складання бібліографічного показника "Промисловість УРСР за 30 років" [1, арк. 33—34]. В обговоренні питання пролунала незвична для тих часів сентенція, що "ЦК чітких вказівок не дав" [1, арк. 33], через що на засіданні йшлося про застосування поточної літератури без вилучень, а попередньої — вибірково. Доповідач Войтенко наголосив на потребі ознайомитися з наявними бібліографічними показниками з промисловості, а також відібрати необхідні картки із загального карткового репертуару 1937—1947 рр. Разом із колегою Фіщенко, Войтенко наполягав на створенні інструкції до складання бібліографічного опису літератури з проблем розвитку промисловості. На думку тогочасних працівників установи, потрібно було вирішити питання опису колективних авторів, подання креслень, схем, графіків, а також проблему з орфографічними розходженнями, що виникали через вимоги нового правопису [1, арк. 33]. З вуст Мітельман пролунала застереження щодо використання карток хронологічного каталогу, адже він через цю невдалу дію "буде зруйнованим" [1, арк. 33]. В ухвалювальній частині висловлені думки загалом було враховано. На додаток було прийнято рішення щодо укладання інструкції, вивчення бібліографічних показників минулих років, використання карткового репертуару й карток хронологічного каталогу із зазначеними застереженнями [1, арк. 34].

Визначальним напрямом роботи перших повоєнних років стало укладання систематичного каталогу. Річ у тім, що у 1946—1947 рр. весь книжковий фонд було переіндексовано відповідно до таблиці десятко-

вої класифікації Русінова, а в довідниково-бібліографічній бібліотеці Книжкової палати УРСР прийнято систематизоване розташування на полицях. На засіданні, присвяченому цьому питанню, доповідач Д. Мазус наголосив, що в основу побудови схеми для літератури з проблем друку, книгознавства, бібліографії, бібліотечної справи та довідникових видань покладено схему генерального систематичного каталогу Всесоюзної державної бібліотеки імені В. І. Леніна [1, арк. 35]. Незабаром застосований у палаті метод було оприлюднено під час Всеукраїнської наради працівників бібліотек усіх систем [1, арк. 40]. На засіданні було репрезентовано всі видання Книжкової палати УРСР і методичні вказівки до їх використання, зразки систематичних каталогів для районних і сільських бібліотек, інформацію щодо комунікації Книжкової палати з передплатниками її видань [1, арк. 40]. Робота в цьому напрямі тривала й надалі. Так, 11 березня 1953 р. і 27 березня 1954 р. учасники методнаради Книжкової палати УРСР обговорювали схему рубрик для систематичного каталогу сільської та колгоспної бібліотек [1, арк. 196—198, 243—247].

Слід зазначити, що до взаємодії з Книжковою палатою місцеві бібліотеки часто долучали засоби масової інформації. Зокрема, 29 червня 1953 р. колектив установи обговорював критичний лист А. Бальцера "Уважніше ставитись до бібліографічних видань", надрукований у № 5 журналу "Культурно-освітня робота" [1, арк. 204—206]. Дописувач повідомляв, що картковий репертуар складається із запізненням і на місця доходить несвоєчасно, наприклад, Запорізька обласна бібліотека не отримала бібліографічних карток за минулий рік. Порухене питання обговорювали на партійних і спеціальних зборах колективу. Судячи з документів, це був болочий ляпас для тогочасного колективу Книжкової палати УРСР.

Під час методичної наради від 23 лютого 1950 р. співробітники Книжкової палати УРСР обговорювали питання організації роботи зі складання загальної бібліографії української книги [1, арк. 62—68]. У доповіді Зобіної зазначалося, що методика виконання завдання полягає у визначенні двох етапів роботи в цьому напрямі. Спочатку складають картотеку бібліографії та надсилають у провідні бібліотеки республіки, де її звірятимуть. І лише згодом буде остаточно сформовано бібліографію української книги, базою для чого стане друкована картка, а до 1927 р. — написана від руки. Контрольним каталогом слугуватиме хронологічний, що був наявний у Державному архіві друку й повністю віддзеркалював книжковий фонд, зареєстрований Книжковою палатою. За висловом Зобіної, загальна бібліографія української книги являтиме собою картотеку. Важливим етапом її складання стала активація карток, повернутих із Німеччини (загалом 77 тис. од.), і опрацювання карток, збережених у роки Другої світової війни. Їх було розібрано й розташовано у хронологічному порядку [1, арк. 63]. Подальший алгоритм дій передбачав ретельний перегляд карток хронологічного каталогу, 80% яких були українськими й

підіймалися "на ребро". Власне, підняті на ребро українські картки вже становили повноцінну бібліографію української книги, котру лише потрібно було зафіксувати. Проте проблема полягала в тому, що не всі зареєстровані Книжковою палатою українські книжки потрапили у друкований картковий репертуар, інакше кажучи, в точному й повноцінному хронологічному каталозі вони фігурували, а в картковому репертуарі їх бракувало. У цьому разі картки дописували від руки. Розташовані у хронологічному порядку картки на українські книгодруки розбирали за абеткою, після чого отримували алфавітний каталог за певний рік. Станом на 1950 р. у зазначений спосіб планували опрацювати українські книжки за 1917—1947 рр. Апофеозом виконаної роботи стало злиття річних алфавітних каталогів в єдиний загальний алфавітний каталог українських книжок [1, арк. 64]. Передбачалося, що провідні бібліотеки доповнять складену Книжковою палатою бібліографію української книги картками незареєстрованих у ній книжок [1, арк. 65].

У питаннях класифікації друкованої продукції працівники Книжкової палати УРСР зосереджували увагу на проявах "формалізму" [1, арк. 74—75]. Зокрема, під час методичної наради 27 липня 1950 р. фактично було висміяно методичні вказівки Всесоюзної книжкової палати щодо класифікації дитячої літератури. Москва пропонувала орієнтуватися не на зміст, а на видавництво книги, внаслідок чого спостерігався абсурд, описаний у виступі Дехтяр. Йшлося про конкретний випадок: книжку Перля "Боевые корабли", видану російським Дитвидавком, було класифіковано у відділ дитячої літератури, а її україномовний переклад, виданий Техвидавком України, віднесено у відділ "Морський транспорт" [1, арк. 75]. Щоб уникнути непорозуміння, під час класифікації книжок пропонували орієнтуватися на зміст, а не на видавництво, як це радила робити Всесоюзна книжкова палата [1, арк. 75].

Попри повоєнні успіхи в опрацюванні друкованої продукції, надалі в цій роботі спостерігаємо недоліки. Так, у протоколі наради методичної групи від 27 лютого 1962 р. йшлося про те, що в картках 1952—1958 рр. русіновського індексу немає взагалі [2, арк. 40]. Розповідаючи про цю прикрість, співробітниця Малигіна наголошувала, що систематичний каталог побудовано за двома схемами і, на думку відділу, який вона представляла, потрібно було перебудувати весь каталог відповідно до таблиці Русінова. Виступ Малигіної підтримали її колеги Обуховська, Кондратенко й Войтенко [2, арк. 40]. Саме тоді було ухвалено рішення про індексацію "за Русіновим" і палатної картотеки авторефератів [2, арк. 40—42].

Невідкладним питанням досліджуваного періоду став переклад українською схеми класифікації для видань Всесоюзної та республіканської книжкових палат. Цій проблемі приділили увагу 30 липня 1948 р. (доповідач Сенік) [1, с. 37—39]. Упродовж трьох днів, що відображено у протоколах методнаради від 23—25 червня 1952 р., у Книжковій палаті УРСР

обговорювали список умовних скорочень, котрі застосовували в україномовному бібліографічному описі [1, арк. 176—178]. Затвердження останньої третини списку відбулося 2—4 серпня 1952 р. [1, арк. 183—184]; 7 червня 1957 р. обговорювали вельми актуальне для того часу питання щодо списку російсько-українських скорочень [1, арк. 396—402].

Надзвичайно відповідальною і корисною ініціативою Книжкової палати УРСР стало рішення про випуск анотованих карток на книжкову продукцію [1, арк. 46—47]. У протоколі методнаради від 5 січня 1949 р. йшлося про те, що працівники бібліотек неодноразово порушували це питання, адже Держкультвидавництво випускало анотовані картки лише на продукцію головних видавництв, що охоплювали 10—15% друкованих видань, тоді як потреба в них була значно більшою [1, арк. 46]. Відповідаючи на запит суспільства, Книжкова палата УРСР ініціювала скликання 18 грудня 1948 р. наради директорів центральних наукових бібліотек, де й було ухвалено рішення про випуск анотованих карток [1, арк. 46]. Це питання, вочевидь, було доволі конфліктним у середовищі бібліотечного відомства, адже навіть за рік директор М. Фельдштейн нагадував, що Книжкова палата не повинна дублювати завдання республіканських бібліотек, проте мусить брати на себе невластиві їй функції зі складання анотованих карток [1, арк. 51]. Цікаво, що внаслідок появи анотованих карток працівники Книжкової палати мали зводити в Єдиний картковий репертуар анотовані й неанотовані (бібліографічні) картки, через що скорочувати індекси, а це, зі свого боку, суттєво ускладнювало роботу [1, арк. 99].

Слід зазначити, що у другій половині 1940-х рр. розв'язувалося надзвичайно актуальне й для сучасної Книжкової палати України питання про її відомче підпорядкування. Опонуючими сторонами стали ко-

лишній і чинний директори установи: О. Макаревич був прибічником функціонування палати в системі Головлітів, що, на його переконання, гарантувало якнайповніше отримання примірників друкованої продукції УРСР, а М. Фельдштейн наполягав на тому, що Книжкова палата має підпорядковуватися або Академії наук УРСР, або Комітету у справах культпросвітзакладів при Раді Міністрів республіки [1, арк. 51]. Особливу думку щодо цього висловив директор видавництва Книжкової палати УРСР Н. Красиловський: установа мала підпорядковуватися або Комітету у справах культпросвітзакладів, або Управлінню поліграфічної промисловості [1, арк. 51]. Судячи з подальшої історії, перемогу здобула позиція М. Фельдштейна, й саме він на тривалий період розв'язав питання відомчого підпорядкування Книжкової палати України.

Висновки. У досліджений авторкою період в опрацюванні друкованої продукції, що виходила на теренах УРСР, відбулися доволі вагомні зрушення як організаційного, так і науково-фахового характеру. Кардинальних змін зазнали підходи до систематизації та каталогізації, було започатковано друк анотованих карток, укладання бібліографії українських книжок тощо. У зазначений період Книжкова палата УРСР посідала одне з провідних місць серед установ такого профілю, стала модератором багатьох слухних пропозицій у галузі опрацювання та збереження фонду друкованої продукції, демонструвала критичний підхід до приписів Всесоюзної книжкової палати та самостійність в ухваленні важливих рішень. Водночас в ідеологічному сенсі методична рада Книжкової палати УРСР являла собою зразок відданості радянським ідеалам, адже працювала на випередження всіх можливих зауважень від компетентних органів.

Список використаних літератури та джерел

1. *Архів* Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова". Ф. "Документи". Оп. 1. Спр. 5 "Протоколи методичних нарад Книжкової палати УРСР (1939, 1946—1959)". 423 арк.
2. *Архів* Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова". Ф. "Документи". Оп. 1. Спр. 6 "Протоколи засідань методичної групи Книжкової палати УРСР (1958, 1959, 1961—1964)". 69 арк.
3. *Петрова Н.* Окремі аспекти наукових досліджень Книжкової палати України / Наталя Петрова // *Вісник Книжкової палати*. — 2016. — № 5. — С. 3—9.
4. *Сенченко М. І.* Книжкова палата України: історія і сьогодення / М. І. Сенченко. — Київ : Книжкова палата України, 1999. — 159 с.
5. *Сенченко М. І.* Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919—2018 / М. І. Сенченко; наук. редагування Н. О. Петрової. — Київ : Книжкова палата України, 2019. — 200 с.

Larysa Doiar

Methodological council of the Book Chamber of Ukraine: pages of history and features of activity (1946—1964)

The presented article is devoted to the history of the unique state institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov". The author considered the peculiarities of this scientific institution, in particular, analyzed the work of its methodological meetings (groups) during 1946—1964. The study was conducted on the materials of the internal departmental archive of the Book Chamber of Ukraine, namely, the first description of its documentary fund. The author has worked on archival files, which contain the minutes of meetings of methodological meetings of the institution. Since the latter have remained underused to this day (the list of inquiries in the cases involved, in fact, is empty), their content is apparently introduced into the scientific community for the first time, and therefore is a scientific novelty. In turn, the content of these archival materials contains relevant and in demand in the context of the modern work of the Book Chamber information on the full range of work carried out by the institution for the processing of printed products. The article reflects the specifics of the historical period and shows its impact on the organization of

methodological activities of the Book Chamber of Ukraine. In general, on the basis of archival sources the personal structure of methodical meetings (groups), names of their chairmen, secretaries, participants of meetings is established; the dominant content of the agenda of the meetings was analyzed; The directions of development of the national bibliography in 1946—1964 are defined. In general, the conducted research allows to assert confidently that bases of modern approaches in realization of all obligatory bibliographic stages in processing of printed production, such as segmentation, classification, registration, systematization, cataloging etc., were laid in the first postwar twentieth century.

Keywords: archive of the Book Chamber of Ukraine; methodical meetings (groups) of the Book Chamber of the Ukrainian SSR; systematic catalog; card repertoire; bibliography of the Ukrainian book

References

1. Arhiv Derzhavnoyi naukoyoi ustanovi "Knizhkova palata Ukraini imeni Ivana Fedorova". F. "Dokumenti". Op. 1. Spr. 5 "Protokoli metodichnih narad Knizhkovoyi palati URSS (1939, 1946—1959)". 423 ark.
2. Arhiv Derzhavnoyi naukoyoi ustanovi "Knizhkova palata Ukraini imeni Ivana Fedorova". F. "Dokumenti". Op. 1. Spr. 6 "Protokoli zasidan metodichnoyi grupi Knizhkovoyi palati URSS (1958, 1959, 1961—1964)". 69 ark.
3. Petrova N. (2016). Okremi aspekti naukovih doslidzhen Knizhkovoyi palati Ukraini. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 3—9.
4. Senchenko M. I. (1999). *Knizhkova palata Ukraini: istoriya i sгодennya*. Kyiv: Knizhkova palata Ukraini.
5. Senchenko M. I. (2019). *Knizhkova palata Ukraini: 100 rokiv sistemnih ta innovacijnih transformacij, 1919—2018*. Kyiv: Knizhkova palata Ukraini.

Надійшла до редакції 12 лютого 2020 року

УДК 026:2-523.6](430+4)"06/20"(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).30-34

Георгій Богданов,
здобувач КНУКіМ,
e-mail: bogdanov.georgiy@mail.ru

Основні етапи еволюції бібліотек релігійних установ у німецькомовному просторі в VI—XX століттях

Стаття має міждисциплінарний характер та межує з історією бібліотечної справи, історією Середньовіччя, Нового часу та релігієзнавства, зокрема етапами розвитку монастирів як культових споруд, що виникли в Європі та в німецькомовному просторі після розпаду Римської імперії й діяли приблизно до XIX ст. Відтоді розпочалися процеси секуляризації майна монастирів, у тому числі фондів їхніх бібліотек, котрі передавали у власність університетів.

Основний зміст дослідження становить аналіз історичного шляху розвитку системи бібліотек європейських монастирів як попередників книгозбірень класичних університетів. На підрунті вивчення численних німецькомовних джерел з історії бібліотечної справи, виданих упродовж останніх 45 років, виявлено, що більшість давніх монастирів підпорядковувались ордену бенедиктинців, котрий вважають найстарішим католицьким орденом Європи. Фонди бібліотек зазначених монастирів комплектували насамперед літературою гуманітарного й теологічного спрямування, а також виданнями з природничих наук. Окрім того, з'ясовано, що бібліотеки монастирів зберігали як рукописні, так і друковані джерела, зокрема інкунабули, до яких належать Біблія Гутенберга та навчальні видання з латинської мови.

У статті підбито підсумки вивчення діяльності сучасних бібліотек теологічного профілю, що підпорядковуються численним єпархіям, єпископствам, земським церквам і навчальним закладам, фінансуються безпосередньо церквою та покликані сприяти науковим дослідженням і розвитку фахової освіти. Автор дійшов висновку, що досі залишаються дискусійними питання щодо тенденції подальшого розвитку спеціальних бібліотек монастирів як структурних частин релігійних установ різних конфесій.

Ключові слова: монастир; абатство; скрипторій; бібліотеки; бібліотечні фонди; рукопис; інкунабули; Середньовіччя; німецькомовний простір

Постановка проблеми. Проблематика статті торкається дослідження етапів історичного розвитку монастирських бібліотек у Німеччині та сусідніх країнах від часів Раннього Середньовіччя й до кінця XVIII — початку XIX ст., коли внаслідок процесів секуляризації та зростання ролі книгозбірень регіонів, міст й університетів, а також поширення бібліофіліства бібліотеки монастирів занепадали та поступово зникали з історичної арени.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На відміну від монастирів як релігійних установ, їхні бібліотеки не дістали належної уваги з боку істориків Середньовіччя та Нового часу й дослідників церкви. Тематику діяльності монастирських бібліотек висвітлювали переважно в наукових публікаціях, присвячених історії Середньовіччя та Нового часу,

розвиткові бібліотечної справи Німеччини та Європи чи діяльності певних церковних закладів. Окремі дослідження монастирських бібліотек виходили друком у Німеччині у 1920-х рр. Серед небагатьох німецьких дослідників другої половини XX — початку XXI ст. слід виокремити К. Л. Льоффлера, М. Бернарда, Х. Альшнера, Й. Фортима та С. Йоста та сучасного науковця А. Шлехтера.

Метою статті є висвітлення етапів історичного розвитку монастирських бібліотек німецькомовного простору від доби Раннього Середньовіччя й до Нового часу, коли внаслідок ліквідації численних монастирів та процесів секуляризації фонди їхніх книгозбірень було розпродано, передано до приватних книжкових зібрань, а згодом — до бібліотек різних типів — регіональних, міських та університетських.

Окрім того, стаття має на меті характеристику фондів бібліотек монастирів, що збереглися до сьогодні в німецькомовному просторі та підпорядковані відповідним єпархіям, єпископствам, земським церквам чи навчальним закладам.

Виклад основного матеріалу дослідження. До початку консолідації церковної влади монастирі були єдиними установами, що опікувалися питаннями освіти, переписування та зберігання літературної спадщини. Після усунення від влади останнього імператора Ромула Августа та розпаду Західної Римської імперії в VI ст. засновано бібліотеки в Латеранському палаці в Римі, що був офіційною папською резиденцією в IV—XIV ст., у резиденціях єпископів та інших закладах. Відомо, що в монастирі Виварій, заснованому у другій половині VI ст. у Бруттії (нині — Аbruццо в Південній Італії), зусиллями ченців та римського панегіриста Флавія Магна Аврелія Кассиодора, який одночасно обіймав посаду канцлера за часів правління Теодоріха Великого, започатковано один із перших європейських наукових центрів, в якому викладали традиційні дисципліни — граматику, риторіку, логіку, музику, математику та космографію, діяли власні скрипторії та бібліотека (точну дату її створення досі не встановлено. — *Авт.*). Вже тоді було визначено основні види книг для подальшого комплектування — Святе Письмо, життя святих, праці отців церкви, літургії та твори античності [1, с. 70—71; 6, с. 395].

За часів правління династії Каролінгів (751—987) функціонували книгозбірні окремих монастирів та єпископств й Імператорського двору, що налічували кілька сотень томів. Джерелами комплектування фондів монастирських бібліотек як "місця зберігання Святого Письма" (У. Йохум) та складової частини теологічної освіти були подарунки духовних і світських осіб, а також скрипторій. Якщо у IX ст. у фондах найбільших монастирських бібліотек зберігалося лише 400—450 одиниць, то за доби Пізнього Середньовіччя — не менш як 1000 томів. Водночас книжкові зібрання соборів мали значно меншу вагу, аніж бібліотеки в Кельні, Майнці, Трирі, Констанці та Бюрцбурзі, де, зокрема, збереглися два каталоги, укладені в IX ст.¹

До найвідоміших монастирських книгозбірень, що діяли в німецькомовному просторі за доби Раннього Середньовіччя, належать такі [1, с. 39; 8, с. 14]:

1. Бібліотека монастиря Санкт-Галлена, розквіт рукописної та канцелярської діяльності якої припав на другу половину IX ст., коли бібліотекарем працював член місцевого абатства бенедиктинців Ліутхарт. До найзначніших персон, пов'язаних з історією монастиря, належать також учитель музики та поет Н. Бальбулус, один з укладачів літопису монастиря Еккхард IV, а також Ноткер III Німецький — перекладач давньоверхньонімецькою мовою творів римського громадського діяча Боеція. Приблизно 880 р. було укладено каталог, що охоплював 362 одиниці зберігання.

2. Бібліотека монастиря на острові Райхенау в Боденському озері, що функціонувала впродовж 724—1803 рр. і з якою пов'язана діяльність абата та латинського поета В. Стработа, бібліотекаря Регінберга, а також старшого зі слов'янських братів-просвітителів — Мефодія.

3. Бібліотека монастирської школи Фульди, що досягла розквіту завдяки діяльності абата та богослова Р. Мавра й виконувала своєрідну місію осередку переписування античних рукописів. Книгозбірню було знищено під час Тридцятилітньої війни (1618—1648), залишилися лише чотири каталоги XVI ст.

4. Бібліотека монастиря Вайсенбург (Ельзас), де монах Отфрід прагнув створити щось на кшталт поетичної "гармонії", поєднавши чотири Євангелія.

5. Бібліотека Лоршу — улюбленого монастиря Карла Великого. Відомо, що збереглися три каталоги, в одному з яких уміщено опис 590 документів.

6. Бібліотека Вердена на Рурі, де зберігається так званий "Срібний кодекс" VI ст. — переклад Біблії готською мовою під керівництвом єпископа Вульфїла.

У XI—XII ст., на зламі двох епох — Раннього та Високого (класичного) Середньовіччя, — кількість бібліотек монастирів стрімко зростала, проте ченці ставилися до переписування творів світської літератури та античних рукописів у край легковажно. Одним із найвідоміших тогочасних релігійних осередків став бенедиктинський монастир Хірзау в Кальві. За очільництва абата Вільгельма він перетворився на центр так званого Клюнійського руху, що мав на меті реформувати життя ченців Західної церкви та запобігти впливу світської влади на її діяльність. Значну роль відіграв також Гогенбурзький монастир в Ельзасі, що в 1159—1175 рр. перебував під патронатом абатиси Герради Ландсбергської — авторки ілюстрованого зібрання визначних пам'яток під загальною назвою "Сад утіх", що містить понад 300 мініатюр² [8, с. 14].

Ядро фондів бібліотек монастирів XIII—XIV ст. зазвичай становили такі джерела [5, с. 229; 8, с. 23]:

— Біблія та коментарі до неї. Комплектування документами цього виду було характерним для бібліотек орденів, що жebraкували, — домініканців і францисканців;

— праці отців церкви та схоластів;

— трактати з питань релігійного життя;

— твори для богослужінь. Згідно з окремими джерелами, цю групу видань офіційно вважали не власністю бібліотеки, а складовою частиною вівтаря церкви;

— енциклопедичні твори;

— твори латинських поетів, призначені для читання та вдосконалення мови;

— філософські праці, наукові видання з ботаніки, медицини та природознавства;

— хроніки, життя святих і збірники сентенцій, котрі використовували як допоміжні засоби під час проповіді, для посилення духу та моралі в навчанні³.

² До XVI ст. рукопис зберігався в монастирі, надалі був переданий до бібліотеки Страсбурга.

³ Пор.: "Повчання Володимира Мономаха дітям", що походить від XII ст.

¹ Рукописи з бібліотеки Констанцу згодом потрапили до Вайнгартена та врешті-решт — до Штутгарта.

У XIV—XV ст. у скрипторіях італійських монастирів бенедиктинського ордену в Боббіо та Монте-Кассіно гуманісти віднайшли тексти творів Цицерона, Тацита, а також восьми раніше невідомих книг Плінія Молодшого. В монастирі Херсфельда знайдено працю Тацита "Про походження і край германців" (приблизно 98 р.) — етнографічний опис германців, що проживали за межами Риму. Крім того, в Санкт-Галлені віднайдено тексти Горация, в Ключнійському монастирі — промови Цицерона [5, с. 229].

У 1440 р., після проведення церковних соборів у Базелі та Констанці, а також унаслідок реформування бенедиктинського монастиря в селищі Бурсфельд, що нині входить до складу муніципального округу Ганноверш-Мюнден, розпочалося відновлення монастирських книжкових зібрань у Санкт-Галлені та Тегернзее, занедбаних упродовж століть. Вже останньої чверті XV ст. фонд бібліотеки Тегернзее майже дорівнював обсягові бібліотечного зібрання Ватикану, заснованого Папою Римським Сикстом IV лише 1475 р. Зокрема, 1484 р. фонд книгозбірні в Тегернзее становив 1103 томи, 1494 р. — 1738, 1524 р. — 1869 [8, с. 23]. Найбільшими тогочасними монастирськими бібліотеками були книгозбірні картезіанських монастирів у Базелі, Майнці та інших містах. Проте слід зауважити, що відбувався занепад і монастирів, і системи їхніх бібліотек, оскільки недалекоглядні монахи повністю припинили самостійно переписувати тексти, а для укладання богослужбових книг наймали писарів [8, с. 16—17]⁴. Водночас монастирі, засновані премонстрантами, цистерціанцями та монахами Німецького ордену за доби Пізнього Середньовіччя в окремих регіонах на схід від Ельби (конвенти Клостер-Ленін, Корин, Альтцелла, Елдена та Марієнбург), мали лише невеликі книжкові зібрання.

У XVI ст. в євангелістичних церквах і будинках священників було сформовано бібліотеки, основу яких становили фонди, що залишилися після ліквідації монастирів та духовних семінарій⁵. Відомості про по-

требу створення книгозбірень та догляду за ними знаходимо в численних уставах євангелістичної церкви, найстарший з яких уклав 1528 р. у Брауншвайзі прибічник М. Лютера Й. Бугенгаген. Схожі невеликі бібліотеки діяли в церквах Халле, Айслебена та Вроцлава, а також при церкві святих Петра та Павла в Лігніці⁶. У той період припинилось і переписування книг у бібліотеках католицьких церков. Освіта, що мала світський характер, потребувала нових типів книгозбірень. Лише невелика кількість монастирів, зокрема в Тегернзее, спромоглися заснувати власні друкарні [8, с. 27].

Відновлення бібліотек католицьких монастирів розпочалося за часів антиреформації та бароко, коли південно-німецькі та австрійські бенедиктинські абатства (Цвіфальтен, Вайнгартен, Мельк, Адмонт) змогли впорядкувати та провести інвентаризацію майна невеликих монастирів, знищених чи зруйнованих упродовж Тридцятилітньої війни, що, зі свого боку, символізувала початок доби німецького бароко. Так звані музейні бібліотеки, основу фондів яких становили цінні документи, що стосувалися подій визначеної епохи чи історії розвитку конкретного регіону, було систематизовано в окрему підгрупу [3, с. 200; 5, с. 229].

Розквіт монастирських бібліотек припав на 1700—1789 рр., адже тодішні університетські книгозбірні ще не досягли належного рівня розвитку, а міські перебували в занепаді. З початком секуляризації монастирських книгозбірень у першій половині XIX ст. значну частину їхніх фондів було розпродано, передано до приватних зібрань, а згодом — до бібліотек регіонів, міст чи університетів Парижа, Оксфорда, Кембриджа, Праги, Гейдельберга, Відня, Ерфурта тощо [6, с. 397; 8, с. 46].

Відомості про бібліотеки монастирів, що збереглися в німецькомовному просторі до другої половини XX ст. наведено в табл. 1 [2, с. 16, 20, 26, 35, 38, 40, 47, 49, 54, 56, 59, 66, 73, 79, 84].

Таблиця 1

Відомості про бібліотеки монастирів, що збереглися в німецькомовному просторі до другої половини XX ст.

Місто	Назва	Рік заснування бібліотеки	Відомості про фонди книжок та інших видань ⁷
Адмонт (Австрія, земля Штирія)	Бенедиктинський монастир	1774 р.	150 тис. друківаних видань, у т. ч. колекції книг із питань сходознавства, семітської філології, історії церкви до 1800 р., медицини та ботаніки (XVI—XVIII ст.), 1060 рукописів, понад 1400 інкунабул
Айнзидельн (Швейцарія)	Бенедиктинський монастир	1730-ті рр.	Приблизно 150 тис. томів, грамот, інкунабул, 1350 рукописів; профіль — теологія, всесвітня історія, перевидання Біблії
Альтенбург (Австрія, земля Нижня Австрія)	Бенедиктинський монастир	XVIII ст.	Майже 12 тис. томів, 700 рукописів, 149 інкунабул

⁴ Конвенти Ельдена та Альтцелла ліквідовано 1535 та 1540 р. відповідно.

⁵ Певну частину фондів цих бібліотек було використано для палітурних робіт чи втрачено.

⁶ У 1945 р. місто остаточно увійшло до складу Польщі.

⁷ Дані станом на 1983 р.

Місто	Назва	Рік заснування бібліотеки	Відомості про фонди книжок та інших видань ⁸
Віблінген (Ульм)	Бенедиктинський монастир	1737—1744 рр.	Видання переважно з питань католицької теології XVIII—XX ст. ⁹
Геттвег (Австрія, земля Нижня Австрія)	Бенедиктинський монастир	XVIII ст.	Майже 70 тис. томів, 1080 інкунабул, 1144 рукописи; профіль — історія церкви та світського життя, життя святих, церковне право, патристика, антична література
Зайтенштеттен (Австрія, земля Нижня Австрія)	Бенедиктинський монастир	XVIII ст.	Майже 50 тис. томів, 230 інкунабул, 270 рукописів з усіх галузей знань, у т. ч. на пергаменті
Кремсмюнстер (Австрія, земля Верхня Австрія)	Бенедиктинський монастир	—	Понад 100 тис. томів, 792 інкунабули, 416 рукописів; профіль — теологія, історія церкви та світського життя
Ламбах (Австрія, земля Верхня Австрія)	Бенедиктинський монастир	XVIII ст.	Майже 40 тис. томів, 145 інкунабул, 800 рукописів, у т. ч. на пергаменті
Лілієнфельд (Австрія, земля Нижня Австрія)	Бенедиктинський монастир	≈ 1700 р.	31 тис. томів, 119 інкунабул, 226 рукописів
Мельк (Австрія, земля Нижня Австрія)	Бенедиктинський монастир	XVIII ст.	Майже 75 тис. томів, 800 інкунабул, 1800 рукописів
Меттен (Нижня Баварія)	Бенедиктинський монастир	—	160 тис. томів, 250 інкунабул, рукописи
Нойштифт (Австрія, Південний Тироль)	Монастир августинців-каноників	1776—1788 рр.	Майже 60 тис. томів та 300 рукописів, починаючи з XII ст.
Оксенхаузен (Вюрттемберг)	Бенедиктинський монастир	1780—1790-ті рр.	Майже 70 тис. томів (1803) ¹⁰
Санкт-Галлен (Швейцарія)	Бенедиктинський монастир	1758 р.	Понад 100 тис. томів із питань церкви, містики, аскетички, моралі, у т. ч. 2000 рукописів VIII—XI ст., 1700 інкунабул
Санкт-Флоріан (Австрія, земля Верхня Австрія)	Монастир августинців-каноників	1745—1751 рр.	Майже 130 тис. томів, понад 800 інкунабул, 885 рукописів, у т. ч. на пергаменті, з усіх галузей знань ¹¹
Страгов (Прага)	Спілка премонстрантів	1794 р.	Майже 130 тис. томів, глобуси, ілюстровані рукописи
Форау (Австрія, земля Штирія)	Монастир августинців-каноників	XVIII ст.	Майже 35 тис. томів, 206 інкунабул, 415 рукописів
Фрейзинг	Домберг	1730-ті рр.	Теологічна та історична література, рукописи богослужінь, першодруки з ксилографіями доби Пізнього Середньовіччя та Ренесансу
Хайлігенкройц (Австрія, земля Нижня Австрія)	Монастир бернардинців	—	Майже 70 тис. томів, 216 інкунабул, 572 рукописи, у т. ч. ілюстровані й, можливо, переписані саме у скрипторії в XII—XIII ст.
Цветль (Австрія, земля Нижня Австрія)	Абатство бернардинців	XVIII ст.	Майже 50 тис. томів, 306 інкунабул, 420 рукописів з усіх галузей знань, у т. ч. на пергаменті
Шлрбах (Австрія, земля Нижня Австрія)	Монастир бернардинців	XVII—XVIII ст.	Майже 30 тис. томів, 94 інкунабули, 176 рукописів

⁸ Дані станом на 1983 р.⁹ Першу бібліотеку монастиря ліквідовано на початку XIX ст.¹⁰ Саме 1803 р. більшу частину фондів було втрачено.¹¹ Оригінальних рукописів збереглося вкрай мало.

Висновки. Ще у XIII ст. Фома Аквінський — один із найвідоміших філософів і католицьких богословів, представник італійського ордену домініканців, які поділяли думку, що за доби Пізнього Середньовіччя мав з'явитися "новий" Аристотель, — зазначав: "Справжня скарбниця монастиря — бібліотека, без неї він схожий... на... сад без квітів, на гаманець без грошей..." [9]. Бібліотеки сучасних монастирів, що збереглися чи були відроджені, підпорядковані таким релігійним об'єднанням та установам, як єпархії, єпископства, земські церкви та церковні навчальні заклади. У сфері релігії та теології переважають фахові бібліотеки, котрі фінансують безпосередньо церкви чи окремі установи з метою сприяння науковим дослідженням і розвитку системи теологічної освіти. До них належать книгозбірні католицьких

монастирів (наприклад, бібліотека абатства бенедиктинців в Бойроні, 410 тис. томів), єпископств (як-от Архієпископська та церковна бібліотека Кельна, 462 тис. томів) та земельних євангелістичних церков (зокрема, церковна бібліотека в Гамбурзі, 180 тис. томів). Церковний фонд із питань цивільного права фінансує фахову бібліотеку з історії протестантизму часів Реформації та конфесій Нового часу, а також бібліотеку ім. Яна Ласького-молодшого в Емдені, що налічує 98 тис. томів [7, с. 39, 58]. Хоча впродовж останнього століття оприлюднено чимало праць, присвячених заснуванню монастирів, висвітленню етапів їх історичного генезису та сучасному стану, питання розвитку бібліотек монастирів та інших теологічних закладів і досі залишається однією з білих "плям" у структурі історичних досліджень.

Список використаних літератури та джерел

1. *Battles M.* Die Welt der Bücher: Eine Geschichte der Bibliothek / M. Battles ; Aus d. Amerikan. bertr. v. S. Simon. — Düsseldorf : Patmos, 2007. — 255, [1] S.
2. *Bernhard M.* Stift- und Klosterbibliotheken / M. Bernhard. — München : Keyser, 1983. — 87 S.: zahlr. Abb., dar. farb. — (Keyers kleine Kulturgeschichte).
3. *Das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland: Ein Handbuch* / Hrsg. v. G. v. Busse u. H. Ernestus; Völl neu bearb. v. E. Plassmann u. J. Seefeldt. — Wiesbaden : Harrasowitz, 1999. — 510 S.: Phot., Kt., Tab.
4. *Loeffelmeier R.* Kloster-, Dom- und Stiftschulen / R. Loeffelmeier // Klinkhardt Lexikon Erziehungswissenschaft: In 3 Bd.: Bd. 2. Gruppenpuzzle — Pflegewissenschaft / Hrsg. v. K.-P. Horn, H. Kemnitz, W. Marotzki, U. Sandfuchs unter Mitarb. v. St. Iske. — Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 2012. — S. 215.
5. *Mentzel-Reuters A.* Klosterbibliothek / A. Mentzel-Reuters // Reclams Sachlexikon des Buches: Von der Handschrift zum E-Book / Hrsg. u. Vorw. v. U. Rautenberg. — 3., vollst. überarb. u. aktualis. Aufl. — Stuttgart : Reclam, 2015. — S. 229—230.
6. *Ruppert G.* Bibliotheken / G. Ruppert // Handbuch Lesen / Im Auftr. d. Stiftung Lesen u. d. Deutsch. Literaturkonferenz hrsg. v. B. Franzmann u. a.; Unter Mitarb. v. G. Jäger u. a. — 2., unveränd. Aufl. — Baltmannsweiler : Schneider-Verl. Hohengehren, 2008. — S. 394—431.
7. *Seefeldt Jü.* Portale zu Vergangenheit und Zukunft: Bibliotheken in Deutschland / J. Seefeldt, L. Syré; Vorw. v. B. Lison. — 3., überarb. Aufl. — Hildesheim [u.a.] : Olms, 2007. — 120 S.: Ill., graph. Darst., Kt.
8. *Vorstius J.* Grundzüge der Bibliotheksgeschichte / J. Vorstius, S. Joost. — 7., neubearb. u. ergänzt. Aufl. — Wiesbaden : Harrasowitz, 1977. — 163, (XII) S.
9. *Библиотечное дело в зарубежных странах в эпоху Средневековья (конец V — середина XVII в.)* : лекция. — Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/wp-content/uploads/2017/02/lekt2_md11.pdf. — Загл. с экрана.

George Bogdanov

The main stages of development of the libraries by the religious institutions in the German-speaking area from the 6th to the 20th century

An article has an interdisciplinary character and is written at the junction of the history of the Middle Ages and the New Age, of the history of librarianship as well of the religious studies, including the history of the monasteries as religious buildings structures, which were springing up in Europe and in the german-speaking space shortly after disintegration of the Roman empire and had somewhere to the nineteenth century worked, as in the monasteries began a secularization of their property and his passing to the property of universities and other higher schools. The main stages on the road to the build a system of the libraries in the monasteries as the forerunner of university libraries are in outline described. By means of study of the german-speaking sources references on the history of librarianship, which were published over the last 45 years, author comes to a conclusion that the funds of all libraries in the monasteries of those days were complemented first of all source of the humanistic and theological subjects, as well the published works about the matters in the field of the natural sciences. It was among their number established keep the libraries of the monasteries as the hand-written texts as the printed matters, including the incunabula, the Gutenberg Bible and the from the Latin translated textbooks. The article sums up of the study of the activity of theological libraries that are in submit to the dioceses, bishoprics, churches and schools of the districts, finance direkt from the church as well must contribute to scientific researchs and to development of the specialized education. In spite of numerous studies to this day are matters of further development of the special libraries in the monasteries as the components of religious institutions for the confessions of all sorts very vital.

Keywords: *monastery; abbey; scriptorium; libraries; library funds; manuscript; incunabula; the Middle Ages; German-speaking area*

Надійшла до редакції 29 грудня 2020 року

УДК 027.021.ЛННБУ:[012:821.162.1-3-992.09Pay]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).35-39

Галина Мельник-Хоха,
молодший науковий співробітник відділу бібліотекознавства
Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника,
e-mail: galja-m@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>

Оксана Береза,
завідувач сектору формування і каталогізації іншомовних видань XIX — середини XX ст.
відділу європейської книги XIX—XX ст.
Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника,
e-mail: ksenia_bereza@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2302-1173>,

Видання Луції Барбари Раутенстраухової у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника як зразки сентиментальної літератури XIX століття

Проаналізовано та схарактеризовано прижиттєві видання Луції Раутенстраухової у фонді Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ЛННБ України ім. В. Стефаника).

Мет одологія дослідження художньої прози авторки охоплює загальний аналіз друкованих творів, опрацювання типології, опис провенієнційних знаків на примірниках, характеристичних власницьких написів на досліджуваних виданнях.

Під час роботи над статтею проведено науково-бібліографічний пошук зразків літературної спадщини Луції Раутенстраухової; проаналізовано її прозові твори; досліджено та описано походження власницьких написів, що вказують на історію побутування та збереження книг. Підсумовано, що досліджені прижиттєві видання є типовими зразками західноєвропейської сентиментальної літератури XIX ст.

Здійснено спробу аналізу концепції особистості жінки та жінки-літературки XIX ст., а також тематичних аспектів жіночої прози та засобів репрезентації жіночого суб'єктивізму, всупереч маргіналізації тогочасної літературної творчості жінки. На прикладі окремих художніх творів розглянуто специфіку ідентифікації оповідачки, яка використовує розповідь від першої особи. Проза Луції Раутенстраухової є цілковитим сентиментальною й авторською. Всі події у творах авторки висвітлює крізь призму особистого сприйняття, передає суб'єктивний, жіночий світ огляд через опис романтичних подорожів, що у XIX ст. став одним із провідних у західноєвропейській літературі. Феномен прози Луції Раутенстраухової полягає у привнесенні у твори жіночого досвіду, художньому сприйнятті і ролі жінки та у вердикті новітньої літературної концепції в тогочасному суспільстві.

Ключові слова: фонд; прижиттєві видання; жіноча мандрівка; подорож; емансипація; щоденник; сентиментальна література; Луція Раутенстраухова

Постановка проблеми. Дослідження персоналії польської романістки Л. Раутенстраухової на тлі культурного та літературного життя початку XIX ст., всупереч маргіналізації тогочасного письменництва, допомагає розкрити концепцію особистості жінки загалом та жінки-літературки XIX ст. зокрема, а також тематичні аспекти жіночої прози та засоби репрезентації жіночого суб'єктивізму.

Для розгляду порушеної проблематики проведено науково-бібліографічний пошук прижиттєвих примірників творів Л. Раутенстраухової як зразків сентиментальної літератури XIX ст. у фонді Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженню персоналії польської літературки XIX ст. Луції Раутенстраухової присвячено низку праць закордонних авторів [3—6; 13], проте вони не розкривають повноту особистості та концепції жінки-літературки XIX ст.

Аналіз творчості Л. Раутенстраухової подано крізь призму розгляду жанру подорожів в літературі XIX ст. і уособленого в ньому суб'єктивного жіночого світосприйняття.

Мета статті — проаналізувати та схарактеризувати прижиттєві видання літературки Л. Раутенст-

раухової, що зберігаються у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника, дослідити типологію примірників, розглянути провенієнції та власницькі написи, що свідчать про історію їх побутування та зберігання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Луція Барбара Раутенстраухова (1798—1886) — літературка, авторка романів і спогадів про подорожі Європою, народилася в сім'ї Кароліни Анни Боржимовської та Ромуальда Тадеуша Гедройця, литовського й білоруського князя, військового та політичного діяча Великого князівства Литовського, депутата сейму, генерала литовських військ в армії Наполеона та армії Речі Посполитої, одного зі сподвижників Тадеуша Костюшка. У сім'ї було шестеро дітей, найближчими до Луції були сестра Кунегунда Франциска Ружи, фрейліна французької імператриці Жозефіни де Богарне, та брат Юзеф Стефан Францішек Ксаверій Гедройць, полковник французької армії, учасник битви при Ватерлоо.

Дитинство Луція провела в родинному маєтку Бобчин (поблизу Каунаса), звідки часто приїздила до Вільнюса. Дівчинка здобула домашню освіту, її гувернанткою була дружина камердинера Людовіка XVIII. З раннього дитинства Луцію виховували в найкращих польських традиціях. Батько піклувався про збережен-

ня національно-патріотичного духу в родині та, зокрема, у вихованні дітей, тому відправив доньку навчатися до Варшавського університету, на літературні студії. Луція стала однією з перших жінок — слухачок професора Людвіка Осінського. У родинному маєтку щосуботи відбувалися літературні вечори.

У 1812 р., під час перебування у Вільносі, Луцію було представлено Наполеонові. Того самого року батько відправив її з матір'ю та сестрою до Варшави, а після розгрому Великої Армії — до Парижа. Кунегунда, сестра Луції, стала почесною дамою при дворі імператриці Жозефіни де Богарне.

Захоплення польської еліти Францією розпочалося ще у XVIII ст., позаяк тодішня шляхта сприймала її як потенційну союзницю й визволительку Речі Посполитої з-під впливів тогочасної Росії, Австрії та Пруссії. В той період відбувалося зміцнення польсько-французьких відносин, про що свідчив шлюб Марії Лещинської, доньки польського правителя Станіслава I Лещинського, уродженця Львова, та молодого французького монарха Людовіка XV, що сприяло зростанню зацікавлення у Версалі ситуацією в Польщі. Польсько-французькі відносини розквітли за часів Великої Революції та Наполеона Бонапарта. В період його правління польські політичні питання було винесено на міжнародну арену, що зміцнило зв'язок польських і французьких політичних еліт, зокрема Наполеон високо цінував князя Ромуальда Гедройця.

У 1814 р., коли столиці Франції загрозували союзні війська з російських, австрійських, пруських і німецьких корпусів, а Наполеон зрікся трону, Луція разом із сім'єю та двором Жозефіни переїхала до Навари (поблизу Евре), а згодом повернулася до Парижа, зайнятого ворогом.

У період Наполеонівських воєн юна Луція познайомилася з Тадеушем Костюшком і великим князем Костянтином Павловичем. Батька Луції, Ромуальда Гедройця, згадано в поемі Адама Міцкевича "Пан Тадеуш" як одного зі сподвижників керівника польського повстання. Наприкінці 1814 р. Луція з родиною повернулася до Варшави.

У той період Л. Раутенстрахова розпочала "літературне життя вільної жінки", а також проводила інспектування жіночої школи. Юна письменниця дебютувала з першими творами, приховуючи ім'я під криптонімом Ł.***, — сентиментальним романом "Emmelina i Arnolf" (1821), повним несподіваних й екзальтованих пристрастей, та повістями "Ragana, czyli płochość" (1830) та "Przeznaczenie" (1831), написаними під впливом тогочасного західноєвропейського роману. А у праці "Myśl o wychowaniu kobiet" авторка намагалася зруйнувати усталені міфи про непотрібність і шкідливість освіти для дівчат.

У 1822 р. Луція побралася з Йозефом Раутенстраухом (Jozef Rautenstrauch)¹ (1773—1842), бригадним генералом армії Великого герцогства Варшавського, генералом-лейтенантом армії Царства Поль-

ського, генералом-лейтенантом російської служби. Проте шлюб виявився нещасливим, і вже 1827 р. подружжя розійшлося. Причин для цього було кілька, поміж яких і соціально-політичні.

У 1832 році Луція переїхала в Париж, де проживала її мати та сестра Кунегунда. Жінка опинилася в центрі інтелектуальної та аристократичної еліти Великої еміграції та вела життя світської пані. Часто була в салонах князів Чарторийських, а також вступила до "Благодійного товариства польських пані". В той період літераторка познайомилася з видатним польським письменником Адамом Міцкевичем, а також з Ігнатієм Домейком, знаним польським геологом, довголітнім ректором Чилійського університету, одним із найвідоміших вихованців Віленського університету. До слова, Ігнатій Домейко став прототипом одного з героїв поеми "Пан Тадеуш" і допомагав авторові переписувати епічний твір. У літературному аристократичному салоні французької герцогині д'Абрантес Луція познайомилася з Віктором Гюго та Оноре де Бальзаком.

Яскраві враження про перебування в Парижі літераторка описала у великому творі "Wspomnienia moje o Francji" (1839), прагнучи передати барвисту картину життя тогочасного Парижа крізь призму власного художнього та літературного бачення. Тверезо й скептично оцінювала Луція побут Франції часів Луї-Філіпа. Хоча й була глибоко зачарованою цією країною, проте намагалася об'єктивно викладати власні спостереження. У черговій книзі "Міста, гори і долини" (1844) письменниця запропонувала читачам цікавий і певним чином белетризований опис мандрівок до П'єнін і Татр (у тому числі Морське око, Чорний став, Закопане), котрі здійснила 1839 р.

Твір "В Альпах і за межами Альп" (1847, 1850) присвячено подорожі Швейцарією та Італією. Старі Альпи письменниця розглядала лише з північчя, проте описувала їх так, ніби неодноразово підіймалася на гірські вершини, зокрема й на Монблан. Водночас, перебуваючи в італійському Неаполі (1845), неймовірно високо як для жінки-мандрівниці, спромоглася піднятися на Везувій.

Безсумнівно, подорожі мають вагоме значення для людського життя, гуманістичної рефлексії та літератури загалом. Водночас мало минути багато часу, перш ніж цю екзистенційно важливу практику визнали й жіночою. Лише від XIX ст. жінки розпочали подорожувати самостійно, змінивши сприйняття певних суспільних стереотипів. Поміж прихильниць таких мандрівок була й польська літераторка Луція Раутенстрахова.

Аналізуючи жіночу подорож XIX ст., насамперед розглядатимемо її як один із важливих чинників емансипації. Звісно, далеко не кожен вояж можна вважати її яскравим виявом, а лише ті незалежні мандрівки, котрі жінки здійснювали всупереч усталеним соціальним нормам і звичаям. Зауважимо, що у XIX столітті жінку, яка подорожує наодинці, зазвичай вважали недолугою істотою, що викликає лише жалість та безрозсудно грає з небезпекою. Вона марнославно,

¹ Раутенштраух (Rautenstrauch) — трапляється такий варіант правопису прізвища німецького походження сім'ї Й. Раутенстрауха.

позбавлена тактовності, скромності та чуйності, не може знайти себе в умовах технічного прогресу та має розраховувати лише на чоловічу допомогу.

Гортаючи сторінки щоденників Луції Раутенстраухової, маємо змогу довідатися, якими швидкими темпами змінювався та трансформувалася світ XIX ст. Слід усвідомити, що роки життя авторки охопили вагомий період культурного й технологічного розвитку, а отже й змін у суспільстві та світогляді. Твори літераторки яскраво свідчать про те, як багато можливостей існувало для подорожей, наскільки різними могли бути мотиви та причини для їх здійснення, а також спроби описати мандрівки.

У фондах Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника налічується п'ять назв прижиттєвих видань Луції Раутенстраухової: "Emmelina i Arnolf" (1821), "Ragana, czyli płochość" (1830), "Wspomnienia moje o Francji" (1839), "Ostatnia podróż do Francji: ostatnie jej wrażenia" (1841), "Miasta, góry i doliny" (1844). На титульних аркушах видань ім'я авторки приховано під криптонімами *Ł. z ks. G. R.*, *Ł. z G. R.* та *L.****:

— *Emmelina i Arnolf / przez L.***. W Warszawie : w Drukarni Łatkiewicza, 1821. 211 s.* (На авантитулі та на звороті титульного аркуша — штамп "Instytut Ossolinskiego") [10];

— *Ragana czyli Płochość. T. 1 / przez L.***. [W Warszawie: Nakład i druk N. Glücksberga, 1830]. [2], 281 s.* (На титульному аркуші — штамп "Biblioteka Chrzanowskich, Moroczyn") [11];

— *Wspomnienia moje o Francji / przez Ł. z G. R. Kraków : Nakładem i drukiem St. Gieszkowskiego, 1839. 3, 399 s.* (На звороті титульного аркуша — штамп "Gwalbert Pawlikowski") [12].

— *Ostatnia podróż do Francji: ostatnie jej wrażenia / przez Ł. z ks. G. R. Wydanie J. N. Bobrowicza. Lipsk : U Briektropfa i Haerta, 1841. 396 s.* (На титульному аркуші — штамп "Bibliot. Ossolin.", на авантитулі — власницький автограф: "J. T. Chrystowski") [7];

— *Miasta, góry i doliny. T. 1—3 / przez Ł. z ks. G. R. Poznań : W Nowej Księgarni, (Poznań : czcionkami W. Deckera i Spółki), 1844. 182, 185, 209 s.* (На титульному аркуші — штамп "Własność Tow. Druk. "Ognisko" we Lwowie") [8];

— *Miasta, góry i doliny. T. 4—5 / przez Ł. z ks. G. R. Poznań : W Nowej Księgarni (Poznań : czcionkami W. Deckera i Spółki), 1844. 185, 209 s.* (На звороті титульного аркуша — штамп "Gwalbert Pawlikowski") [9].

Варто звернути увагу на літературну манеру творів "Ostatnia podróż do Francji: ostatnie jej wrażenia" (1841), "Wspomnienia moje o Francji" (1839), котру авторка вважала найзручнішою для викладу своїх думок, а також надати відповідь на запитання, з чого випливає цей вибір і які можливості та обмеження можуть бути пов'язані із пошуком формату щоденника. Поміж спільних рис передусім виокремимо документалізм, адже щоразу, коли читаємо ці описи, усвідомлюємо, що текст перебуває на межі мемуаристики та літератури. Крім того, суб'єктивність та інтимність, цілком очевидно, пов'язані з оповіддю від першої особи.

Подорожуючи Францією та Італією, Луція Раутенстраухова познайомилася з Адамом Міцкевичем, Ципріаном Норвідом та Юліаном Німцевичем, з якими й надалі підтримувала приязні взаємини. В описах подорожей літераторки, що віддзеркалюють дух часу (переважно першої половини XIX ст.), виразні нестримне прагнення до естетизму, зосередженість на художньому сприйнятті, чутливість до краси архітектури та мистецтва. Якщо навіть не надто ґрунтовно заглиблюватися в біографічні деталі авторки, то можна виявити, який великий комплекс складних і різноманітних причин мали ці подорожі. На їхній формат впливали й надзвичайно динамічний час, в якому жила літераторка-мандрівниця, й повороти її долі. Ці обидва плани Луція Раутенстраухова з легкістю поєднала у своїх творах.

Зі сторінок щоденників дізнаємося, що письменниця сприймала подорожі і як своєрідні сентиментальні вояжі. На відміну від емансипаційної мандрівки, котру зазвичай здійснювали до раніше невідомих і віддалених місць, сентиментальна була дотиком до минулого, поверненням до "коріння" й джерел, а тому мала вагоме історичне значення та біографічну цінність.

Варто зауважити про ще один аспект сприйняття подорожей, найширше репрезентований у щоденниках Луції Раутенстраухової — художньо-естетичний. Мандрівка, котру письменниця розпочала з відвідин Праги, була результатом романтичної та просвітницької версії "grandtour", згодом втіленої у твір "Міста, гори та долини" ("Miasta, góry i doliny", 1844).

Літераторка подорожувала винятково заради мистецького пошуку й естетичної насолоди, уникаючи утилітаризму. Цілі, з якими вона вирушала в мандри, цілковито впливали з її особистих вражень і міркувань. Емоційно піднесеного характеру дописам Луції частково надає й назва щоденника — "Міста, гори та долини", в якій акцентовано на елементі дороги, так само як і природи, що є одним із найважливіших романтичних мотивів. Описуючи вояжі, авторка часто змальовувала картини на контрастній основі, виділяючи характерні відмінності та репрезентуючи, так би мовити, дві панорами порівнюваних місцин. Аналізуючи манеру викладу, доходимо висновку, що її щоденник поєднує емоційний опис тривалої мандрівки мальовничими місцями та емпіричні знання про матеріальний світ разом із духовними роздумами про місце людини в реальному житті, що були характерними для середини XIX ст. Звісно, мистецькі рефлексії Луції Раутенстраухової, що синтезують досвід новизни з осмисленням ролі й місця людини загалом, також перебуватимуть на межі цих понять. Зазначені особливості щоденників багато в чому відтворюють світогляд та власні роздуми письменниці, збагачені внутрішніми емоційними переживаннями, але водночас на сторінках її творів часто стикаємося і з вигаданими історіями.

Перебуваючи в Альпах, літераторка намагалася відчутти безмежжя суворої стихії, тому частину її спогадів стилізовано так, аби якнайповніше передати враження від неймовірних і небезпечних гір, реалі-

тично відтворити ревіння вітру, темні й похмурі краєвиди. Ідилічні та ніжні пейзажі змінюють суворі та грізні, образ Альп асоціюється зі смертю, адже чимало сміливців загинули під час сходження лавин чи замерзли в недоступних долинах. Для Раутенстраухової ці гори уособлювали утаємниченість, у найвищих частинах вона побачила глибокі печери, чорні урвища, голі скелі, позбавлені будь-якої рослинності, безлюдні та незаселені райони, що вражали та жахали неймовірно страхітливими образами. Гори змальовано настільки яскраво та правдоподібно, що, здається, відчуваєш своєрідне піднесення, споглядаючи вершини, ніби спілкуєшся з ними. Розлогий опис краєвидів відзеркалює глибину почуттів від незрівнянного захоплення та задоволення. Альпійська подорож, або "італійська мандрівка", як зазначав друг Луції Раутенстраухової Казимир Кашевський, змінила й характер літераторки: "До цих пір <...> вона вважалася якоюсь емансипанткою, жінкою вільнодумних поглядів <...> відтоді ж вона стала жінкою сильно богобоязливою та благочестивою".

Роман "Еммеліна та Арнольф", підписаний криптонімом "L.***", Луція з Гедройців опублікувала 1821 р. У вступі авторка стверджувала, що це її перша літературна спроба та зазначала, що взялася до роботи над романом, коли їй виповнилося 19. Письменниця насамперед наголошувала, що її сучасники не призвичаєні сприймати та висловлювати почуття польською мовою, а отже мусять звикати. Водночас зауважувала, що намагалася також поділитися й особистим життєвим досвідом, що міг надати читачам хвилю перепочинку, слугувати попередженням для інших, а можливо, в найгіршому випадку, стати приводом для глузувань. Твір майже повністю складається з листів. У стислому вступі до читача, де, всупереч усталеній традиції подавати збірку чужих листів як автентичну кореспонденцію, Луція зауважує про своє авторство та відмовляється від реальних атрибутів листів, як-от дати й підписи, й зазначає лише географічні назви місць, з яких пишуть відправники.

Літераторка реалістично описує сучасні їй події, певним чином критикуючи салон початку XIX ст., що уособлював жадобу та марнославство. Твір є сентиментальним романом із надзвичайно складною, майже сенсаційною сюжетною лінією, в якій гіперболізовано роль почуттів.

"Еммеліна та Арнольф" — приклад типового епістолярного роману. Мова чоловіків і жінок суттєво не відрізняється, обидві статі однаково прагнуть до спілкування й пишуть схожі розлогі та емоційно насичені листи. Для авторки надзвичайно важливо оповідати про почуття рідною мовою, а не французькою, що тоді панувала в аристократичних салонах.

Луція Раутенстраухова майстерно передає повноту емоцій, що промовляють до самого серця, пропонуючи своєрідну модель для розбудови стосунків між людьми, для обміну життєвим досвідом. Письменниця наголошує, що кожна людина варта поваги, якщо вона викликає любов і прив'язаність, розуміє їх значення та глибину.

Авторка неодноразово порушує питання відданості Батьківщині та обов'язку перед нею. Еммеліна, хоча й вихована в Парижі, віддає перевагу Польщі, а не Франції.

У романі поняття "вільної волі" не має першорядного значення, не є вирішальним. Натомість фаталізм, що домінує над діями персонажів, відсуває моральні інтереси на другий план. Крім того, виразний ще один важливий аспект: література позбувається характерних дидактичних рис, а стає більш сенсаційною та зворушливою.

Луція Раутенстраухова втілює в головній героїні Еммеліні певні риси своєї особистості. Наділяючи її таким самим віком, схожим характером та стверджуючи, що спирається на власний, можливо, не завжди вдалий досвід, письменниця водночас надає героїні високу самосвідомість і знання світу.

Твір відрізняє багатство глибокого психологічного аналізу, інтонація почуттів, здатність зіставити їх з описом події (наприклад, ситуація, коли Еммеліна не зізнається навіть у листах до Софії, що закохана в Арнольфа, але відсилає його якнайдалі від Чарнолясу).

Енергійність мислення Еммеліни, її часом іронічне чи навіть вороже ставлення до салонного способу життя (наприклад, до поведінки графині А. після смерті графа С.), Луція Раутенстраухова змальовує крізь призму особистого світобачення, демонструючи власне ставлення до цих питань.

Характер і поведінка Еммеліни видаються надзвичайно яскравими й реалістичними, бо цей образ створила жінка, котра також зазнала проблем у шлюбі з чоловіком, якого вважали національним зрадником і з яким вона так і не змогла знайти порозуміння.

У 1853 р. Луція Раутенстраухова назавжди оселяється в Пулавах, поблизу Варшави, де провадила активну благодійну діяльність і займалася перекладами під псевдонімом Пауліни Мікуловської (Pauliny Mikułowskiej). Зазначимо, що під цим прізвиськом Луція видала річні календарі (1861, 1862), що побачили світ у Львові у друкарні Піллера:

— *Kalendarzyk wspomnień narodowych. Rok. I. Codziennie kartkę oderwać. Lwów, druk. K. Pillera, 1861, w 16ce, kart. nl. 367 (zadrukowanych jednostronnie). Poświęcony przez autorkę (Łucję Rautenstrauchową) młodzieży polskiej* [1];

— *Kalendarzyk. Kalendarzyk Wspomnień narodowych na rok 1862, ułożony i wydany przez Paulinę Mikułowską (Łucję Rautenstrauchową z Giedrojciów). Lwów, druk. Pillera, 1861* [2].

Після смерті сестри Кунегунди 1883 р. літераторка працювала над родинними споминами "Kunegunda z książąt Giedroyców Białopiotrowiczowa".

Останніми роками життя Луція захопилася акварельним малярством і проводила багато часу, відтворюючи на папері враження від почутого, побаченого та пережитого.

Княгиня Луція Раутенстраухова тихо відійшла у власному маєтку в Пулавах 3 травня 1886 р., залишивши для нащадків описи захопливих подорожей, романи з нотками сентименталізму, цікаві пам'ятки та

кілька рукописів, що так і не вийшли у світ. Отже, літературна спадщина польської письменниці ще чекає на ґрунтовніше вивчення.

Висновки. Західноєвропейський тип сентиментальної літератури XIX ст. здобув велику популярність, забезпечуючи потреби читачів в емоційно насичених творах. До XVIII ст. письменники здебільшого робили акцент на розумі, відокремлюючи його від почуттів, однак сентименталізм поєднав емоційні та інтелектуальні концепції настроїв. Сентиментальна проза піднесла цінність "високого почуття", використовуючи персонажів як модель для витонченого, чуттєвого

впливу. Вважалося, що спроможність виявляти емоції допомагає глибше розкрити характер і досвід та налагодити відносини у суспільній площині.

Досліджені прижиттєві видання Луції Раутенстраухової, що зберігаються у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаніка є типовими взірцями західноєвропейської сентиментальної літератури XIX ст. Всі події у творах авторка висвітлює крізь призму особистого сприйняття, а феномен її прози полягає у привнесенні у твори жіночого досвіду, художньому осмисленні ролі жінки та утвердженні новітньої літературної концепції в тогочасному суспільстві.

Список використаної літератури

1. *Kalendarzyk wspomnień narodowych. Codziennie kartkę oderwać. Rok. I.* — Lwów : Druk. K. Pillera, 1861. — 16 kart., nl. 367.
2. *Kalendarzyk. Kalendarzyk Wspomnień narodowych na rok 1862, ułożony i wydany przez Paulinę Mikołowską (Łucję Rautenstrauchową z Giedrojców).* — Lwów : Druk. Pillera, 1861.
3. *Estreicher K. Bibliografia polska XIX stolecia.* — Vol. 4. — Kraków : Wydanie Akademii Umiejętności, 1885.
4. *Мельник-Хоха Г.* Видання іншомовної літератури XIX — середини XX ст. з фонду Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка: характеристика та попередній аналіз / Г. Мельник-Хоха, О. Береза // *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка.* — 2019. — № 11 (27). — С. 181—194.
5. *Mesjasz M.* "...te góry, co się chmurami wieńcza...". Alpejskim szlakiem Łucji z książąt Giedroyców Rautenstrauchowej / Michał Mesjasz // *Góry-Literatura-Kultura.* — 2010. — Т. 5.
6. *Ożarska M.* Łucja Rautenstrauchowa — a Tourist or a Traveller in Italy? / Magdalena Ożarska // *Časopis pro slovanskou filologii.* — 2016. — Ročník 85, sešit 2.
7. *Rautenstrauchowa Ł.* Ostatnia podróż do Francji / Ł. Rautenstrauchowa. — Lipsk : Wydanie J. N. Bobrowicza, u Briektropfa i Haerta, 1841.
8. *Rautenstrauchowa Ł.* Miasta, góry i doliny (Vols. 1—3). — Poznań : Nowa Księgarnia (czcionkami W. Deckera i Spółki, Poznań), 1844.
9. *Rautenstrauchowa Ł.* (1844). Miasta, góry i doliny (Vols. 4—5). — Poznań : Nowa Księgarnia (czcionkami W. Deckera i Spółki, Poznań), 1844.
10. *Rautenstrauchowa Ł.* Emmelina i Arnol. — Warszawa : W Drukarni Łatkiewiczza, 1821.
11. *Rautenstrauchowa Ł.* Ragana czyli Płochosć (Vols. 1). — Warszawa : Nakład i druk N. Glücksberga, 1830.
12. *Rautenstrauchowa Ł.* Wspomnienia moje o Francji. — Kraków : Nakładem i drukiem St. Gieszkowskiego, 1839.
13. *Wróblewska M.* Kobieta w podróży. Relacje XIX- i XX-wieczne na podstawie zapisków Łucji Rautenstrauchowej, Teodory Krajewskiej i Marii Dąbrowskiej / Marta Wróblewska // *Młoda Humanistyka.* — 2017. — Vol 9. — No 2.

Halyna Melnyk-Khokha, Oksana Bereza Publications of Lucja Barbara Rautenstrauchowa in the V. Stefanyk NSL of Ukraine in Lviv fund, as a sample of sentimental literature of the XIX century

Purpose of research. The main task of this work is the analysis and characteristics of the Polish writer Lucja Rautenstrauchowa's lifetime publications, which are in the collection of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. **The research methodology** of the writer's fictional prose includes the general analysis of the printed writings, elaboration of typology, description of provenience symbols on copies, characteristics of the proprietary inscriptions on the researched editions. **Scientific novelty.** In the process of working on the article, we conducted scientific and bibliographic research of Lucja Rautenstrauchowa's writings, analyzed prose works, researched and described the origin and proprietary inscriptions, which indicate the history of the existence and preservation of copies. The presented lifetime publications are typical samples of Western European sentimental literature of the XIX century. The figure of the novelist is interesting from the point of view of the representative of that time. **Conclusions.** The article seeks to analyze the concept of the personality of woman and woman writer of the XIX century, as well as thematic aspects of women's fiction, despite the marginalization of women's contemporary literary works. By way of example of individual writing, attention is focused on the identification of the narratrix who chose the first person narration. Lucja Rautenstrauchowa's prose is sentimental and autobiographic. All events in the writings are conveyed by the author through the prism of her personal perception. A woman writer proves her subjective, feminine perception of the world through romantic travels. The travel genre in the XIX century became one of the leading in Western European literature, and Lucja Rautenstrauchowa's prose phenomenon is to introduce her own works with the artistic perception of the role of a woman and the adoption of the latest concept in contemporary society. Thus, in the process of working on the article, we researched and revealed the biography of the writer Lucja Rautenstrauchowa, analyzed her prose and created a scientific and bibliographic description of printed publications in the collection of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

Keywords: fund; publications; women's journey; travel; emancipation; diary, sentimental literature; Lucja Rautenstrauchowa; Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Надійшла до редакції 11 лютого 2021 року

УДК 027.021НаУКМА:025.12]:090.1Бал](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).40-45

Ольга Копитова,

*бібліотекар інформаційно-бібліографічного відділу
Наукової бібліотеки НаУКМА,
e-mail: o.kopitova@ukma.edu.ua*

Приватна книжкова колекція Т. Балабушевич

У статті досліджено приватну книжкову колекцію доцента кафедри історії Національного університету "Києво-Могилянська академія" (НаУКМА) Т. Балабушевич у Науковій бібліотеці НаУКМА. Зібрання віддзеркалює особисті та наукові інтереси власниці, свідчить про її загальну ерудованість, тривалі академічні пошуки й творчі зв'язки з іншими вченими. Бібліотека охоплює не лише художню літературу, а й видання зі всесвітньої та вітчизняної історії, політології, економіки, географії, літературознавства.

Подано загальну характеристику колекції, докладно розглянуто маргіналії, дарчі написи та екслібриси. З'ясовано, що зібрання здебільшого складають книги — 79% фонду, решту — періодичні видання та окремі статті, отримані з наукових журналів. Хронологічно колекція охоплює межі від 1905 до 2019 р. Її мовний склад доволі різноманітний, наявні видання російською, українською, польською, білоруською, іспанською, італійською, литовською, німецькою, словацькою, угорською, фінською, французькою та чеською мовами. У колекції репрезентовано книжки, надруковані видавництвами України, Росії, Польщі, США, Чехії, Великої Британії, Німеччини та інших країн.

Визначено актуальність колекції як для дослідників всесвітньої історії, зокрема Східної Європи й України, так і для політологів та правників.

Ключові слова: книжкова колекція; приватна колекція; наукова бібліотека НаУКМА; Тетяна Балабушевич; Києво-Могилянська академія; історія; Україна; Східна Європа

Постановка проблеми. Наукову бібліотеку Національного університету "Києво-Могилянська академія" було відроджено 1991 р. разом із навчальним закладом. Перші надходження до фондів датовано лютом 1992 р. Поміж них переважають видання викладачів університету, які продовжили давню традицію дарування приватних бібліотек, започатковану Петром Могилою [1]. Історія особових книжкових колекцій Наукової бібліотеки НаУКМА є яскравим прикладом меценатського руху діячів з усього світу.

Дослідження приватних колекцій цікаве з погляду вивчення особистості власника, його творчого та наукового шляху, крім того, додатковим джерелом можуть слугувати робочі замітки чи записи на полях книг, що дає змогу скласти повніше уявлення про персоналію.

Приватні книжкові колекції також можна вивчати крізь призму епохи та місця, в яких жив і працював власник, що допоможе увиразнити картину тогочасних реалій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Упродовж тривалого періоду бібліотека НаУКМА збирає, зберігає та вивчає приватні колекції окремих представників української культури та науки, викладачів і професорів закладу.

На основі досліджених колекцій бібліотечні фахівці оприлюднюють наукові публікації, укладають бібліографічні покажчики, паспорти приватних зібрань, путівники.

Нині дослідженими є особові колекції В'ячеслава Брюховецького [2], Марти Богачевської-Хомяк [3], Олега Зуєвського [4], Віри Вовк (Селянської) [5], Сергія Білоконя [6], родини Ярем [7], Ярослава Головача [8]. Окремо варто виділити колекції Тетяни та Омеляна Антоновичів [9], Джеймса Мейса [10; 11] та Омеляна Пріцака [12—20], котрі активно вивчають і популяризують.

Наприкінці 2004 р. Наукова бібліотека Національного університету "Києво-Могилянська академія" поповнилася ще однією приватною колекцією. Власну книгозбірню подарувала кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії НаУКМА Тетяна Аркадіївна Балабушевич. Зібрання налічує 773 примірники книг, довідкових та періодичних видань і постійно поповнюється. Його склад відображено в електронному каталозі Наукової бібліотеки, проте він потребує ґрунтовнішого дослідження.

Метою статті є аналіз особової книжкової колекції Тетяни Аркадіївни Балабушевич у складі фонду Наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія", а також опис маргіналії, дарчих написів та екслібрисів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Т. Балабушевич народилася 1945 р. у родині лікарів у Києві. Закінчила історичний факультет Київського державного університету. Згодом кілька років викладала історію в сільській школі на Київщині. Працювала редактором та консультантом часопису "УТОПІК". Від 1972 р. Тетяна Аркадіївна була аспіранткою кафедри середніх віків історичного факультету Київського державного університету, а також працювала молодшим науковим співробітником сектору спеціальних історичних дисциплін Інституту історії АН УРСР. У 1975 р. захистила кандидатську дисертацію за темою "Магнатське господарство Львівської землі Речі Посполитої 30-х — першої пол. 70-х рр. XVIII ст.". Згодом працювала старшим викладачем Чернігівського педагогічного інституту та старшим науковим співробітником сектору спеціальних історичних дисциплін Інституту історії. Від 1993 р. Т. Балабушевич — доцент кафедри історії факультету гуманітарних наук НаУКМА [21].

Тетяна Аркадіївна — дослідниця економічної історії України XVI—XVIII ст., історичної географії, наукової бібліографії історії. Її фахові інтереси становлять економічна історія, історична географія, історія монархії Габсбургів. Поміж досліджень ученої виокремимо такі: "Територіальний поділ праці в ремеслах і промислах України у XVI—XVIII ст. (Географічний фактор в історичному процесі)" (1990), "Те-

риторія і межі правобережних козацьких полків (Проблеми історичної географії)" (1992), "Аграрна історія Галичини середини XVIII ст." (1993).

Приватна книжкова колекція Т. Балабушевич зберігається у приміщенні Філологічної бібліотеки, й лише вісім примірників — у Бібліотеці рідкісних та цінних видань. Більшу частину зібрання становлять книжки XX ст., видані в Україні, на території Європи та Північної Америки.

У Бібліотеці рідкісних та цінних видань зберігається література, що здебільшого належить до першої половини XX ст. Найстаріше видання — "Historia ustroju Polski w zagysie" С. Кутшеби — датовано 1905 р. і видано у Львові та Варшаві. Відреставрована книга містить на сторінках помітки, виконані простим олівцем.

Процес реставрації також пройшли польськомовні праці "Królestwo szczęścia" Дж. Крішнамурті (1929) і "Kultura prapolska" Ю. Костшевського (1947).

"Анархия по Прудону" Дж. Гильома 1907 р. і "Краткий курсъ истории русской словесности: с древнѣйшихъ временъ до конца XVIII вѣка" В. Саводника 1914 р. надруковано російською мовою згідно з нормами дореволюційної орфографії. В обох виданнях пошкоджено палітурки.

У Бібліотеці рідкісних та цінних видань також зберігаються такі книги: "Jazykovednâe glosy k êesko-slovenskej otâazke" Л. Новака 1936 р., "Rozbiory i odrodzenie Rzeczypospolitej: zagadnienie prawa miêdzynarodowego" С. Губерта 1937 р. і "Дипломатическая борьба в годы Первой мировой войны" Ф. Нотовича 1947 р.

Екслібрис Т. Балабушевич містять 660 примірників видань колекції (85% книгозбірні). Книжковий знак виконано у вигляді гусені в окулярах, що читає книгу, та доповнено написом "З книжок Т. Балабушевич". Праці "Ukraine's Way to the European Union: view from Ukraine" І. Бураковського та В. Білецького й "Die Europäische Union" М. Фріцлера й Г. Унсера також мають екслібрис Л. Тупчієнка — професора кафедри політології та соціальних технологій НАУ. Екслібрис зображує дитину зі стилусом, яка сидить поблизу лева.

Приватну колекцію Т. Балабушевич здебільшого складають книги — 79%; 13% припадає на періодичні видання, однак більшість назв репрезентовано лише у кількох примірниках; 8% становлять окремі статті, отримані з наукових журналів.

Хронологічно колекція охоплює XX та XXI ст.: від 1905 до 2019 р. Точної дати випуску семи видань достеменно не відомо, однак їх впевнено можна віднести до XX ст.

За хронологічним показником, найбільшу частину фонду бібліотеки Т. Балабушевич було надруковано впродовж 2000—2009 рр. — 28%; 1990—1999 рр. — 27%; 1980—1989 рр. — 15%; 1970—1979 рр. — 12%; 1960—1969 рр. — 9%; 1950—1959 рр. — 5%; 2010—2019 — лише 2%.

Мовний склад колекції доволі різноманітний: 45% становить україномовна література, 25% — російськомовна, видана переважно в радянський період, 14% — література польською мовою і 11% — англійською. Наявні також видання білоруською, іспанською, італійською, литовською, німецькою, словацькою, угорською, фінською, французькою та чеською мовами.

Книжкове зібрання Т. Балабушевич має широку географію й містить літературу, надруковану видавництвами України — 48%, Росії — 18%, Польщі — 15%, США — 5%, Чехії — 3%, Великої Британії — 2%, Німеччини — 2%, Австрії, Бельгії, Білорусі, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Канади, Латвії, Литви, Люксембургу, Молдови, Нідерландів, Словаччини, Угорщини, Фінляндії, Франції, Швейцарії, Швеції. Варто зауважити, що більшість українських видань оприлюднено після 1991 р., а російських — до 1991 р.

Чимало українських книжок — 85% — випущено в Києві, переважно Видавничим домом "Києво-Могилянська академія", видавництвами Київського національного університету імені Тараса Шевченка та різноманітних наукових установ, видавництвами "Вища школа", "Дніпро", "Дух і Літера", "Критика", "Наукова думка", "Основи", "Стилос", "Смолоскип" тощо. У колекції також репрезентовано продукцію видавництв Львова (6%), Артемівська, Дніпра, Донецька, Дрогобича, Одеси, Острога, Харкова та інших українських міст.

Російські видання надруковано переважно в московських видавництвах "Наука", "Прогрес", "Промисленіє", "Художественная література", "Государственное издательство политической литературы", "Издательство Академии наук СССР" тощо. Висока частка такої літератури у приватній колекції Тетяни Аркадіївни пояснюється тим, що тривалий час Москва була науковим, культурним, політичним і видавничим центром СРСР, до складу якого входила й Україна.

Галузева структура колекції відбиває інтереси її власниці, зокрема чверть видань присвячено всесвітній та вітчизняній історії. Чимало у фонді й праць, що торкаються політичних питань: національних і міжнародних рухів, аспектів діяльності державної влади, а також економіки й географії, статистичних даних.

Майже 14% припадає на видання з літературознавства та художньо літературу, поміж яких багато вірців вітчизняної та світової класики, зокрема твори Г. Гейне, Ч. Дікенса, А. Чехова, Т. Шевченка О. Довженка, І. Драча, Б. Олійника, Д. Павличка та інших відомих письменників.

У приватній колекції також наявні книги з філософії, етики, мистецтвознавства, релігієзнавства, сільського господарства, організації підприємств.

За типами видань — матеріали та програми конференцій, навчальні посібники, довідники, бібліографічні каталоги й автореферати дисертацій.

Автограф Тетяни Аркадіївни містять 535 примірників видань колекції. Дарчі написи на книжках можна поділити на дві групи: адресовані безпосередньо Тетяні Аркадіївни чи іншим особам.

Примірники, що містять дарчі написи, адресовані стороннім особам, дають змогу визначити попереднього власника. Наприклад, на форзаці кількох томів "Ежегодника Большой Советской Энциклопедии", в "Государственном пятилетнем плане развития народного хозяйства СССР на 1971—1975 годы", в I і III томах "Итогов Всесоюзной переписи населения 1970 года", а також п'яти примірниках статистичного щорічника "Народное хозяйство СССР", у міжнародному щорічнику "Политика и экономика" за 1972 і 1976 рр. містяться звертання "Дорогой Кириша!.." з подаль-

шим спонуканням до вивчення статистичних даних та аналізу статей. Написи належать П. Максименку — "зав. отделом нормативной и проектной документации ВНИПИ труда в строительстве Госстроя СССР" і датовано 70—80-ми рр. ХХ ст.

М. Кірсенку, професору кафедри історії НаУКМА, адресовано напис на авторефераті дисертації "Внешне-политическая деятельность организации освобождения Палестины (1973—1978)" С. Хуснія: "Уважаемому Кирсенко М. В. от Джикана"; у монографії С. Галаки "Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах": "Шановному Михайлу Володимировичу від автора з надією на співпрацю"; у праці "Новые и независимые государства Центральной Азии в системе современных международных отношений" Р. Джангушина: "Михайлу Кирсенко — с глубоким уважением"; у виданні "Україна багатопартійна": "Шановному Михайлу Володимировичу Кирсенку із щирою повагою і сподіванням на плідне співробітництво 26.III.92"; у книзі "History of Ukraine": "Високошановному професору Михайлу Кирсенко з найкращими побажаннями. 29.08.07.", а також на сторінках книги "Греко-советские взаимосвязи: экономика, наука, культура (1924—1991)" Н. Терентьевої: "Дорогому и любимому Михайлу Владимировичу с огромным уважением и благодарностью за помощь 1.06.93". Автор видання "NATO: an institution under threat?" Я. Гоніг залишив такий напис: "To Professor Kirsenko, with best wishes". М. Михайлуці належить дарчий напис на власній монографії "Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939—1945)": "Вельмишановному Михайлу Володимировичу від автора на Добро, Щастя і Божу Ласку". На звороті титульного аркуша праці "Трансатлантические дебаты: поворот Западной Европы к разрядке и позиция США" О. Гараня, професора кафедри політології НаУКМА, наявний такий дарчий напис: "Шановному Михайлу Володимировичу із щирою вдячністю за неоціненну допомогу та побажаннями всього найкращого 23.XI.91". Ю. Сивашов залишив автограф на власній книзі "Економічні стратегієми України", підготовану спільно з А. Філіпенко: "п. Михайлу з щирістю і великою надією, на довгу згадку про нашу спільну працю 30.10.98". Кожен із двох примірників навчального посібника "Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві" містить дарчі написи В. Кірсенку: "Професору Кирсенку М. В. з глубокою повагою М. І. Неліп м. Київ липня 1998 р." та "Шановному проф. М. В. Кирсенку. Щиро, М. Неліп м. Київ 1999 р.". Автори А. Мірзає та А. Бредіхин залишили такі записи у власних авторефератах дисертацій: "Дорогому другу Мише Кирсенку. На добрую память. Автор. 23.X.1970 г.", "Уважаемому Михайлу Владимировичу от автора".

В. Щербак, професорові кафедри екології НаУКМА, адресовано напис на виданні М. Держалюка "Угорські демократи проти тоталітаризму 20—30 рр.": "Шановному Віталію Олексійовичу Щербаку з самими добрими побажаннями і ставленням <...> 11.02.93".

І. Петерс залишив на власній праці "Співдружність чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму в роки Другої світової війни" такий

напис: "Дорогому Виктору Андреевичу с чувством глубокой признательности от Игоря 5/XII-59 г."

На форзаці книги "В. И. Ленин о литературе и искусстве" містяться такі слова: "Николаю Ивановичу Мелонику от признательных учеников средней школы № 9 г. Каменец-Подольского с благодарностью за рассказы о Ленине. 17/X-69 г."

У праці П. Козловського "Магнатское хозяйство Белоруссии во второй половине XVIII в. (центральная и западная зона)" наявний дарчий напис, адресований В. Маркіній, докторці історичних наук та науковій керівниці Т. Балабушевич: "Профессору Валентине Алексеевне Маркиной, своему доброму другу и наставнику, старшему в науке и младшему по годам, с глубоким уважением, любовью и искренней благодарностью за неоценимую помощь в исследовательской работе". Вочевидь, саме від свого наставника Тетяна Аркадіївна й отримала цю книгу.

Фіномовне видання "Kivääri vai äänestyslippu?" містить авторський напис "For the students and teachers of Finnish history in Ukrainian Academic world 10.04.1999 with best regards Veli-Pekka Leppänen".

Кілька книг містять дарчі написи, адресовані не конкретній особі, а Києво-Могилянській академії. Зокрема, В. Овсієнко залишив автограф на власній праці "Світло людей: спогади-написи про Василя Стуса, Юрія Литвина, Оксану Мешко": "Кафедрі історії Києво-Могилянської академії 31.V.1996 р.". На звороті титульного аркуша сторінки художньо-документальної повісті "У холодних і гарячих водах" О. Берегуляк знаходимо напис: "Для бібліотеки НаУКМА на пам'ять про дідуся. 20.02.07" із підписом автора. У праці П. Штепи "Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість" залишено такий запис: "Бібліотеці Києво-Могилянської академії — від Української Республіканської партії. 5.VI.1996 р. В. Овсієнко".

Дарчі написи також містять видання "Alexander Guchkov and the end of the Russian Empire", "Lubelszczyzna w tysiącleciu Polski: referaty na Sesję zorganizowaną przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej i Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w dniach 18—19 grudnia 1966 r.", "Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні", "Еволюція феодальних отношений на Левобережній Україні в первой половине XVIII века", "Встречи с прошлым", "Из дальних лет", "Міжнародний імперіалізм і Україна, 1941—1945", "Історичне значення віковичної дружби українського та російського народів", "Яскрава сторінка визвольного руху", "Чудо в Филадельфии: 200 лет спустя", "Положение и антифеодальная борьба крестьян Волыни в 30-х—40-х гг. XVII в. (на материалах волынских актов книг)", "Далекий сад", "Rzady Niemieckie Saksonii i Prus: a ruch narodowo-kulturalny Serbów łuzyckich, 1815—1919", "Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр."

Серед видань із дарчими написами, адресованими Т. Балабушевич, є вітчизняні й закордонні. Зокрема, наявні польськомовні записи у "Wprowadzenie do filozofii" М. Крепеца ("Pani <...> Tatianie Balabushevich od autora 21.X.1993"), "Dziedzictwo czy towar: Szlachecki handel ziemią w powiecie chełmskim w II połowie

XVII wieku" Г. Лашкевича, "Za wschodnią granicą 1917—1993: o Polakach i Kościele w dawnym ZSRR" Р. Дзвонковського; чеськомовні — у "Vznik Československa" Ю. Кризека.

На форзаці двох примірників "Любитимеш Господа Бога твого: Психологія зустрічі з Богом" А. Ченчіні знаходимо два різних дарчих написи: "Для Михайла Кірсенка від перекладача книги о. Діонісій Ляхович Київ, 9.6.1994" і "Ар. Тетяні Балабушевич з приводу зустрічі в УКМА від перекладача книжки, о. Діонісій Л. Київ, 9.6.1994". У збірнику наукових праць "Федоровские чтения 1978" міститься напис "Дорогій Тетяні Балабушевич від автора двох статей у цьому збірнику <...> Київ, січневий ранок року 1982-го". На титульній сторінці книги В. Бабенко "Украинцы в Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтничной среде": "Високостойній Тетяні Аркадіївній з добром та радістю. 09.01.97. З Різдвам Христовим та Новим Роком!". На сторінках праці "Україна: освіта і держава" Ю. Алексеева наявний дарчий напис: "Вельмишановній Тетяні Аркадіївній в знак високої поваги. 12.02.95". Книга-"переверт" "Недоспівана пісня / Книга про Ольгу" О. Колесниченко та Н. Колесниченко-Братунь містить напис "З повагою, автор. 12.10.05". В. Скуратівський звертається до Т. Балабушевич на титульній сторінці книги "Екранні мистецтва у соціокультурних процесах ХХ століття" зі словами: "Любій Тетяні Аркадіївній — від автора. 12.11.97". Цікавий запис розміщено на титульному аркуші монографії В. Грабовецького "Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст.": "Вельмишановному всіма поважному наказному отаману Тетяні Балабушевич на згадку про волинських козаків і карпатських опришків. Олекса Довбуш-Грабовецький. Луцьк, 12 лютого, року божого 1970". На форзаці "Естетики и литературной критики" В. Белінського знаходимо зворушливе привітання: "Дорогой

сестре Тане в день 19-летия: пусть летят в твою душу поток огненных мыслей "неистового Вассариона. 21.10.64". М. Драк залишив дарчий напис у власній книзі "Революції безсмертя. Місцями слави на Львівщині": "Шановній Тетяні Аркадіївній Балабушевич на добру згадку від автора. Львів, 2 березня 1984 р.". На титульному аркуші видання "Центры торговли европейской России в первой четверти XVIII века" вміщено дарчий напис з автографом: "Глибокоуважаемой Татьяне Аркадьевне на долгую память".

Маргіналії наявні на багатьох примірниках колекції. На сторінках "Топонимического минимума" є примітки біля праць О. Соболевського, Г. Богача, П. Кушнера, М. Сергієвського, О. Трубацова, Я. Станіслава, П. Смочинського, Б. Унбегауна. Чимало маргіналії знайдено на шпальтах журналів "Ковчег" (№ 1, 1993), "Международная жизнь" (листопад 1990 р.), у виданнях "Так делаются войны. О закулисной стороне и технике агрессии" А. Нордена; "The commanding heights: the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world"; "История СССР" у двох частинах.

Висновки. Приватна книжкова колекція кандидата історичних наук, доцента кафедри історії НаУКМА Т. Балабушевич є важливою складовою частиною наукової бібліотеки навчального закладу. Зібрання віддзеркалює особисті та наукові інтереси власниці, свідчить про її ерудованість, тривалі академічні пошуки й творчі зв'язки з іншими вченими. Бібліотека містить не лише художню літературу, а й видання зі всесвітньої та вітчизняної історії, політології, економіки, географії, літературознавства. Численні дарчі написи й маргіналії на сторінках книг, журналів і каталогів можуть становити окремий предмет дослідження. Приватна бібліотека Т. Балабушевич є особливо цінним джерелом для дослідників у галузі історії, філології та політології, а також біографів ученої.

Список використаної літератури

1. Ярошенко Т. О. Бібліотека Національного університету "Киево-Могилянська академія": історія та відродження / Т. О. Ярошенко, Т. В. Бугасова // Киево-Могилянська академія в історії України : міжнар. наук. конф. (до 380-річчя від заснування Киево-Могилянської академії) : тези доп., м. Київ, 13—15 жовт., 1995 р. / [відп. за вип. В. К. Маньківський, З. І. Хижняк, Л. Ю. Копань] ; НаУКМА. — Київ. : [б. в.], 1995. — С. 43—45.
2. Ярошенко Т. О. Колекція В'ячеслава Брюховецького в Могилянській бібліотеці / Тетяна Ярошенко, Тетяна Патрушева // Вісник Книжкової палати. — 2008. — № 11. — С. 17—20.
3. Ярошенко Т. О. Книжкова колекція Марти Богачевської-Хом'як у Києві / Тетяна Ярошенко // Бібліотечний вісник. — 1998. — № 4. — С. 56.
4. Казакова Н. Книжкова колекція Олега Зуєвського / Н. Казакова // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / [уклад. : Н. Казакова, О. Мастіпан] ; НаУКМА, Нац. парлам. б-ка України. — Київ : [б. в.], 2004. — С. 98—107.
5. Бекішева О. І. Поєднання непоєднуваного — екзотики та українськості — у літературних творах з колекції Віри Вовк / О. І. Бекішева // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / [уклад. : Н. Казакова, О. Мастіпан] ; НаУКМА, Нац. парлам. б-ка України. — Київ : [б. в.], 2004. — С. 90—97.
6. Борисова Т. О. Книжкова колекція С. І. Білоконя отримує нову "прописку" / Тетяна Борисова // Культура і життя. — 2013. — 21 черв. (№ 25). — С. 12.
7. Сидорчук Т. М. Архівний фонд Якіма Яреми: джерельне значення матеріалів / Таїса Сидорчук // Яким Ярема — вчений і воїн : збірник наукових праць до 130-ліття від дня народження / [авт.-упоряд. М. Падура]. — Львів : [б. в.], 2015. — С. 136—144.
8. Каталог бібліотеки Ярослава Головача / [уклад.: О. І. Архипська, Н. В. Казакова] ; Нац. ун-т "Киево-Могилянська академія", Наук. б-ка. — Київ : КМ "Academia", 2001. — 77 с.
9. Ярошенко Т. О. Бібліотека Тетяни та Омеляна Антоновичів : [інтерв'ю з дир. Наук. б-ки НаУКМА Тетяною Ярошенко] / Ю. Морозюк // Могилянський вісник. — 2007. — 24 трав. (№ 15). — С. 1—2.

10. Патрушева Т. О. "Жнива скорботи": виставка з колекції Джеймса Мейса в Науковій бібліотеці Національного університету "Києво-Могилянська академія" / Т. О. Патрушева // Бібліотечний форум України. — 2008. — № 4. — С. 44—45.
11. Меморіальна бібліотека Джеймса Мейса в НаУКМА : путівник / [уклад.: О. Л. Жолудь, О. В. Олофінська, Т. М. Сидорчук, Г. В. Хроболова, Н. Г. Павлів] ; відп. за випуск Т. В. Чорна ; НаУКМА, Наукова бібліотека. — Київ : Національний університет "Києво-Могилянська академія", 2019. — 507 с.
12. Кізченко І. О. Осередок наукового спадку Омеляна Прицака у Могилянці / І. О. Кізченко // Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника: історія і сучасність : доп. та повідомлення Міжнар. наук. конф., Львів, 28—30 жовт. 2010 р. / [відп. ред. М. М. Романок] ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. — Львів : Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, 2010. — С. 189—191.
13. Сидорчук Т. М. До питання збереження документів факсимільного зв'язку в архівних фондах (на матеріалах особистого архіву академіка Омеляна Прицака) / Т. М. Сидорчук // Дослідження, реставрація та превентивна консервація музейних пам'яток. Сучасний стан. Перспективи розвитку : наук. доп. VIII Міжнародної наук.-практ. конф., (Київ, 23—27 трав. 2011 р.) / [відп. за вип. Стрельнікова С. О.] ; М-во культури України, Нац. наук.-дослід. реставрац. центр України. — Київ : [АДЕФ-Україна], 2011. — С. 367—369.
14. Сидорчук Т. М. Наукові взаємини Омеляна Прицака з вченими Туреччини (за матеріалами особового архіву О. Прицака в Національному університеті "Києво-Могилянська академія") / Т. М. Сидорчук // XVI Сходознавчі читання А. Кримського : тези доп. міжнар. наук. конф., м. Київ, 11 жовт. 2012 р. / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. — Київ, 2012. — С. 63—65.
15. Сидорчук Т. Архів Омеляна Йосиповича Прицака / Т. М. Сидорчук // Бібліотечний вісник. — 2012. — № 6. — С. 32.
16. Сидорчук Т. М. Взаємини Омеляна Прицака та Ярослава Дашкевича на тлі епохи : (на матеріалах архіву О. Прицака в Національному університеті "Києво-Могилянська академія") / Таїса Сидорчук // Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст. : матеріали Міжнар. конф., присвяч. 85-літтю від дня народження Ярослава Дашкевича (13—14 груд. 2011 р., м. Львів) / НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Львівське відділення ; упоряд.: М. Капраль, Н. Кіт, А. Фелонюк. — Львів : [б. в.], 2013. — С. 106—115.
17. Сидорчук Т. М. Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Прицака / Таїса Сидорчук // Український археографічний щорічник: нова серія / Академія наук України, Археографічна комісія, Інститут української археографії ; [гол. ред. П. С. Сохань]. — Київ : Український письменник, 2013. — Вип. 18. — С. 101—116.
18. Кізченко І. О. Приватна книжкова колекція Омеляна Прицака в НаУКМА. Короткий огляд фонду, умови та перспективи зберігання / І. О. Кізченко // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали II Міжнародних книгознавчих читань (Одеса, 18—19 верес. 2012 р.) / [відп. ред. : М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова ; бібліогр. ред. : О. С. Мурашко] ; М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, Наук. б-ка. — Одеса : ОНУ, 2013. — С. 145—149.
19. Сидорчук Т. М. Меморіальний кабінет-бібліотека Омеляна Прицака / Таїса Сидорчук // Пам'ятки України. — 2014. — № 11. — С. 68—75.
20. Сидорчук Т. М. Колекція Омеляна Прицака в Національному університеті "Києво-Могилянська академія" як інтелектуальна база розвитку університетського та академічного сходознавства / Т. М. Сидорчук // Сучасні тенденції сходознавства : збірник наукових праць за матеріалами XII Всеукраїнської науково-практичної конференції 22—23 квітня 2016 року. — Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. — С. 91—96.
21. Білокінь С. І. Балабушевич Тетяна Аркадіївна / С. Білокінь // Вчені Інституту історії України : біобібліографічний довідник / НАН України, Ін-т історії України; авт.: С. І. Білокінь, П. М. Бондарчук, С. Брега та ін. — Київ : [б. в.], 1998. — Вип. 1. — С. 9.

Olha Kopytova

Personal book collection of T. Balabushevych

The article determines the main features of the personal book collection of T. Balabushevych, the associate professor of the Department of History of National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (NaUKMA) in the NaUKMA Library. The book collection reflects the personal and scientific interests of the owner, testifies to her general erudition, long academic search and creative connections with other scientists. The library contains not only fiction, but also publications on world and national history, political science, economics, geography, literary studies.

The paper analyzes the general characteristics of the collection, margins, gift inscriptions and bookplates, which are described in detail. It was found that the collections are mostly book editions — 79% of the fund, the rest — periodicals and individual articles obtained from scientific journals. Chronologically, the collection covers the period from 1905 to 2019. Its language structure is quite diverse, available editions in Russian, Ukrainian, Polish, Belarusian, Spanish, Italian, Lithuanian, German, Slovak, Hungarian, Finnish, French and Czech. The collection includes books published by publishing houses in Ukraine, Russia, Poland, the USA, the Czech Republic, Great Britain, Germany and others.

The relevance of the collection is determined for researchers of world history, as for the history of Eastern Europe and Ukraine, such as political scientists and lawyers.

Keywords: *book collection; private collection; NaUKMA Library; Tetiana Balabushevych; Kyiv-Mohyla Academy; history; Ukraine; Eastern Europe.*

References

1. Yaroshenko T. O. & Buhasova T. V. (1995). Biblioteka Natsionalnoho universytetu "Kyievo-Mohylianska akademiia": istoriia ta vidrozhennia. *Kyievo-Mohylianska akademiia v istorii Ukrainy*, pp. 43—45.
2. Yaroshenko T. & Patrusheva T. (2008). Kolektsiia Viacheslava Briukhovetskoho v Mohylianskii bibliotetsi. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 11, 17—20.

3. Yaroshenko T. (1998). Knyzhkova kolektsiia Marty Bohachevskoi-Khomiak u Kyievi. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, p. 56.
4. Kazakova N. V. (2004). Knyzhkova kolektsiia Oleha Zuievskoho. *Osobysti knyzhkovi kolektsii ta osobovi fondy diiachiv ukrainskoi diaspori v bibliotekakh ta arkhivakh Ukrainy*, pp. 98—107.
5. Bekisheva O. I. (2004). Poiednannia nepoiednuvanoho — ekzotyky ta ukrainskosti — u literaturnykh tvorakh z kolektsii Viry Vovk. *Osobysti knyzhkovi kolektsii ta osobovi fondy diiachiv ukrainskoi diaspori v bibliotekakh ta arkhivakh Ukrainy*, pp. 90—97.
6. Borysova T. O. (2013). Knyzhkova kolektsiia S. I. Bilokonia otrymuie novu "propysku". *Kultura i zhyttia*, 28, p. 12.
7. Sydorchuk T. M. (2015). Arkhivnyi fond Yakyma Yaremy: dzherelne znachennia materialiv. *Yakym Yarema — vchenyi i voyn*, pp. 136—144.
8. *Kataloh biblioteki Yaroslava Holovacha*. (2001). Kyiv: KM "Academia".
9. Moroziuk Y. (2007). Biblioteka Tetiany ta Omeliana Antonovykhiv: interviu z dyr. Nauk. b-ky NaUKMA Tetianoiu Yaroshenko. *Mohylianskiy visnyk*, 15, pp. 1—2.
10. Patrusheva T. O. (2008). "Zhnyva skorboty": vystavka z kolektsii Dzheimsa Meisa v Naukovii bibliotetsi Natsionalnogo universytetu "Kyievo-Mohylianska akademiia". *Bibliotechnyi forum Ukrainy*, 4, pp. 44—45.
11. *Memorialna biblioteka Dzheimsa Meisa v NaUKMA*. (2019). Natsionalnyi universytet "Kyievo-Mohylianska akademiia".
12. Kizchenko I. O. (2010). Oseredok naukovo spadku Omeliana Pritsaka u Mohyliantsi. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka: istoriia i suchasnist*, pp. 189—191. Lviv. nats. nauk. b-ka Ukrainy im. V. Stefanyka.
13. Sydorchuk T. M. (2011). Do pytannia zberezhenia dokumentiv faksymilnoho zviazku v arkhivnykh fondakh (na materialakh osobystoho arkhivu akademika Omeliana Pritsaka). *Doslidzhennia, restavratsiia ta preventyivna konservatsiia muzeinykh pamiatok. Suchasnyi stan. Perspektyvy rozvytku*, pp. 367—369. Kyiv: ADEF-Ukraina.
14. Sydorchuk, T. M. (2012). Naukovi vzaiemny Omeliana Pritsaka z vchenymy Turechchyn (za materialamy osobovoho arkhivu O. Pritsaka v Natsionalnomu universyteti "Kyievo-Mohylianska akademiia"). In *XVI Skhodoznavchi chytannia A. Krymskoho*, pp. 63—65.
15. Sydorchuk T. (2012). Arkhiv Omeliana Yosypovycha Pritsaka. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, p. 32.
16. Sydorchuk T. M. (2013). Vzaiemny Omeliana Pritsaka ta Yaroslava Dashkevycha na tli epokhy: (na materialakh arkhivu O. Pritsaka v Natsionalnomu universyteti "Kyievo-Mohylianska akademiia"). *Ukrainske dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni dystsypliny na porozh XXI st.*, pp. 106—115.
17. Sydorchuk T. M. (2013). Materialy Ahatanhela Krymskoho v arkhivi Omeliana Pritsaka. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk: nova seriia*, 18, pp. 101—116.
18. Kizchenko I. O. (2013). Pryvatna knyzhkova kolektsiia Omeliana Pritsaka v NaUKMA. Korotkyi ohliad fondu, umovy ta perspektyvy zberihannia. *Starodruky i ridkisi vydannia v universytetskii bibliotetsi*, pp. 145—149.
19. Sydorchuk T. M. (2014). Memorialnyi kabinet-biblioteka Omeliana Pritsaka. *Pamiatky Ukrainy*, 11, pp. 68—75.
20. Sydorchuk T. M. (2016). Kolektsiia Omeliana Pritsaka v Natsionalnomu universyteti "Kyievo-Mohylianska akademiia" yak intelektualna baza rozvytku universytetskoho ta akademichnoho skhodoznavstva. *Suchasni tendentsii skhodoznavstva*, pp. 91—96.
21. Bilokin S. I. (1998). Balabushevych Tetiana Arkadiivna. *Vcheni Instytutu istorii Ukrainy: biobibliohrafichnyi dovidnyk*, 1, p. 9.

Надійшла до редакції 12 лютого 2021 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 017.1-028.27(71):[016:94(477)]:025.5](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.2(295).45-52

Світлана Галицька,

науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>

Наталія Орещина,

молодший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: n.oreshina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0432-5166>

Тетяна Устинова,

молодший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: ustynova@nbuv.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6551-8335>

Колекції Бібліотеки та архівів Канади як джерельна база наукових досліджень історії України

У статті розглянуто колекції Бібліотеки та архівів Канади, що охоплюють матеріали історико-культурної спадщини країни. Проаналізовано досвід Бібліотеки та архівів Канади зі структурування й організації інформаційних ресурсів українознавчої тематики та пошукові можливості електронного каталогу. З'ясовано, що впорядковані інформаційні масиви тематичної спрямованості утворюють джерельну базу для наукових досліджень різних дисциплін,

зокрема українознавчих. Розглянуто колекції та бази даних, що містять інформаційні ресурси з української культури та історії, у тому числі унікальні архівні документи з історії імміграції українців до Канади. Зазначено, що надання доступу до баз даних різної тематичної спрямованості дає користувачеві змогу обмежити пошук певною галуззю. Наголошено, що Бібліотека та архіви Канади відіграють важливу роль у збереженні української історико-культурної спадщини й поширенні знань про Україну. З'ясовано, що надання комплексу навігаційних і пошукових засобів для забезпечення доступу до історико-культурної спадщини та наукового надбання, використання спеціальних тематичних колекцій і баз даних у дослідницькій діяльності й навчальному процесі, а також репрезентація їх на вебсайті бібліотеки значно підвищують роль установи й ефективність роботи науковців. Наголошено, що доцільним і корисним для наукових бібліотек є вивчення досвіду книгозбірень світу щодо структурування та організації інформаційних ресурсів національної тематики.

Ключові слова: українознавство; українська історико-культурна спадщина; тематичні колекції; бази даних; тематичний пошук

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів роботи національних бібліотек, бібліотек наукових установ і навчальних закладів є організація тематичного доступу до інформаційних джерел, зокрема до інформаційних ресурсів національної тематики. Впорядкування історико-документальної спадщини країни та репрезентація структурованих колекцій і баз даних (БД) на сайтах бібліотек створюють умови для багатоаспектного використання цінних джерел інформації в дослідницькому й навчальному процесах. Відповідно, **актуальність** статті зумовлена потребою інформаційного забезпечення наукових досліджень і освіти з питань історії, розвитку та культури держав, народознавства й етнографії, літературознавства, що потребує вивчення досвіду наукових бібліотек із застосування сучасних методів раціональної організації інформаційних ресурсів національної тематики, формування спеціальних колекцій та репрезентації їх на вебсайтах.

На електронних ресурсах наукових бібліотек країн світу наявні бази даних і колекції, створені з метою структурування значних масивів інформації національної тематики та надання вільного доступу до історико-культурної спадщини як науковцям, так і широким верствам населення, зацікавленим у вивченні різноманітних аспектів історичного розвитку країни. Кожна бібліотека застосовує власні форми й методи групування матеріалів за певними ознаками, має особливості вибору пріоритетної тематики для створення спеціальних колекцій і репрезентації інформаційних ресурсів для доступу користувачів. Для поглибленого наукового дослідження варто використовувати можливості інформаційно-пошукових систем різних бібліотек.

Що стосується досліджень з українознавства, доступ до корисних та унікальних матеріалів надають бібліотеки наукових установ і навчальних закладів Канади, зокрема Бібліотека та архіви Канади (БАК) (Library and Archives Canada, LAC). Це федеральний державний департамент Канади, який збирає, впорядковує та зберігає історико-документальну спадщину країни, забезпечує доступ до великих інформаційних масивів, насамперед до ретельно зібраних і систематизованих ресурсів з історії, культури та політики Канади [1].

Мега статті — на прикладі Бібліотеки та архівів Канади проаналізувати досвід наукових бібліотек зі структурування й організації інформаційних ресурсів українознавчої тематики.

Для досягнення мети виконано такі **завдання**: проаналізовано пошукові можливості електронних каталогів, розглянуто спеціальні бази даних і проекти, котрі бібліотеки реалізують для вивчення українознавчих дисциплін.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про важливість проблеми організації та вдосконалення тематичного доступу до інформаційних джерел, зокрема до ресурсів національної тематики. Варто зазначити, що в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) фахівці відділу інформаційно-комунікаційних технологій розробили інтегрований національний електронний інформаційний ресурс — бібліотеку "Україніка". Застосована під час її створення "системна технологія формування електронних колекцій створює нові можливості для дослідження історико-культурної спадщини в електронному середовищі" [5, с. 333].

"Україніка" містить предметну рубрику "Канада" (категорія "Держави"), формування якої викликано "необхідністю організації та представлення документів, у яких ідеться про українську діаспору Канади, взаємини Канади та України як двох суверенних держав", а також потребою тематичної організації видань української діаспори в Канаді [8, с. 223]. Зокрема, рубрика ознайомлює користувачів із державними та політичними діячами, дає змогу перейти до перегляду повних текстів їхніх праць і матеріалів про них. Завдяки тому, що одним "з аспектів ефективного тематичного представлення документів в електронній бібліотеці "Україніка" НБУВ є встановлення обґрунтованих змістових зв'язків між різними предметними рубриками" [8, с. 221], користувач дістає можливість переходити за посиланнями до пов'язаних рубрик і персоналій, а також до довідкових ресурсів, котрі надають додаткові відомості щодо життя й діяльності певної видатної особи. Отже, електронна бібліотека "Україніка" забезпечує "користувачів не лише документальними джерелами, а й усім інформаційним контекстом, який їх супроводжує, що особливо важливо для проведення наукових досліджень" [8, с. 222]. Приклад бібліотеки наочно демонструє "важливість формату колекцій як альтернативного інструменту тематичної організації гуманітарних даних — зручність в оперуванні інформацією, потенціал до комбінування матеріалу разом з різними темами, спрощення користувацького пошуку та можливість актуалізації важливої проблематики" [5, с. 334].

Проблему організації тематичного доступу до інформаційних ресурсів національної тематики для забезпечення потреб користувачів вивчали провідні фахівці НБУВ К. Лобузін [6; 7; 8], І. Лобузін [4; 5], Л. Коновал, І. Перенесієнко [10], Н. Самохіна.

Основними напрямками досліджень є вдосконалення структури та компонентів лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем бібліотек, оптимізація методів і засобів інтелектуального пошуку, актуалізація параметрів та функцій пошукових засобів, застосування інноваційних бібліотечних технологій для надання доступу до інформаційних ресурсів національної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бібліотека та архіви Канади 2004 р. поєднали фонди колишньої Національної бібліотеки Канади й Національного архіву Канади. Як зазначено на сайті установи, метою її діяльності є збереження документальної спадщини Канади для майбутніх поколінь, надання ефективного доступу до знань, пропагування демократичного суспільства та сприяння культурному, соціальному й економічному розвитку держави, а також співпраці серед громад, які беруть участь у набутті, збереженні та поширенні знань [13].

Колекція Бібліотеки та архівів Канади, зібрана за останні 140 років, — це документальна спадщина, що охоплює історію держави та містить матеріали в різноманітних форматах з усього світу: майже 20 млн книг, виданих різними мовами (рідкісні фоліанти, класичні й сучасні художні твори), текстові записи, архітектурні креслення, плани та карти (окремі з них — XVI ст.), фотографічні зображення, понад 90 тис. фільмів (серед них — німі кінокартини 1897 р.), аудіо- й відеозаписи та інші дані, у тому числі цифрові. Варто зазначити, що електронні колекції "становлять принципово нову форму існування бібліотеки, є інформаційно-пошуковою системою, яка підтримує колекції електронних об'єктів, а також засоби для організації, зберігання та доступу до ресурсів, що містяться у цих колекціях" [11, с. 225]. Значна за обсягом колекція канадської літератури також охоплює переклади творів іншими мовами, велику кількість примірників канадської дитячої літератури та оригінальні ілюстрації книжок для дітей [14].

Нині канадські українці утворюють найбільшу слов'янську діаспору на території мультикультурної держави (майже 1,4 млн осіб) [12]. Українська громада Канади є другою у світі групою етнічних українців, яка мешкає поза межами Батьківщини (після української громади Росії), окрім того, за час проживання "у Країні кленового листка українці стали важливою складовою частиною її багатонаціонального суспільства, внесли вагомий внесок у соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток" [9, с. 428].

В установах Канади акумульовано великий обсяг архівних і опублікованих документальних матеріалів, що стосуються канадських українців, зокрема науко-

вих праць, написаних істориками, політологами, соціологами як українського, так і неукраїнського походження [9, с. 428]. Тому не випадково одним із пріоритетних напрямів діяльності Бібліотеки та архівів Канади є надання користувачам матеріалів для дослідження історії, суспільного життя, культури, духовності багатьох поколінь етнічних українців — невіддільної частини загальноканадського багатонаціонального населення. Важливим завданням Бібліотеки та архівів Канади є створення електронних бібліотечних колекцій для інформаційного забезпечення дослідницьких процесів, оцифрування історико-культурних і наукових бібліотечних інформаційних ресурсів для реалізації доступу до створеного інформаційного масиву, забезпечення підтримки певних видів діяльності [4, с. 8].

Спробуємо знайти документи української тематики в електронних каталогах, до яких надає доступ установа. На її сайті розглянемо бази даних (Databases), що містять архівні колекції (державні й приватні матеріали), аудіо- та відеоресурси, урядові документи, що стосуються корінних народів, бібліотечні колекції і ресурси, звіти про імміграцію й громадянство, документи українських громадських, релігійних та інших товариств і організацій тощо [13]. До категорії "Бібліотечні колекції та ресурси" належать каталог Бібліотеки та архівів Канади *Aurora*, каталог для інших бібліотек Канади *Voilà*, колекція канадських каталогів (до 1901 р.) та інші бази даних.

Розширений пошук у каталозі *Aurora* дає змогу використовувати як пошукові елементи ключові слова, автора, назву, мову, місце публікації та інші ознаки документа. Отримані переліки бібліографічних описів можна обмежити за допомогою системи фільтрів: за типом видання, автором, роками видання (для кожної категорії зазначено кількість наявних документів). Наприклад, за ключовими словами "Ukraine", "history" знаходимо перелік бібліографічних записів, котрий обмежуємо за видом видання (друкована книга), мовою (англійська), роками видання (останні п'ять років). За пошуком здобуваємо 57 результатів, серед яких, наприклад, книга "Політика влади в Київській Русі: Володимир Мономах та його династія, 1054—1246" М. Дімніка — дослідження історії політики Київської Русі та її князівських династій (фото 1).

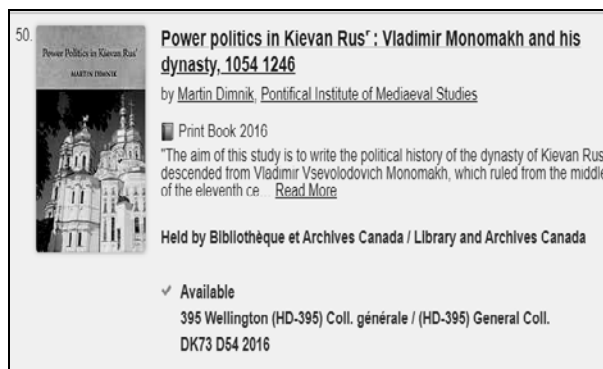

Фото 1. Бібліографічний запис видання

У категорії "Імміграційні записи" ("Immigration Records") Бібліотека та архіви Канади пропонують кілька баз даних, що стосуються імміграції до країни: "Щоденники та путівники іммігрантів", "Канадський досвід іммігрантів", "Іммігранти на карантинній станції Гроссель, 1832—1937 рр.", "Іммігранти до 1865 р.", "Іммігранти з Китаю, 1885—1949 рр.", "Переселенці з Російської імперії, 1898—1922 рр." та інші. Надзвичайно цікавою є база даних "Українські іммігранти, 1891—1930 рр." ("Ukrainian Immigrants, 1891—1930"), яка належить до серії "Звіти про імміграцію та громадянство" й забезпечує доступ до посилань на українських іммігрантів, які прибули до Канади у 1891—1930 рр., на основі таких джерел:

— списки пасажирів, що зберігаються в бібліотеках та архівах Канади (канадські порти: Галіфакс, Монреаль, Квебек, Сент-Джон; американські порти: Нью-Йорк і Портленд);

— примітки про ранніх українських переселенців і піонерські сім'ї в Канаді, що їх зібрав історик, журналіст і державний службовець, доктор В. Дж. Кайє-Кисилівський (Kaye-Kysilewski Vladimir Julian, 1896—1976 рр.), за період 1895—1900 рр.;

— Словник українсько-канадської біографії: Поселенці-піонери Манітоби, 1891—1900 рр.;

— Словник українсько-канадської біографії селян-піонерів Альберти, 1891—1900 рр.

Імена українських іммігрантів з усією відомою інформацією про них (з відповідними індексами, наданими кожній людині) вніс до бази В. Заячковський (Walter Zayachkowski, 1930—2012 рр.). У своєму покажчику він також подав окремі варіанти імен і прізвищ на підґрунті знання українських імен і ретельної дослідної роботи з різними джерелами інформації. Пошук у базі даних можна здійснити за такими критеріями:

Ключове слово (Keyword)

Прізвище (Surname)

Назва(и) (Given Name(s))

Корабель (Ship)

Рік імміграції (Year of Immigration)

У полі "ключове слово" можна зазначити професію, національність тощо. Спробуймо здійснити пошук за прізвищем письменника, ініціатора масової міграції українців до Канади та популяризатора еміграції з Галичини і Буковини до Канади наприкінці 1890-х рр. Й. Олеськіва (Іосифь Олеськѡвъ, 1860—1903 рр.) [3]. У відповідне поле можна вносити лише початкові літери прізвища і символ "*": oles*.

Результат запиту — перелік іммігрантів із значенням прізвища, імені та року імміграції, а також номери, за яким можна здобути відомості про певну людину (фото 2). Натисканням на підкреслений номер переходимо до сторінки з додатковою інформацією, що може містити, за наявності, такі відомості: прізвище, вік, корабель, рік імміграції, порт і дата відправлення/прибуття, місце призначення, сімейний стан, здатність читати й писати, професія, національ-

ність, етнічна група, релігія, номери сторінки, книги, файла тощо. Номер МІКАН стосується архівного опису. Запис Й. Олеськіва:

Item: I. Olesky (13089)

Given Name(s): I.

Surname: Olesky

Year of Immigration: 1896

Page Number: 23

Book Number: 1

Volume Number: 25

Reference: MG31 D69, Vladimir Julian Kaye fonds

МІКАН: 131608

Results: Immigrants from Ukraine (1890-1930)

Search term(s)					
7 result(s) found for "oles*"					
Item Number	Surname	Given Name(s)	Age	Ship	Year of Immigration
13085	Oleskow	Martin			1898
13086	Oleskow	Prof.			1895
13087	Oleskow	Theodor			1899
13088	Oleskow	Waldimir			1896
13089	Olesky	I.			1896
13090	Oleszczak	Peter			1896
13091	Oleszczuk	Franz			1898

Фото 2. Результати пошуку за прізвищем

Відомості щодо Й. Олеськіва містяться в документі "Рукописи та дослідницькі записки" ("Manuscripts and Research Notes") за 1889—1976 рр. із фонду українського письменника, професора Оттавського університету В. Кайє-Кисилівського, в якому зібрано текстові, графічні та музичні матеріали. Також фонд містить друковану книгу В. Кайє-Кисилівського "Візит доктора Йосипа Олеськіва до Канади, серпень — жовтень 1895 р." (фото 3).

4. **Dr. Joseph Oleskow's visit to Canada, August - October, 1895**
by Vladimir J. Kaye
 Print Book 1962?

Held by Bibliothèque et Archives Canada / Library and Archives Canada

✓ Available
IEC/CSF (HD-IEC) Coll. de préservation / (HD-CSF)
Preservation Coll.
JV7285 U4 K39 1962 fol.

Фото 3. Бібліографічний запис книги В. Кайє-Кисилівського

Зі сторінки бази даних "Українські іммігранти, 1891—1930 рр." можна перейти до інших ресурсів: "Історія імміграції: етнічні та культурні групи: українська", "Імміграційні записи (списки пасажирів, записи на кордоні)", "Тематичні путівники — інтернаційні табори в Канаді під час Першої та Другої світових воєн", фонд В. Кайє-Кисилівського.

Зокрема, фонд В. Кайє-Кисилівського містить серії документів, конспекти, картотеки, чернетки рукописів

та інші матеріали про етнокультурні групи, ранні поселення в Канаді, українських переселенців-піонерів та їхні сім'ї, участь українців у першій та другій світових війнах, мікрофільми (переліки сіл, селищ, міст і районів Галичини, Буковини близько 1911 р. із назвами поштових відділень, залізничних станцій, судових та муніципальних округів й інші документи), фотоматеріали тощо. Ресурс має чітко організовану, розгалужену структуру та охоплює 25 розділів, серед яких, наприклад:

— *Етнічна преса та публікації*. Серія містить статті, замітки, статистичні відомості, переліки етнічних видань Канади;

— *Особисті та сімейні документи (1903—1976 рр.)*. Серія містить документи з сімейної історії та генеалогії, особисті документи, дипломи, сертифікати, нагороди, листи, щоденники лондонських років (1931—1940 рр.) та особисті щоденники (1941—1961 рр.);

— *Українські етнокультурні організації, церкви та преса (1928—1976 рр.)*. Серія містить періодичні видання, замітки, звіти, листи та інші документи відповідної тематики;

— *Український Канадський Комітет*. Серія містить листи, доповіді, резюме, циркуляри, резолюції, заяви та інші матеріали, що стосуються діяльності Українського канадського комітету;

— *Історичні записки про групи та окремих осіб*. Серія містить біографічні записки, некрологи, листи, статті, картотеки й інші матеріали, що стосуються етнокультурних груп та окремих людей;

— *Дослідницький матеріал про українських переселенців-піонерів*. Серія містить нотатки, спогади, копії офіційних доповідей і документів та інших матеріалів, котрі стосуються досліджень доктора В. Кайє-Кисилівського щодо українських переселенців-піонерів.

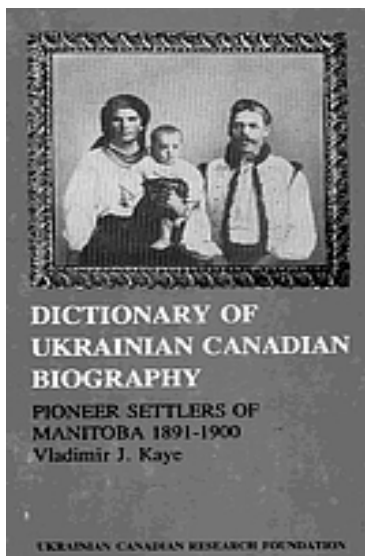

Фото 4. Словник українсько-канадської біографії

Значну частину матеріалів фонду В. Кайє-Кисилівського опубліковано у довіднику "Словник українсько-канадської біографії, піонерські поселенці з Манітоби, 1891—1900 рр.", випущеному 1975 р. у

Торонто Українським канадським науково-дослідним фондом (фото 4). Як зазначено у передмові, у цьому виданні В. Кайє-Кисилівський остаточно завершує упорядкування відомостей про українських поселенців (народження, дата міграції, поселення, шлюб, діти тощо) — величезну, надзвичайної складності працю, що, безумовно, слугуватиме цінним джерелом для майбутніх досліджень [15].

Серія *"Історія імміграції: етнічні та культурні групи: українська"* дає змогу докладніше ознайомитися з історією українських іммігрантів у Канаді та відповідними джерелами інформації, доступними у фондах бібліотеки. Серія пропонує:

— *Дослідження в Бібліотеці та архівах Канади* за такими базами даних: "Українські іммігранти, 1891—1930 рр.", "Канадська асоціація молоді України, 1926—1969 рр.", "Імміграційна філія, Центральні реєстраційні записи" та іншими серіями записів;

— *Дослідження в інших установах* за такими напрямками (понад 20 посилань до баз даних): "Інтернет-енциклопедія України", "Мультикультурна Канада: українська колекція", "Українська православна церква Канади", "Український генеалогічний форум", "Українсько-канадський науково-дослідний та документаційний центр" тощо;

— *Дослідження в опублікованих джерелах*. Для їх здійснення запропоновано алфавітний перелік спеціальної допоміжної літератури: "Класифікований словник слов'янських прізвищ, які змінюються у Канаді" Р. Б. Клімаша, "Словник українських канадських біографічних поселенців — піонерів Альберти 1891—1900 рр." за редакцією В. Кайє-Кисилівського, "Словник українських прізвищ у Канаді" Ф. Богдана, "Спогади про життя перших українських поселенців у Канаді" В. А. Цумера та інші;

— *Віртуальні виставки*, що також допоможуть у дослідженнях, наприклад, "Переїжджаючи сюди, залишаючись тут. Канадський досвід іммігрантів".

Щодо дослідження в інших установах, корисним є доступ до "Інтернет-енциклопедії України" (Internet Encyclopedia of Ukraine) — джерела інформації англійською мовою про Україну, її історію, народ, географію, суспільство, економіку, культуру (фото 5).

Фото 5. Інтернет-енциклопедія України

Сьогодні формується інтернет-база даних, що охоплює оновлений зміст п'ятитомної "Енциклопедії

України" (Університет Торонто Прес, 1984—1993 рр.) за редакцією В. Кубійовича (1—2-й томи) та Д. Гузара-Струка (3—5-й томи). Приблизно 45% цієї інформації вже є на сайті. Додатково оприлюднено значну кількість нових статей. "Інтернет-енциклопедію України" щодня редагують, оновлюють та доповнюють. Її основні розділи: історія країни, народ, культура, мистецтво, література. Кожний із них містить значний, ґрунтовно розроблений та впорядкований перелік рубрик, наприклад, розділ "Література" має 20 рубрик, серед яких: "Іван Котляревський та витоки сучасної української літератури", "Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш та український романтизм", "Український літературний авангард 1910-х — 1920-х років", "Українські письменники-модерністи кінця XIX — початку XX століття" та інші. Зокрема, рубрика "Українські письменники-модерністи кінця XIX — початку XX століття" містить відомості щодо модернізму в українській літературі, що наприкінці XIX ст. замінив панівний реалістичний стиль, а також статті про письменників (Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко, О. Кобилянська (фото 6) тощо) з переліком джерел інформації.

Kobylianska, Olha

<<< print >>>

Kobylianska, Olha [Kobyljans'ka, Ol'ha], b 27 November 1863 in Gura Humorului, Bukovyna, d 21 March 1942 in Chernivtsi. A pioneering Ukrainian modernist writer; sister of Yuliiian Kobyljansky. A self-educated and well-read woman, her first *novellen* were written in German, beginning in 1880. From 1891 she lived in Chernivtsi. Her travels and acquaintance with Lesia Ukrainka, Nataliia Kobrynska, Osyp Makovei, Ivan Franko, Vasyl Stefanyk, and Mykhailo Kotsiubynsky changed her cultural and political outlook, and she became involved in the Ukrainian women's movement in Bukovyna and began writing in Ukrainian. Many of her works—including the novels *Liudyna* (A Person, 1891) and *Tsarivna* (The Princess, 1895)—have as their protagonists cultured, emancipated women oppressed in a philistine, provincial society; semiautobiographical elements and the influence of the writings of George Sand and Friedrich Nietzsche are evident. A neoromantic symbolist, she depicted the

Фото 6. Сторінка О. Кобилянської в "Інтернет-енциклопедії України"

Український фольклорний архів Богдана Медвідського ("The Bohdan Medwidsky Ukrainian Folklore Archives") — найбільше північноамериканське зібрання матеріалів українського та канадсько-українського фольклору. Архів надає доступ до сотні колекцій, серед яких великий масив документів із дослідження української етнічної культури (пісень, казок, приказок, звичаїв, матеріальної культури, народного мистецтва тощо), етнографічні збірники, колекції листів, музичних партитур та інші.

Корисним є також проєкт "**Канадська спадщина України**" ("Sustainable Ukrainian Canadian Heritage Project") — науково-дослідна та освітня програма Фольклорного центру Куле при Університеті Альберти, діяльність якого спрямовано на вивчення українського фольклору, підвищення рівня обізнаності

про важливість культурної та історичної спадщини українських канадців, створення підґрунтя для співпраці академічних, науково-дослідних установ і громадських організацій у дослідженні історії українців у Канаді та надання допомоги українським канадським бібліотекам та організаціям у збереженні та забезпеченні доступу до їхніх інформаційних масивів. Зокрема, на сторінці проєкту демонструються книги (з докладними анотаціями), видані Фольклорним центром Куле, публікації викладачів та аспірантів університету, поміж яких: "Міграції: від Західної України до Західної Канади" (фото 7), "Слов'янський фольклор: Підручник", "Український танець: від села до сцени", "Українські весілля: каталог експонатів" та інші.

Migrations: From Western Ukraine to Western Canada: Proceedings of the Joint Conferences

Edmonton: Canadian Centre for Ukrainian Culture and Ethnography, University of Alberta; Historic Sites Service, Alberta Community Development, 2002

This bilingual publication is based on papers delivered at two conferences, one in Chernivtsi, Ukraine and the other in Edmonton in 1991. These conferences involved the exchange of the largest delegations of ethnographers ever between Canada and Ukraine. The materials include solidly researched articles as well as extensive summaries of the presentations. The collection presents a wide range of methodological interpretations that reflect differences in scholarly traditions between Ukraine and Canada. Comparative nature of the topics and interdisciplinary approach to the study of the Ukrainian immigration add to the uniqueness of this publication. The major sections include "Methodology and Historiography", "History", "Ethnography and Folklore", and "Linguistics and Literary Criticism".

[Back to top](#)

Фото 7. Запис книги "Міграції: від Західної України до Західної Канади"

Висновки. Бібліотека та архіви Канади відіграють важливу роль у збереженні української історико-культурної спадщини та поширенні знань про Україну та українство в Канаді, надають вільний широкий доступ до своїх колекцій, що охоплюють значні інформаційні ресурси, для наукових досліджень, зокрема історії української імміграції та етнокультурної групи, перших українських поселень, різноманітних аспектів життя наших громад у Канаді: зібрані "документи і матеріали... спогади українських першопрохідців у Канаді, є неоціненним джерелом для дослідження проблематики української етнічної групи країни" [9, с. 434].

Ретельно впорядковані колекції установи, що містять, зокрема, велику кількість унікальних, дбайливо зібраних і структурованих архівних матеріалів — пам'яток життя українського народу, у тому числі поза межами власної країни, є комплексною джерельною базою українознавства й ефективним засобом здобуття знань з української культури та історії. Бібліотечні колекції української тематики є надзвичайно важливими "у представленні національної культурної спадщини, підтриманні національної самобутності та ідентичності" [10, с. 12].

Бібліотека та архіви Канади відіграють важливу у роль у збереженні історичної пам'яті українського народу, популяризації його історико-культурної спадщини, висвітленні політичного, економічного, суспільного життя сучасної України та української спільноти у західному світі. Своєю діяльністю вони "не тільки поширюють знання про Україну, її історію і культуру у світі, але й піднімають україніку на новий науковий рівень" [2, с. 167], а співпраця з іншими бібліотеками та установами уможливило доступ до матеріалів не тільки власних фондів, а й інших інформаційних систем.

Аналіз досвіду Бібліотеки та архівів Канади з організації інформаційних ресурсів, безумовно, є корисним для вітчизняних наукових бібліотек, котрі мають забезпечувати інформаційну підтримку науково-дослідної діяльності з питань українознавства, що потребує пошуку раціональної моделі структурування документних ресурсів українознавчої тематики, створення сучасних засобів доступу до баз даних різної тематичної спрямованості, формування комплексної джерельної бази українознавства та спеціальних колекцій, а також репрезентації історико-культурної спадщини країни на вебсайтах бібліотек.

Список використаних літератури та джерел

1. *Бібліотека та архів Канади*. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бібліотека_та_архів_Канади. — Назва з екрана (дата звернення: 18.10.20).
2. *Заворотна Н.* Розвиток україністики в університеті Торонто та в наукових бібліотеках університету за останнє десятиріччя / Н. Заворотна // Наукові записки. Історичні науки. Національний Університет "Острозька академія". — Острог, 2008. — Вип. 11. — С. 160—170.
3. *Йосип Олесків*. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Йосип_Олесків. — Назва з екрана (дата звернення: 19.10.20).
4. *Лобузин И. В.* Технология обеспечения жизненного цикла цифровых ресурсов научной библиотеки / И. В. Лобузин // Научные и технические библиотеки. — 2015. — № 9. — С. 3—10. — Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2015/9/>. — Назва з екрана (дата звернення: 14.12.20).
5. *Лобузин І. В.* Електронні колекції україніки у вебсередовищі: організація та технологія формування ресурсів рукописних та книжкових джерел у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / І. В. Лобузин, І. П. Перенесієнко // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2020. — Вип. 25. — С. 324—336. — Режим доступу: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2020_25_23. — Назва з екрана (дата звернення: 10.12.20).
6. *Лобузін К. В.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузін. — Київ, 2012. — 375 с.
7. *Лобузін К. В.* Тематичний пошук в електронних каталогах національних бібліотек / К. В. Лобузін, С. В. Галицька // Бібліотечний вісник. — 2019. — № 1. — С. 12—18.
8. *Лобузін К.* Система організації тематичних зв'язків предметно-довідкового апарату електронної бібліотеки "Україніка" / К. Лобузін, І. Перенесієнко, О. Вощенко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2019. — Вип. 55. — С. 220—230.
9. *Макар В.* Канадські архівні фонди і книжкові публікації про інтеграцію українців до багатонаціонального суспільства Канади / В. Макар // Наукові записки. Історичні науки. Національний Університет "Острозька академія". — Острог, 2007. — Вип. 9. — С. 428—436.
10. *Перенесієнко І. П.* Організація тематичного доступу до електронних колекцій / І. П. Перенесієнко. — Київ, 2018. — 21 с.
11. *Семантичні технології у науковій бібліотеці* / [Лобузін К. В. та ін.]. — Київ : НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2019. — 312 с.
12. *Сьогодні — день створення Конгресу Українців Канади*. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.com/rubric-diaspora/2813412-sogodni-den-stvorennia-kongresu-ukrainciv-kanadi.html>. — Назва з екрана (дата звернення: 10.12.20).
13. *Library and Archives Canada (LAC)*. — Mode of access: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/Pages/home.aspx>. — Title from the screen (Accessed: 12.10.20).
14. *Library and Archives Canada. Collection Search*. — Mode of access: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/collectionsearch/Pages/collectionsearch.aspx>. — Title from the screen (Accessed: 20.12.20).
15. *Ukrainian Pioneer Settlers of Alberta 1891—1900 — Diasporiana*. — Mode of access: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14179/file.pdf>. — Title from the screen (Accessed: 17.11.20).

Svitlana Halyska, Nataliia Orieshyna, Tetyana Ustinova Collections of the Library and Archives of Canada as a source base for scientific research on the history of Ukraine

The article examines the collections of the Library and Archives of Canada, which cover the materials of the historical and documentary heritage of the country. The experience of the Library and Archives of Canada in structuring and organizing information resources on Ukrainian studies and search capabilities of the electronic catalog was analyzed. It was found that organized information arrays of thematic orientation form the source base for research in various disciplines, including Ukrainian studies. Collections and databases containing information resources on Ukrainian culture and history, including unique archival documents on the history of Ukrainian immigration to Canada, are considered. It is noted that providing access to databases of different thematic orientation allows the user to limit the search to a particular industry. It is emphasized that the Library and

Archives of Canada play an important role in preserving Ukraine's historical and cultural heritage and disseminating knowledge about Ukraine. It was found that the provision of a set of navigation and search tools to ensure access to historical and cultural heritage and scientific heritage, the use of special thematic collections and databases in research and teaching and presenting them on the library website increases the role of the library and significantly increases efficiency of scientists' work. It is emphasized that it is expedient and useful for scientific libraries to study the experience of libraries in the world in structuring and organizing information resources on national issues.

Keywords: *Ukrainian studies; Ukrainian historical and cultural heritage; thematic collections; databases; thematic search*

References

1. *Biblioteka ta arkhiv Kanady* [Library and Archives of Canada]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бібліотека_та_архів_Канади. [In Ukrainian]. [Accessed 18.10.2020].
2. Zavorotna N. (2008). Rozvytok ukrayinistyky v universyteti Toronto ta v naukovykh bibliotekakh universytetu za ostannye desyatyrychchya [Development of Ukrainian Studies at the University of Toronto and in the University's Research Libraries over the Last Decade]. *Proceedings. Historical sciences. Ostroh Academy National University*. Ostroh, 11, 160—170. [In Ukrainian].
3. *Yosyp Oles'kiv* [Joseph Oleskiv]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Йосип_Олесків. [In Ukrainian]. [Accessed 19.10.2020].
4. Lobuzin I. V. (2015). Tekhnologiya obespecheniya zhiznennogo tsikla tsifrovyykh resursov nauchnoy biblioteki [Technology for ensuring the life cycle of digital resources of a scientific library]. *Scientific and technical libraries*, 9, 3—10. [In Russian]. Available at: <http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2015/9/>. [Accessed 14.12.2020].
5. Lobuzin I. V. & Perenesienko I. P. (2020). Elektronni kolektsiyi ukrayiniky u vebseredovishchi: orhanizatsiya ta tekhnologiya formuvannya resursiv rukopysnykh ta knyzhkovykh dzherel u Natsional'niy bibliotetsi Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho [Electronic collections of Ukrainians in the web environment: organization and technology of formation of resources of manuscript and book sources in the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky]. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, 25, 324—336. [In Ukrainian]. Available at: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2020_25_23. [Accessed 10.12.2020].
6. Lobuzina K. V. (2012). Tekhnologii organizatsii znannievykh resursiv u bibliotечно-informatsionni dialnosti [Technologies of organizing knowledge resources in library and information activities]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Lobuzina K. V. & Halytska S. V. (2019). Tematichnij poshuk v elektronni katalogah nacionalnih bibliotek [Thematic search in electronic catalogs of national libraries]. *Biblioteknyi Visnyk*, 1, 12—18. [In Ukrainian].
8. Lobuzina K., Perenesienko I. & Voshchenko O. (2019). The system of organization of thematic relations of the subject-reference apparatus of the electronic library "Ukrainika" [Specification of Thematic Communications between Subject Rubrics of the Electronic Library "Ukrainika"]. *Scientific works of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky*, 55, 220—230. [In Ukrainian].
9. Makar V. (2007). Kanads'ki arkhivni fondy i knyzhkovi publikatsiyi pro intehratsiyu ukrayintsiv do bahatonatsional'noho suspil'stva Kanady [Canadian archives and book publications on the integration of Ukrainians into the multinational society of Canada]. *Proceedings. Historical sciences. Ostroh Academy National University*. Ostroh, 9, 428—436. [In Ukrainian].
10. Perenesienko I. P. (2018). Orhanizatsiya tematychnoho dostupu do elektronnykh kolektsiy [Organization of thematic access to electronic collections]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
11. *Semantichni tekhnologiyi u naukoviy bibliotetsi*. (2019). [Semantic technologies in the scientific library]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. *S'ohodni — den' stvorenniya Konhresu Ukrayintsiv Kanady*. [Today is the day of the Congress of Ukrainians of Canada]. Available at: <https://www.ukrinform.com/rubric-diaspora/2813412-sogodni-den-stvorenniya-kongresu-ukrainciv-kanadi.html>. [Accessed 10.12.2020].
13. *Library and Archives Canada (LAC)*. Available at: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/Pages/home.aspx>. [In English]. [Accessed 12.10.2020].
14. *Library and Archives Canada. Collection Search*. Available at: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/collectionsearch/Pages/collectionsearch.aspx> [In English]. [Accessed 20.12.2020].
15. *Ukrainian Pioneer Settlers of Alberta 1891—1900 — Diasporiana*. Available at: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14179/file.pdf> [In English]. [Accessed 17.11.2020].

Надійшла до редакції 15 лютого 2021 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 132 пр. Зам. 13.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
